Eugenie Grandet

Honoré de Balzac

GRANDES CLÁSICOS

MONDADORI

Honoré de Balzac

Eugénie Grandet

Traducere şi note de
Nicolae Constantinescu

Cuprins

1 Chipuri de burghezi
2 Vărul de la Paris
3 Iubiri de provincie
4 Promisiuni de avar, jurăminte de iubire
5 Necazuri de familie
6 Aşa-i lumea

Pentru Maria[1], al cărei portret…

Fie ca numele tău, tu, al cărei portret este podoaba
cea mai frumoasă a acestei lucrări, să fie aici
ca o rămurică de merişor binecuvântat, luată
dintr-un copac oarecare, dar cu siguranţă sfinţită de
religie şi reînnoită, veşnic verde, de mâini pioase,
ca să ocrotească întotdeauna casa.

DE BALZAC

1
Chipuri de burghezi

În provincie găseşti uneori case a căror înfăţişare inspiră o melancolie asemănătoare cu aceea pe care o stârnesc cele mai mohorâte mănăstiri, cele mai anoste câmpuri pline de mărăcini şi de bălării sau cele mai triste ruine. Poate că în aceste case domnesc şi tăcerea sihăstriilor, şi ariditatea şesurilor pline de ciulini, şi relicvele ruinelor. Viaţa şi mişcarea sunt aici atât de liniştite, încât un străin le-ar crede nelocuite, dacă n-ar întâlni pe neaşteptate privirea palidă şi rece a unei persoane nemişcate, al cărei chip, pe jumătate monastic, apare deasupra pervazului ferestrei, la zgomotul făcut de paşii necunoscutului.

Acelaşi aer de melancolie îl are o locuinţă din Saumur, aflată la capătul străzii în pantă ce duce la castel, în partea de sus a oraşului. Strada, acum puţin umblată, toridă vara, rece iarna, întunecoasă pe alocuri, se distinge prin sonoritatea pavajului mărunt cu pietriş, întotdeauna curat şi uscat, prin îngustimea drumului întortocheat, prin liniştea caselor care fac parte din oraşul vechi şi pe care meterezele le domină. Locuinţele de trei ori seculare sunt încă foarte solide, deşi au fost construite din lemn, iar înfăţişările lor felurite sporesc originalitatea care recomandă această parte a străvechiului Saumur atenţiei arheologilor şi artiştilor. E greu să treci prin faţa acestor case fără să admiri bârnele enorme, ale căror capete dăltuite întruchipează figuri ciudate şi care încununează cu un basorelief negru parterul celor mai multe dintre ele. Ici, grinzile transversale sunt acoperite cu ţigle şi desenează linii albastre pe zidurile fragile ale unei locuinţe terminate cu un acoperiş din paiantă, lăsat în jos din pricina anilor, a cărui şindrilă putrezită s-a îndoit în urma acţiunii alternative a ploii şi a soarelui. Colo, zăreşti pervazuri uzate, înnegrite, ale căror delicate forme sculptate abia dacă se mai văd şi care par prea uşoare pentru ghiveciul maroniu de argilă din care răsar garoafele sau trandafirii unei biete lucrătoare. Mai departe apar porţile împodobite de cuie enorme, unde geniul străbunilor noştri a trasat inscripţii misterioase despre viaţa familiei, al căror sens nu-l vom desluşi niciodată. Fie un protestant şi-a marcat credinţa, fie un membru al Sfintei Ligi l-a blestemat pe Henric al IV-lea; un burghez şi-a gravat însemnele propriei *nobleţi municipale,* faima magistraturii sale uitate. Acolo se oglindeşte întreaga istorie a Franţei!

Lângă şubreda casă cu pereţii tencuiţi grosolan, unde

meşteşugarul şi-a venerat rindeaua, se înalţă reşedinţa unui gentilom, unde, pe bolta în semicerc a porţii din piatră, se văd încă unele vestigii ale blazonului său, distruse de diferitele revoluţii care au agitat ţara de la 1789.

Pe această stradă, parterele comerciale nu sunt nici prăvălii, nici magazine, iar cei care îndrăgesc Evul Mediu ar găsi atelierul părinţilor noştri în toată naiva lui simplitate. Aceste săli joase, care nu au nici vitrină, nici ceas, nici geamlâc, sunt adânci, întunecoase şi lipsite de ornamente exterioare sau interioare. Uşa este formată din două părţi pline, grosolan ferecate, partea de sus deschizându-se spre interior, iar cea de jos, prevăzută cu un clopoţel legat la un arc, mişcându-se într-un veşnic du-te-vino. Aerul şi lumina zilei pătrund în acest fel de beci umed ori prin partea de sus a uşii, ori prin spaţiul aflat între boltă, podea şi zidul mic, înălţat cât să folosească de sprijin, în care sunt fixate obloane zdravene, îndepărtate dimineaţa şi puse la loc seara, când sunt ferecate cu bare de fier prinse în şuruburi mari. Zidul respectiv foloseşte la prezentarea mărfurilor negustorului. Nicio înşelătorie. În funcţie de natura comerţului, eşantioanele constau din două-trei putini pline cu sare şi cu cod, din câteva valuri de pânză de corabie, parâme, obiecte din alamă atârnate de grinzile tavanului, cercuri de-a lungul pereţilor sau câteva cupoane de postav pe etajere. Intraţi? O fată curată, plină de tinereţe, cu batic alb, cu braţele roşii, lasă lucrul de mână şi-şi cheamă tatăl sau mama, care vine şi, cu nepăsare, amabilitate ori cu aroganţă, după cum îi e felul, vă vinde marfă după cum doriţi, de două parale sau de douăzeci de mii de franci. Veţi vedea un negustor de doage aşezat la uşă şi care taie frunză la câini, flecărind cu un vecin; în aparenţă, are de vânzare doar scânduri proaste pentru rafturi de pus sticlele şi două-trei grămezi de şipci, dar, în port, şantierul lui aprovizionează toţi dogarii din Anjou. Ştie aproape exact câte butoaie *va da* dacă recolta va fi bună; timpul însorit îi umple buzunarele, ploaia îl ruinează: într-o singură dimineaţă, butiile valorează unsprezece franci sau scad la şase livre. În acest ţinut, ca în Touraine, instabilitatea vremii domină viaţa comercială. Podgorenii, proprietarii, negustorii de lemnărie, dogarii, hangiii, marinarii, toţi pândesc o rază de soare; se culcă seara cu teama că a doua zi vor afla că a dat îngheţul peste noapte; se tem de ploaie, de vânt, de secetă şi vor apă, căldură, nori, după propria fantezie. Este o înfruntare permanentă între cer şi interesele pământeşti! Barometrul aduce întristare, descreţeşte frunţile, înveseleşte rând pe rând chipurile. De la un capăt la celălalt al acestei străzi, fosta Stradă Mare din Saumur, cuvintele: „E o vreme de aur!" reprezintă o anumită cifră de la o poartă la alta. De aceea, fiecare îi răspunde vecinului:

„Plouă cu ludovici!", ştiind ce-i poate aduce o rază de soare sau o ploaie venită la momentul potrivit.

Sâmbăta, pe la amiază, vara, n-ai să capeţi marfă nici de o para de la aceşti vajnici negustori. Fiecare are via lui, mica lui fermă şi va petrece două zile la ţară. Acolo, cum totul este prevăzut – cumpărarea, vânzarea, profitul –, comercianţii pot să petreacă zece ore din douăsprezece în discuţii plăcute, observaţii, comentarii, iscodiri permanente. O gospodină nu cumpără o potârniche fără ca vecinii să nu-l întrebe pe soţ dacă a fost bine friptă. O tânără nu scoate capul pe fereastră fără să fie văzută de toţi cei aflaţi în treabă pe acolo. Aşadar, oamenii nu au gânduri ascunse, după cum casele impenetrabile, întunecoase şi tăcute nu au mistere. Viaţa se desfăşoară aproape întotdeauna în aer liber: familia se aşează la poartă, acolo prânzeşte şi acolo se ceartă. Nimeni nu trece pe stradă fără să nu fie cercetat. De aceea, pe vremuri, când un străin sosea într-un oraş de provincie, era luat în râs din poartă în poartă. Aşa erau scornite tot felul de baliverne şi apăruse porecla de *maimuţăritori* dată celor din Angers, pentru că toţi locuitorii de acolo se remarcau în mod deosebit prin zeflemeli urbane.

Vetustele case boiereşti din oraşul vechi sunt situate în partea de sus a acestei străzi, locuită pe vremuri de gentilomii din ţinut. Casa plină de melancolie unde s-au derulat evenimentele acestei poveşti era tocmai una dintre aceste locuinţe venerabile, rămase dintr-un secol în care lucrurile şi oamenii aveau o simplitate pe care moravurile franceze o pierd pe zi ce trece. După ce străbaţi întortocherile acestui drum pitoresc, unde cea mai mică denivelare trezeşte amintiri, efectul general fiind cufundarea într-o visare involuntară, zăreşti un intrând destul de întunecos, în centrul căruia se ascunde poarta „casei domnului Grandet". Dar nu e cu putinţă să-ţi dai seama de înţelesul acestei expresii provinciale fără să cunoşti biografia domnului Grandet.

Domnul Grandet se bucura la Saumur de o reputaţie ale cărei cauze şi efecte nu vor fi înţelese pe de-a-ntregul de persoanele care n-au trăit cât de cât în provincie. Domnul Grandet – încă numit de unii moş Grandet, dar numărul acestor bătrâni scădea vădit – era, în 1789, un meşter dogar destul de înstărit, care ştia să citească, să scrie şi să socotească. Când Republica franceză a pus în vânzare, în regiunea Saumur, bunurile clerului, dogarul, atunci în vârstă de patruzeci de ani, tocmai se căsătorise cu fiica unui bogat negustor de cherestea. Grandet s-a dus cu banii lui şi cu dota, două mii de ludovici de aur, la departament, unde, în schimbul a două sute de ludovici dubli oferiţi de socrul lui republicanului înverşunat care supraveghea vânzarea domeniilor naţionale, a obţinut pentru un

codru de pâine, legal dacă nu şi legitim, cele mai frumoase vii din ţinut, o veche abaţie şi câteva ferme. Deoarece locuitorii din Saumur nu prea erau revoluţionari, moş Grandet a fost considerat un ins îndrăzneţ, un republican, un patriot, un om înclinat spre noile idei, în timp ce dogarul era doar înclinat spre viţa-de-vie. A fost numit membru al administraţiei departamentului Saumur, iar influenţa lui împăciuitoare s-a făcut simţită politic şi comercial. Politic, i-a protejat pe nobilii decăzuţi din drepturi şi a împiedicat din toată puterea vânzarea bunurilor emigranţilor; comercial, a furnizat armatelor republicane una sau două mii de butoaie de vin alb, plătit cu păşunile de toată frumuseţea ale unei mănăstiri de maici, păstrate ca un ultim lot.

În timpul Consulatului, Grandet, devenit primar, a administrat cu înţelepciune, sporindu-şi avuţia. În timpul Imperiului, a devenit domnul Grandet. Napoleon nu-i suferea pe republicani: l-a înlocuit pe domnul Grandet, despre care se credea că purtase boneta roşie, cu un mare proprietar, un om cu particulă nobiliară, un viitor baron al Imperiului. Domnul Grandet a renunţat la onoarea de primar fără niciun regret. La iniţiativa lui fuseseră făcute, în interesul oraşului, drumuri trainice spre proprietăţile sale. Deoarece casa şi bunurile fuseseră trecute abil la cadastru, plătea impozite modice. După clasificarea diferitelor sale proprietăţi, viile, graţie unor îngrijiri constante, deveniseră „fruntea ţinutului", expresie tehnică prin care sunt desemnaţi podgorenii care produc vin de calitatea întâi. Ar fi putut să ceară Crucea Legiunii de Onoare. Clasificarea a avut loc în 1806. Domnul Grandet avea atunci cincizeci şi şapte de ani, iar soţia lui, în jur de treizeci şi şase. Fiica, singură la părinţi, rodul iubirii lor legitime, împlinise zece ani. Domnul Grandet, pe care Providenţa a vrut probabil să-l consoleze pentru dizgraţia administrativă, i-a moştenit succesiv în acel an pe doamna de La Gaudinière, născută de La Bertellière, mama doamnei Grandet, apoi pe bătrânul domn de La Bertellière, tatăl defunctei, şi, în sfârşit, pe doamna Gentillet, bunica dinspre mamă: trei moşteniri a căror importanţă nu a fost cunoscută de nimeni. Zgârcenia acestor trei bătrâni era atât de mare, încât de mult timp adunau bani ca să-i poată contempla în taină. Bătrânul domn de La Bertellière numea plasarea banilor o adevărată risipă, considerându-se mult mai câştigat de contemplarea monedelor de aur decât de beneficiile cametei. Aşadar, oraşul Saumur a presupus valoare^ economiilor după veniturile aduse de bunurile deţinute. Domnul Grandet a obţinut atunci noul titlu de nobleţe pe care mania noastră pentru egalitate nu-l va desfiinţa niciodată: *cel mai impozitat* din ţinut. Exploata o sută de pogoane de vie, care, în anii mănoşi, îi aduceau şapte-opt sute de butoaie de vin.

Deţinea treisprezece ferme, o veche abaţie – unde, din economie, zidise[2] ferestrele, ogivele şi vitraliile, ceea ce le-a conservat –, precum şi o sută douăzeci şi şapte de pogoane de păşuni, unde creşteau şi-şi îngroşau trunchiurile trei mii de plopi plantaţi în 1793. În sfârşit, casa în care locuia era a lui. Astfel i se putea stabili averea care se vedea cu ochiul liber. În privinţa capitalurilor, acestea se ridicau la o valoare pe care numai două persoane o puteau presupune în mod vag: una era domnul Cruchot, notarul însărcinat cu plasamentele cămătăreşti ale domnului Grandet, cealaltă, domnul des Grassins, cel mai bogat bancher din Saumur, la beneficiile căruia podgoreanul participa după bunul lui plac şi neştiut de nimeni. Deşi bătrânul Cruchot şi domnul des Grassins erau înzestraţi cu acea discreţie profundă care aduce, în provincie, încredere şi avere, amândoi manifestau public faţă de domnul Grandet un respect atât de mare, încât ceilalţi puteau să estimeze mărimea capitalurilor fostului primar după importanţa respectului plin de slugărnicie pe care i-l arătau. Toţi oamenii din Saumur erau convinşi că domnul Grandet avea o comoară aparte, o ascunzătoare plină cu ludovici, şi că se deda în timpul nopţii plăcerii inefabile pe care o trezeşte vederea unei cantităţi mari de bani de aur. Cărpănoşii aveau un fel de convingere în privinţa asta când îi vedeau ochii, care păreau să fi împrumutat nuanţa metalului galben. Privirea unui om obişnuit să obţină din capitalurile lui un câştig enorm capătă obligatoriu, ca şi cea a senzualului, a jucătorului sau a curtezanului, unele obişnuinţe greu de definit, mişcări furişe, jinduitoare, misterioase, care nu le scapă semenilor. Acest limbaj secret formează într-un fel francmasoneria pasiunilor.

Aşadar, domnul Grandet inspira stima plină de consideraţie la care avea dreptul un om care nu datora niciodată nimic nimănui. Vechi dogar, vechi podgorean, ghicea cu precizia unui astronom când trebuia să facă pentru recolta lui o mie de butoaie sau numai cinci sute; nu rata nicio învârteală, având întotdeauna butoaie de vânzare când butoiul valora mai mult decât marfa de adunat în el; putea să-şi pună recolta în beciuri şi să aştepte momentul să livreze butoiul cu două sute de franci, când micii proprietari îl dădeau pe-al lor cu cinci ludovici. Renumita lui recoltă din 1811, culeasă cu chibzuială şi vândută cu încetul, îi adusese mai bine de două sute patruzeci de mii de livre. Financiar vorbind, domnul Grandet semăna cu tigrul şi cu şarpele boa: ştia să se culce, să se cuibărească, să-şi privească fix mult timp prada şi să sară asupra ei; apoi, deschidea gura pungii, vâra în ea o provizie de scuzi şi se culca liniştit, asemenea şarpelui care digeră, nepăsător, rece şi metodic.

Nimeni nu-l vedea trecând fără să încerce un sentiment de

admiraţie, amestecat cu respect şi cu teamă. Toţi locuitorii din Saumur simţiseră pe pielea lor efectul ghearelor lui de oţel învelite în cumsecădenie. Unuia, maestrul Cruchot îi procurase banii necesari pentru cumpărarea unui domeniu, dar cerând unsprezece la sută; altuia, domnul des Grassins îi scontase poliţele, dar cu o dobândă îngrozitoare. Puţine erau zilele care treceau fără ca numele domnului Grandet să nu fie rostit în piaţă sau în discuţiile de seară din oraş. Pentru câteva persoane, averea bătrânului podgorean constituia motiv de mândrie patriotică. De aceea, mulţi negustori, mulţi hangii le spuneau străinilor cu o anumită mulţumire: „Domnule, avem la noi doi-trei milionari, dar domnul Grandet nu ştie nici el câtă avuţie are!" În 1816, cei mai iscusiţi socotitori din Saumur estimau bunurile funciare ale podgoreanului la aproape patru milioane; dar, cum chiria medie plătită de fermieri trebuie să fi fost pe an, din 1793 şi până în 1817, o sută de mii de franci din proprietăţi, se putea presupune că poseda în bani o sumă aproape egală cu aceea a bunurilor imobile. De aceea, când, după o partidă de boston sau după vreo discuţie despre vie, se vorbea despre domnul Grandet, oamenii destoinici spuneau:

— Moş Grandet?… Moş Grandet trebuie să aibă cinci-şase milioane.

— Sunteţi mai iscusit decât mine, pentru că eu n-am putut să aflu niciodată totalul, răspundeau domnul Cruchot sau domnul des Grassins dacă auzeau astfel de vorbe.

Când se întâmpla ca vreun parizian să aducă vorba despre familia Rothschild sau despre domnul Laffitte, oamenii din Saumur întrebau dacă erau la fel de bogaţi ca domnul Grandet. Dacă parizianul le dădea, zâmbind, un răspuns dispreţuitor, se uitau unul la altul, dând din cap neîncrezători. O avere atât de mare acoperea cu o mantie de aur toate acţiunile acestui om. Dacă, la început, unele particularităţi ale vieţii sale stârniseră ridicolul şi bătaia de joc, bătaia de joc şi ridicolul erau acum răsuflate. În cele mai neînsemnate acţiuni, domnul Grandet avea de partea lui autoritatea lucrului judecat. Vorbele, hainele, gesturile, clipirea ochilor făceau legea în ţinut, unde fiecare, după ce îl studiase aşa cum un naturalist studiază efectele instinctului la animale, putuse să recunoască profunda şi tăcuta înţelepciune a celor mai mici gesturi ale sale.

— Iarna va fi aspră, moş Grandet şi-a pus mănuşile îmblănite, spuneau oamenii. Trebuie să culegem viile.

— Moş Grandet ia mult lemn pentru doage, se va face vin, nu glumă, anul ăsta!

Domnul Grandet nu cumpăra nici carne, nici pâine. Fermierii îi aduceau săptămânal o provizie suficientă de claponi, pui, ouă, unt şi

grâu din rentă. Avea o moară, iar cel care o luase în arendă trebuia, în afara chiriei, să vină să ia o anumită cantitate de grâne şi să-i aducă tărâţe şi făină. Lungana Nanon, singura lui servitoare, deşi nu mai era tânără, pregătea chiar ea, în fiecare sâmbătă, pâinea casei. Domnul Grandet aranjase cu zarzavagiii, arendaşii lui, să-i aducă legume. Cât priveşte fructele, recolta atât de multe, încât vindea o mare parte la piaţă. Lemnul pentru foc era tăiat din gardurile vii sau luat din bătrânele trunchiuri de copaci pe jumătate putreziţi, îndepărtaţi din împrejmuirile proprietăţilor, iar fermierii i-l aduceau la oraş făcut bucăţi, i-l depozitau frumos în magazie şi primeau în schimb mulţumirile lui. Singurele cheltuieli cunoscute erau pentru anafura, toaletele soţiei şi ale fiicei sale, precum şi pentru plata stranelor lor de la biserică; pentru iluminat, pentru plata lunganei Nanon şi spoitul cratiţelor ei; pentru achitarea impozitelor, a reparaţiilor clădirilor sale şi pentru cheltuiala cu exploatările. Avea şase sute de pogoane de pădure recent cumpărate, a căror supraveghere o lăsase în seama unui vecin, căruia îi promisese o recompensă. Numai după această achiziţie începuse să mănânce vânat.

Felul de a fi al acestui om era foarte simplu. Vorbea puţin, în general, îşi exprima gândurile prin fraze scurte şi grave, rostite cu un glas plin de blândeţe. De la Revoluţie, perioadă în care atrăsese privirile asupra lui, se bâlbâia într-un chip obositor îndată ce era nevoit să vorbească îndelung sau să susţină o discuţie. Această bâiguială, incoerenţa vorbelor, năvala de cuvinte cu care îşi îneca gândul, absenţa aparentă de logică, atribuite unei lipse de educaţie, erau prefăcute şi vor fi îndeajuns de explicate prin câteva evenimente ale acestei povestiri. De altfel, patru fraze, exacte ca nişte formule algebrice, îi foloseau în mod obişnuit ca să cuprindă, să rezolve toate dificultăţile vieţii şi ale negustoriei: „Nu ştiu", „Nu pot", „Nu vreau" şi „O să vedem". Nu spunea niciodată *da* sau *nu* şi nu scria neam. Cineva îi vorbea? Asculta cu răceală, îşi ţinea bărbia în mâna dreaptă, sprijinindu-şi cotul drept pe dosul mâinii stângi, şi îşi forma despre toată treaba o părere asupra căreia nu mai revenea. Chibzuia îndelung la cel mai neînsemnat târg. Când, după o târguiala iscusită, adversarul îi destăinuise secretul pretenţiilor crezând că-l convinsese, el îi răspundea: „Nu pot să hotărăsc nimic fără s-o întreb pe nevastă-mea".

Numai că aceasta, ţinută de el într-o adevărată robie, era paravanul cel mai comod în afaceri. Grandet nu se ducea niciodată în vizită, nu voia nici să primească, nici să invite pe cineva la cină; nu stârnea niciodată zgomot şi părea să economisească orice, chiar şi mişcarea. Nu-i deranja cu nimic pe ceilalţi, dintr-un respect constant

faţă de proprietate. Totuşi, în pofida blândeţii vocii, a purtării precaute, ieşeau la iveală limbajul şi apucăturile de dogar mai cu seamă când era acasă, unde se stăpânea mai puţin decât oriunde în altă parte. Fizic vorbind, Grandet avea aproape 1,62 m, era îndesat, spătos, cu pulpe groase, genunchi noduroşi şi umeri laţi; avea faţa rotundă, tăbăcită de vânt şi de soare, ciupită de vărsat; bărbia era dreaptă, buzele nu prezentau nici cea mai mică sinuozitate, iar dinţii erau albi; ochii aveau expresia calmă şi ucigătoare pe care poporul o atribuie animalului fabulos numit vasilisc. Fruntea, plină de riduri transversale, nu era lipsită de protuberante semnificative; părul, gălbui, care începea să încărunţească, era „aur şi argint", spuneau câţiva tineri care nu cunoşteau gravitatea unei glume făcute pe seama domnului Grandet. Nasul, cu vârful gros, prezenta un fel de neg plin de vinişoare, despre care vulgul spunea, îndreptăţit, că era plin de răutate. Acest chip indica o viclenie periculoasă, o probitate lipsită de căldură, egoismul unui om obişnuit să-şi concentreze sentimentele în plăcerea avariţiei şi asupra singurei fiinţe care însemna cu adevărat ceva pentru el, fiica, Eugénie, singura sa moştenitoare. De altfel, atitudinea, comportamentul, mersul, totul la el vădea acea încredere în sine pe care ţi-o conferă reuşita în tot ce ai întreprins. Aşadar, în pofida unei comportări binevoitoare şi molatice în aparenţă, domnul Grandet avea un caracter de fier. Întotdeauna era îmbrăcat în acelaşi fel: cine îl vedea azi îl vedea aşa cum era din 1791. Pantofii grosolani se strângeau cu şireturi din piele, purta pe orice vreme ciorapi de lână, o pereche de pantaloni scurţi din postav gros, maroniu, cu catarame din argint, o vestă de catifea cu dungi galbene şi cafenii, încheiată până la gât, o haină maronie cu poale largi, o cravată neagră şi o pălărie de quaker. Mănuşile, la fel de solide precum cele ale jandarmilor, erau purtate douăzeci de luni şi, ca să le păstreze curate, le aşeza pe marginea pălăriei, în acelaşi loc, cu un gest metodic. În Saumur nu se cunoştea nimic mai mult despre acest personaj.

Numai şase locuitori ai oraşului aveau dreptul să intre în această casă. Cel mai important dintre primii trei era nepotul domnului Cruchot. De când fusese numit preşedinte al Tribunalului de primă instanţă din Saumur, acest tânăr adăugase numelui de Cruchot pe acela de Bonfons şi se străduia să-l facă pe Bonfons s-o ia înaintea lui Cruchot. Semna deja C. De Bonfons. Avocatul atât de nesocotit încât să-l numească „domnule Cruchot" îşi dădea imediat seama la audiere de nesăbuinţa lui. Magistratul îi proteja pe cei care i se adresau cu „domnule preşedinte", dar îi răsplătea cu cele mai amabile zâmbete pe linguşitorii care-i spuneau „domnule de Bonfons". Domnul preşedinte avea treizeci şi trei de ani şi deţinea

domeniul Bonfons *(Boni Fontis),* care-i aducea o rentă de şapte mii de livre; aştepta să-şi moştenească unchii, unul notar, celălalt fiind abatele Cruchot, membru al consiliului de canonici de la Saint-Martin-de-Tours, amândoi consideraţi destul de bogaţi. Aceşti trei Cruchot, susţinuţi de un mare număr de veri, aliaţi cu douăzeci de familii din oraş, formau un clan ca pe vremuri, la Florenţa, familia Medici; şi, la fel ca familia Medici, familia Cruchot îşi avea Pazzi-i săi. Doamna des Grassins, mama unui fiu de douăzeci şi trei de ani, o vizita stăruitor pe doamna Grandet, sperând să-l căsătorească pe dragul ei Adolphe cu domnişoara Eugénie. Domnul des Grassins, bancherul, favoriza energic manevrele soţiei prin servicii constante aduse în taină bătrânului avar şi ajungea întotdeauna la timp pe câmpul de bătălie. Aceşti trei des Grassins aveau şi ei susţinătorii lor, veri şi aliaţi credincioşi. De partea familiei Cruchot, abatele, un Talleyrand al familiei, puternic susţinut de fratele lui, notarul, îşi disputa cu străşnicie terenul cu soţia bancherului şi ţinea să rezerve bogata moştenire nepotului său, preşedintele. Această luptă secretă între familia Cruchot şi familia des Grassins, al cărei preţ era mâna tinerei Eugénie Grandet, devenise o preocupare pătimaşă a diferitelor grupuri din Saumur. Domnişoara Grandet se va căsători cu domnul preşedinte sau cu domnul Adolphe des Grassins? La această întrebare, unii răspundeau că domnul Grandet nu-şi va da fiica nici unuia, nici altuia. Fostul dogar, ros de ambiţie, căuta, se spunea, un ginere pair al Franţei, care, pentru o rentă de trei sute de mii de livre, ar fi acceptat toate butoaiele trecute, prezente şi viitoare ale familiei Grandet. Alţii susţineau că domnul şi doamna des Grassins erau nobili, foarte bogaţi, că Adolphe era băiat arătos şi că, doar dacă nu cumva aveau un nepot de papă în mânecă, o alianţă atât de convenabilă ar fi trebuit să mulţumească nişte oameni simpli, pe unul ca el, pe care tot Saumurul îl văzuse cu rindeaua în mână, şi mai purtase şi bonetă roşie! Cei mai cu judecată atrăgeau atenţia că domnul Cruchot de Bonfons intra oricând în casă, în timp ce rivalul lui era primit doar duminica. Primii susţineau că doamna des Grassins, mai intimă cu femeile din casa Grandet decât familia Cruchot, le putea insufla unele idei care, mai devreme sau mai târziu, o vor ajuta să reuşească. Ceilalţi răspundeau că abatele Cruchot era omul cel mai insinuant din lume şi că, fiind vorba despre o înfruntare între o faţă bisericească şi o femeie, partida era egală.

— Sunt taman pe taman!, se pronunţase un om de duh din Saumur.

Bătrânii din ţinut, care ştiau mai multe, pretindeau că Grandet şi ai lui erau mult prea abili ca să lase bunurile să părăsească familia,

aşa că domnişoara Eugénie Grandet de la Saumur va fi căsătorită cu fiul domnului Grandet de la Paris, un bogat angrosist de vinuri. La asta, tabăra Cruchot şi tabăra Grassins răspundeau:

— Întâi că fraţii nu s-au văzut de două ori în treizeci de ani. Apoi, domnul Grandet de la Paris are pretenţii mari pentru fiul lui. E primarul unui arondisment, deputat, colonel în garda naţională, judecător la tribunalul de comerţ; îl reneagă pe Grandet de la Saumur şi are pretenţia să se înrudească cu vreo familie ducală, prin bunăvoinţa lui Napoleon.

Dar câte nu se spuneau pe seama unei moştenitoare despre care se vorbea pe o rază de douăzeci de leghe şi până şi în diligentele de la Angers la Blois!

La începutul anului 1818, tabăra Cruchot a obţinut un avantaj important asupra taberei Grassins. Domeniul Froidfond, remarcabil prin parcul, castelul admirabil, fermele, râul, iazurile şi pădurile sale, valorând trei milioane, a fost pus în vânzare de tânărul marchiz de Froidfond, nevoit să facă rost de bani. Notarul Cruchot, preşedintele Cruchot, abatele Cruchot, ajutaţi de susţinătorii lor, au reuşit să împiedice vânzarea în loturi mici. Notarul a încheiat cu tânărul o înţelegere de milioane! L-a convins că vor avea loc multe procese cu beneficiarii bunurilor adjudecate până când îşi va primi banii pentru loturi şi că era mai bine să-i vândă totul domnului Grandet, om solvabil şi în stare să plătească domeniul în bani peşin. Falnicul marchizat de Froidfond a fost îndrumat atunci spre esofagul domnului Grandet care, spre uimirea oraşului Saumur, i-a plătit, prin scont, după îndeplinirea formalităţilor. Această tranzacţie a avut mare răsunet la Nantes şi la Orléans. Domnul Grandet, profitând de întoarcerea unei şarete, se duse să-şi vadă castelul. După ce aruncase asupra proprietăţii o privire de stăpân, se întorsese la Saumur sigur că-şi plasase fondurile cu un câştig de cinci la sută şi inspirat de un gând măreţ: să sporească marchizatul de Froidfond, adăugându-i toate bunurile sale. Apoi, ca să-şi umple din nou casa de bani aproape golită, hotărî să-şi taie toate pădurile şi să-şi exploateze plopii de pe păşuni.

Acum este uşor de înţeles valoarea expresiei: „casa domnului Grandet" – acea casă ternă, rece, tăcută, situată în partea de sus a oraşului, adăpostită de ruinele meterezelor. Cei doi stâlpi şi bolta, care formau deschizătura porţii, fuseseră, ca şi casa, construiţi din tuf calcaros, piatră albă specifică litoralului Loarei, atât de moale încât durata ei medie abia dacă este de două sute de ani. Numeroasele găuri inegale, pe care intemperiile le săpaseră în mod bizar, le dădeau bolţii şi stâlpilor aspectul pietrelor vermiculare ale arhitecturii franceze şi o oarecare asemănare cu poarta mare a unei

temniţe. Deasupra arcului de boltă trona un basorelief lung, din piatră dură sculptată, reprezentând cele patru anotimpuri, figuri roase deja şi înnegrite de vreme. Acest basorelief avea deasupra o plintă ieşită în afară, pe care se înălţa o vegetaţie spontană: paracherniţe galbene, volbure, poala-rândunicii, pătlagină şi un cireş mic, destul de înalt deja. Poarta, din stejar masiv, maronie, uscată, crăpată peste tot, şubredă în aparenţă, era solid menţinută de un sistem de şuruburi mari, aranjaţi în desene simetrice. Un grilaj pătrat, mic, dar cu bare dese şi înroşite de rugină, ocupa mijlocul portiţei care se deschidea în poarta mare şi servea, ca să spunem aşa, ca bază unui ciocan prins de ea cu un inel, care lovea în capul schimonosit al unui piron. Acest ciocan prelung, de genul celor pe care strămoşii noştri îl numeau *jacquemart,* semăna cu un mare semn de exclamare; dacă l-ar fi examinat cu atenţie, un arheolog ar fi găsit la el unele indicii ale figurii esenţiale de bufon pe care o reprezenta pe vremuri, ştearsă acum de o lungă întrebuinţare. Prin micul grilaj, destinat recunoaşterii prietenilor în timpul războaielor civile, curioşii puteau să zărească, în adâncul unei bolţi întunecoase şi verzui, câteva trepte tocite care duceau la o grădiniţă mărginită pitoresc de ziduri groase, umede, pline de prelingeri de apă şi de tufe de arbuşti pricăjiţi. Aceste ziduri erau cele ale meterezelor, pe care se înălţau grădinile câtorva locuinţe vecine.

La parterul casei, încăperea cea mai mare era o *sală*, a cărei intrare se afla sub bolta porţii mari. Puţine persoane cunosc importanţa unei săli în orăşelele din Anjou, Touraine şi Berry. Sala este totodată anticameră, salon, birou, budoar, sufragerie; este scena vieţii casnice, căminul comun; acolo venea de două ori pe an frizerul cartierului ca să-l tundă pe domnul Grandet; acolo intrau fermierii, preotul, subprefectul, ajutorul morarului. Această încăpere, cu cele două ferestre care dădeau spre stradă, avea pe jos duşumele; panouri cenuşii, cu muluri antice, o lambrisau de sus şi până jos; tavanul era format din grinzi aparente, vopsite tot în cenuşiu, spaţiul dintre ele fiind umplut cu mortar din nisip şi var, amestecat cu câlţi, care se îngălbenise. O pendulă veche, din cupru încrustat cu arabescuri de baga, împodobea placa de deasupra şemineului din piatră albă, prost sculptată, pe care se afla o oglindă verzuie, ale cărei margini, tăiate oblic ca să-i arate grosimea, reflectau o rază de lumină de-a lungul unei tăblii gotice din oţel încrustat cu firişoare de metal preţios. Cele două candelabre de aramă aurită, care împodobeau fiecare dintre colţurile şemineului, puteau fi folosite în două feluri: scoţând trandafirii care le serveau ca talgere pentru picăturile de ceară, braţul principal se adapta la un piedestal de marmură albăstruie, cu incrustaţii vechi de aramă, acest piedestal formând un

sfeşnic pentru zilele obişnuite. Scaunele de modă veche erau împodobite cu tapiţerii ilustrând fabulele lui La Fontaine, dar trebuia să ştii asta ca să recunoşti subiectele, deoarece culorile stinse şi figurile pline de cârpituri se desluşeau cu greu. În cele patru colţuri ale acestei săli se găseau colţare, un fel de bufete terminate cu etajere slinoase. O veche masă de joc, acoperită cu o marchetărie în forma unei table de şah, era aşezată în spaţiul dintre ferestre. Deasupra acestei mese se afla un barometru oval, cu margine neagră, ornat cu motive decorative imitând panglici înnodate din lemn aurit, unde muştele îşi făcuseră de cap atât de neruşinat, încât poleiala abia se mai zărea. Pe peretele opus şemineului, două portrete în pastel erau menite să-i reprezinte pe bunicul doamnei Grandet, bătrânul domn de La Bertellière, în uniformă de locotenent al gărzilor franceze, şi pe răposata doamnă Gentillet, îmbrăcată în păstoriţă. Cele două ferestre erau acoperite cu perdele din mătase groasă de culoare roşie, ridicate de şnururi de mătase cu ciucuri. Această decorare luxoasă, care se potrivea atât de puţin cu obiceiurile lui Grandet, existase la cumpărarea casei, ca şi rama gotică, pendula, mobila tapiţată şi colţarele din lemn de trandafir. Lângă fereastra cea mai apropiată de uşă se găsea un scaun din pai, cu picioarele fixate pe tălpici, ca s-o ridice pe doamna Grandet la o înălţime care să-i permită să vadă trecătorii. O masă din lemn de cireş decolorat pentru lucrul de mână ocupa spaţiul din faţa ferestrei, foarte aproape fiind aşezat micul fotoliu al tinerei Eugénie Grandet.

De cincisprezece ani, toate zilele mamei şi ale fiicei se scurseseră tihnite în acel loc, într-o muncă permanentă, începând din luna aprilie până în luna noiembrie. În prima zi din această ultimă lună, puteau să-şi ocupe locul de iarnă, în faţa căminului. Numai în ziua aceea îngăduia Grandet aprinderea focului în sală, poruncind să fie stins pe 31 martie, fără să ia în seamă nici primele zile friguroase de primăvară, nici pe cele de toamnă. O cutie cu jar de la focul din bucătărie, pe care lungana Nanon îl obţinea dând dovadă de o mare ingeniozitate, le ajuta pe doamna şi pe domnişoara Grandet să suporte dimineţile şi serile mai reci din lunile aprilie şi octombrie. Mama şi fiica întreţineau toată lenjeria casei şi-şi foloseau cu atâta conştiinciozitate zilele cu această adevărată muncă de lucrătoare, încât, dacă Eugénie voia să-i brodeze un guleraş mamei sale, era nevoită s-o facă în orele ei de somn, înşelându-şi tatăl ca să poată avea lumină. Avarul împărţea de mult timp lumânări numărate fiicei sale şi lunganei Nanon, aşa cum împărţea dimineaţa pâinea şi tot ce era necesar consumului zilnic. Lungana Nanon era, poate, singura fiinţă omenească în stare să accepte tirania stăpânului. Întreg oraşul îi invidia pentru ea pe domnul şi pe doamna Grandet. Lungana

Nanon, numită aşa din pricina înălţimii cam de 1,70 m, muncea la Grandet de treizeci şi cinci de ani. Deşi primea drept plată numai şaizeci de livre, era considerată una dintre cele mai bogate slujnice din Saumur. Aceşti bani, strânşi de treizeci şi cinci de ani, îi îngăduiseră să plaseze recent patru mii de livre ca rentă viageră la maestrul Cruchot. Acest rezultat al unor lungi şi persistente economisiri ale lunganei Nanon a părut enorm. Servitoarele, văzând că biata sexagenară îşi asigurase bătrâneţea, erau invidioase, fără să se gândească cu câtă trudă fusese adunat fiecare bănuţ. La vârsta de douăzeci şi doi de ani, biata fată nu putuse intra la nimeni, într-atât de respingătoare era. Cu siguranţă, această părere era foarte nedreaptă: chipul i-ar fi fost mult admirat dacă ar fi aparţinut unui grenadier din gardă, dar, după cum se spune, în toate trebuie să fie o potriveală! Obligată să părăsească o fermă care arsese, unde păzea vacile, venise la Saumur, unde căutase de lucru, însufleţită de acel curaj robust care nu se dă în lături de la nimic.

Pe atunci, moş Grandet îşi pusese în gând să-şi ia nevastă şi voia deja să-şi organizeze gospodăria. O văzuse pe această tânără respinsă de toţi. Cântărindu-i forţa fizică în calitatea lui de dogar, ghici câştigul pe care l-ar putea avea de pe urma unei femei care arăta ca un adevărat Hercule, care stătea zdravăn pe picioare ca un stejar de şaizeci de ani prins în rădăcinile lui, cu şolduri puternice, spatele lat, mâini de căruţaş şi o onestitate solidă, după cum era şi virtutea ei neştirbită. Nici negii care ornau acea faţă marţială, nici tenul cărămiziu, nici braţele vânjoase, nici veşmintele zdrenţuite ale lui Nanon nu-l înspăimântaseră pe dogar, care avea încă vârsta la care te laşi impresionat. Atunci, o îmbrăcă, o încălţă şi o hrăni pe biata fată, îi dădu o plată şi o folosi la treburile casei, fără să se răstească prea mult la ea. Văzându-se primită astfel, lungana Nanon plânsese de bucurie pe ascuns şi se ataşase sincer de dogar, care, de altfel, o exploata ca în feudalism.

Nanon făcea tot: gătea, spăla rufele, clătea rufăria în apa Loarei şi o aducea înapoi în cârcă; se scula cum se lumina de ziuă şi se culca târziu; le făcea mâncare tuturor culegătorilor în timpul recoltării viilor, îi supraveghea pe cei care strângeau ciorchinii rămaşi după cules; apăra, ca un câine credincios, bunurile stăpânului ei; în sfârşit, având o încredere oarbă în el, se supunea, fără să cârtească, celor mai ciudate fantezii ale lui Grandet. În faimosul an 1811, a cărui recoltă a cerut strădanii nespus de mari, după douăzeci de ani de slujire, Grandet hotărî să-i ofere lui Nanon vechiul lui ceas, singurul dar pe care-l primise vreodată de la el. Deşi îi dădea pantofii lui vechi (putea să-i încalţe), e cu neputinţă de considerat profitul trimestrial al încălţărilor lui Grandet ca un cadou, pentru că erau foarte uzaţi.

Necesitatea o făcea pe această biată fată atât de zgârcită, încât Grandet ajunsese în cele din urmă să ţină la ea aşa cum ţii la un câine, iar Nanon îi dăduse voie să-i pună la gât o zgardă cu ţepi, cărora nu le mai simţea înţepăturile. Dacă Grandet împărţea pâinea cu prea multă zgârcenie, Nanon nu se plângea; participa cu veselie la profiturile igienice pe care le asigura regimul sever al casei, unde nimeni nu era bolnav vreodată. Apoi, Nanon făcea parte din familie: râdea când râdea Grandet, se întrista, dârdâia de frig, se încălzea, muncea cot la cot cu el. Câte compensaţii plăcute îi oferea această egalitate! Stăpânul n-o mustrase niciodată pe slujnică pentru ciorchinele, prunele sau piersicile mâncate sub pom.

— Haide, ospătează-te în voie, Nanon!, îi spunea el în anii când crengile se aplecau până la pământ de greutatea fructelor, pe care fermierii erau obligaţi să le dea la porci.

Pentru o fată de la ţară, care în tinereţea ei nu avusese parte decât de bruftuluieli, pentru o sărmană primită din milă, râsul ambiguu al lui Grandet era o adevărată rază de soare. De altfel, în inima simplă şi în mintea îngustă a slujnicei, nu puteau stărui decât un sentiment şi-un gând. De treizeci şi cinci de ani se revedea întruna ajungând în faţa şantierului lui moş Grandet cu picioarele goale, cu hainele zdrenţuite, şi-l auzea pe dogar întrebând-o:

— Ce vrei, drăguţo?

Iar recunoştinţa ei era la fel de mare ca în prima zi. Uneori, Grandet, gândindu-se că acea biată creatură nu auzise vreodată nici cel mai mic cuvânt măgulitor, că nu avea habar de niciunul dintre sentimentele plăcute pe care le inspiră femeia şi că ar fi putut să apară într-o zi în faţa lui Dumnezeu mai curată decât era Fecioara Maria, cuprins de milă, exclama, privind-o:

— Biata Nanon!

Cuvintele lui erau urmate întotdeauna de o privire greu de definit, pe care i-o arunca bătrâna slujnică. Aceste vorbe, rostite din când în când, formau de mult timp un lanţ de prietenie neîntrerupt, la care fiecare exclamaţie adăuga o nouă verigă. Această milă, care-şi găsise locul în inima lui Grandet şi era acceptată cu mare plăcere de biata fată bătrână, avea ceva oribil. Această milă atroce de cărpănos, care-i trezea o mare mulţumire bătrânului dogar, era pentru Nanon porţia de fericire. Oricine ar fi spus la fel: „Biata Nanon!" Dumnezeu îşi va recunoaşte îngerii după modulaţia plăcută a vocii şi după regretele lor tainice.

Existau la Saumur multe gospodării unde servitoarele erau mai bine tratate, dar stăpânii nu se bucurau de nicio manifestare de mulţumire din partea lor. De aici şi vorbele: „Ce-i fac aceşti Grandet lunganei de Nanon de le este atât de ataşată? Ar sări şi-n foc pentru

ei!”

Bucătăria, ale cărei ferestre cu grilaj dădeau în curte, era întotdeauna curată, totul frumos rânduit, rece, o adevărată bucătărie de om zgârcit, unde nimic nu trebuia să se piardă. După ce spăla vasele, strângea resturile de la masă şi stingea focul, Nanon părăsea bucătăria, despărţită de sală de un culoar, şi venea să toarcă cânepă lângă stăpânele ei. Seara, o singură lumânare era de ajuns pentru întreaga familie. Slujnica dormea în fundul acestui culoar, într-o cămăruţă luminată de o ferestruică cu gratii, care dădea spre casa vecină. Sănătatea robustă îi îngăduia să locuiască fără consecinţe supărătoare în acel soi de bortă, de unde putea să audă cel mai mic zgomot, graţie liniştii profunde care domnea în casă ziua şi noaptea. Trebuia, asemenea unui câine de pază, să doarmă iepureşte şi să se odihnească stând de veghe.

Descrierea celorlalte părţi ale locuinţei se va face în strânsă legătură cu evenimentele acestei povestiri, dar schiţa sălii, unde strălucea luxul acelei gospodării, ne poate face să bănuim dinainte goliciunea etajelor.

În anul 1819, pe la mijlocul lunii noiembrie, spre seară, lungana Nanon aprinse focul pentru prima dată. Toamna fusese foarte frumoasă. Ziua aceea era una de sărbătoare bine cunoscută de tabăra Cruchot şi de tabăra Grassins. Astfel, cei şase potrivnici se pregăteau să vină înarmaţi până în dinţi, urmând să se întâlnească în sală şi să se întreacă în dovezi de prietenie. Dimineaţa, întregul Saumur le văzuse pe doamna şi pe domnişoara Grandet, însoţite de Nanon, ducându-se la biserica parohială, să asiste la slujbă şi fiecare îşi amintise că în acea zi era aniversarea naşterii domnişoarei Eugénie. De aceea, calculând ora la care masa de seară trebuia să se sfârşească, notarul Cruchot, abatele Cruchot şi domnul C. De Bonfons s-au grăbit să sosească înaintea familiei des Grassins, ca s-o sărbătorească pe domnişoara Grandet. Toţi trei aduceau buchete enorme de flori, culese din micile lor sere. Cozile florilor pe care preşedintele voia să le ofere erau înfăşurate în mod ingenios cu o panglică de satin alb, ornată cu franjuri aurii.

Încă de dimineaţa, domnul Grandet, după cum îi era obiceiul în ziua memorabilă a naşterii şi în cea a onomasticii tinerei Eugénie, venise înainte ca ea să se dea jos din pat şi-i oferise cu solemnitate darul lui părintesc, care consta, de treisprezece ani încoace, într-o monedă de aur de colecţie. Doamna Grandet îi dăruia în mod obişnuit fiicei sale o rochie de iarnă sau de vară, după împrejurare. Cele două rochii şi monedele de aur, pe care le primea de Anul Nou şi la aniversarea tatălui ei, formau un mic venit de aproape o sută de scuzi, iar lui Grandet îi plăcea s-o vadă cum îi strânge, într-un fel,

asta însemna să-şi pună banii dintr-un buzunar în altul şi, ca să zicem aşa, să educe în mod minuţios avariţia moştenitoarei sale, căreia îi cerea uneori să-i dea socoteală de avutul ei, sporit mai de mult de rudele din familia La Bertellière, spunându-i:

— Va fi cadoul tău de nuntă!

Un astfel de cadou este un obicei străvechi, care se mai practică şi se păstrează cu sfinţenie în câteva ţinuturi situate în centrul Franţei. În Berry, în Anjou, când o tânără se căsătoreşte, familia ei sau cea a soţului trebuie să-i dăruiască o pungă în care se găsesc, în funcţie de avere, douăsprezece monede sau douăsprezece duzini de monede sau o sută de duzini de monede de aur sau de argint. Cea mai săracă ciobăniţă nu s-ar mărita fără darul ei de nuntă, chiar dacă ar fi vorba despre câţiva gologani amărâţi de aramă. Se mai vorbeşte şi acum la Issoudun despre un dar de nuntă oferit unei moştenitoare bogate: o sută patruzeci şi patru de *portugheze*[3] de aur. Papa Clement al VII-lea, unchiul Caterinei de Medici, i-a dăruit, căsătorind-o cu Henric al II-lea, o duzină de medalii de aur străvechi, de cea mai mare valoare. În timpul mesei, tatăl, foarte bucuros s-o vadă pe Eugénie a lui mai frumoasă în rochia nouă, exclamase:

— Azi e ziua lui Eugénie, aşa că facem focul! Să fie cu noroc!

— Domnişoara o să se căsătorească anul ăsta, mai mult ca sigur, zise lungana Nanon, luând de pe masă resturile unei fripturi de gâscă, fazanul dogarilor.

— Nu văd nicio partidă pentru ea la Saumur, răspunse doamna Grandet, privindu-şi soţul cu un aer timid care, având în vedere vârsta, vădea întreaga robie conjugală sub care gemea biata femeie.

Grandet se uită cu luare aminte la fiica lui şi exclamă voios:

— Copila împlineşte azi douăzeci şi trei de ani, va trebui să ne ocupăm de ea!

Eugénie şi mama ei se priviră în tăcere, cu subînţeles.

Doamna Grandet era o femeie uscăţivă, galbenă ca o gutuie, neîndemânatică, înceată; una dintre acele femei care par făcute anume ca să fie tiranizate. Era ciolănoasă, cu un nas mare, o frunte lată, ochi mari şi, la prima vedere, semăna vag cu acele fructe acoperite de puf care nu mai au nici gust, nici zeamă. Avea dinţii negri şi rari, gura ridată şi bărbia ascuţită. Era însă o femeie de toată isprava, o adevărată La Bertellière. Abatele Cruchot ştia să găsească ocazii de a-i spune că nu arătase rău deloc, iar ea îl credea.

O blândeţe angelică, o resemnare de insectă chinuită de copii, o pioşenie rară, o constanţă sufletească neştirbită, o inimă bună, toate făceau să fie compătimită şi respectată de toţi. Soţul nu-i dădea niciodată mai mult de şase franci o dată pentru micile cheltuieli. Deşi ridicolă în aparenţă, această femeie care, prin zestre şi moşteniri, îi

adusese lui moş Grandet mai bine de trei sute de mii de franci, se simţise întotdeauna atât de profund umilită de o dependenţă şi de o robie contra cărora blândeţea ei sufletească o împiedica să se revolte, încât nu ceruse niciodată un bănuţ, nici nu făcuse vreo observaţie în privinţa actelor pe care notarul Cruchot i le prezenta la semnat. Această mândrie prostească şi tainică, această nobleţe sufletească permanent desconsiderată şi rănită de Grandet domina comportarea acestei femei. Doamna Grandet îmbrăca întotdeauna o rochie din mătase naturală, verzuie, pe care se obişnuise s-o facă să ţină aproape un an; purta o basma din stambă albă, o pălărie de pai cusută şi păstra aproape întotdeauna un şorţ de tafta neagră. Ieşind mai rar din casă, îşi uza puţin pantofii. În sfârşit, nu dorea niciodată ceva pentru ea. De aceea, Grandet, cuprins uneori de remuşcare gândindu-se la cât timp trecuse de când îi dăduse şase franci soţiei, stipula întotdeauna gratificaţii pecuniare pentru ea în actul de vânzare anuală a recoltelor. Cei patru-cinci ludovici oferiţi de olandezul sau de belgianul care achiziţiona recolta Grandet formau cel mai sigur venit anual al doamnei Grandet. Dar, după ce primea cei cinci ludovici, soţul ei îi spunea deseori, ca şi cum ar fi avut pungă comună:

— N-ai să-mi împrumuţi câţiva gologani?

Iar biata femeie, fericită să poată face ceva pentru un om pe care duhovnicul i-l înfăţişa ca fiind domnul şi stăpânul ei, îi înapoia, în cursul iernii, câţiva scuzi din banii gratificaţiilor. Când Grandet scotea din buzunar moneda de o sută de bani alocată lunar micilor cheltuieli – aţă, ace, toaleta fiicei sale –, nu scăpa niciodată ocazia, după ce-şi încheia buzunarul de la vestă, să-i spună soţiei sale:

— Mamă, vrei şi tu ceva?

— Dragul meu, vom vedea, răspundea doamna Grandet, însufleţită de un sentiment de demnitate maternă.

Devotament sublim, dar irosit! Grandet se credea foarte generos cu soţia lui. Filosofii care întâlnesc persoane precum Nanon, doamna Grandet şi Eugénie nu au oare dreptul să considere că ironia constituie fondul caracterului Providenţei?

După această masă, la care, pentru prima dată, se vorbise despre căsătoria tinerei Eugénie, Nanon aduse o sticlă de lichior de coacăze din camera domnului Grandet şi puţin lipsi să nu cadă coborând scara.

— Prostănacă ce eşti!, îi spuse stăpânul. Cazi şi tu de-a-npicioarelea?

— Domnule, e de la treapta de la scară, care nu mai ţine.

— Are dreptate, interveni doamna Grandet. Ar fi trebuit să pui s-o repare de mai de mult. Eugénie era să-şi scrântească ieri piciorul.

— Uite!, îi zise Grandet lui Nanon, văzând-o foarte palidă. Dacă tot e ziua de naştere a fetei şi era să cazi, bea un păhărel de lichior ca să-ţi vină inima la loc!

— Zău că-l merit!, răspunse Nanon. Alţii ar fi spart sticla, dar mi-aş fi rupt cotul şi tot aş fi ţinut-o.

— Biata Nanon!, exclamă Grandet, turnându-i lichiorul de coacăze.

— Te-ai lovit?, întrebă Eugénie, privind-o curioasă.

— Nu, pentru că m-am ţinut, opintindu-mă în şale.

— Ei bine, pentru că tot e ziua de naştere a lui Eugénie, o să vă repar treapta, spuse Grandet. Voi nu ştiţi să puneţi piciorul în colţ, acolo unde ţine încă bine.

Grandet luă lumânarea, le lăsă pe soţie, fiică şi pe slujnică doar cu lumina focului, care ardea cu flăcări vioaie, şi se duse în magazia unde era cuptorul de pâine ca să ia scânduri, cuie şi sculele.

— Să vă ajut?, îi strigă Nanon, auzindu-l bătând în scară.

— Nu! Nu! La asta mă pricep, răspunse fostul dogar.

Pe când Grandet îşi repara singur scara mâncată de cari şi fluiera de-ţi spărgea timpanele, amintindu-şi anii tinereţii, la poartă bătură cei trei Cruchot.

— Dumneavoastră sunteţi, domnule Cruchot?, întrebă Nanon, uitându-se prin ferestruica cu grilaj.

— Da, răspunse preşedintele.

Nanon deschise uşa, şi lumina focului, care se reflecta sub boltă, le îngădui celor trei Cruchot să zărească intrarea sălii.

— A! Aţi venit pentru aniversare!, le spuse Nanon, mirosind florile.

— Scuzaţi, domnilor, într-o clipă sunt al dumneavoastră!, strigă Grandet, recunoscând glasul prietenilor. Eu nu mă ţin cu nasul pe sus şi-mi dreg singur treapta la scară.

— Nu vă grăbiţi, nu vă grăbiţi, domnule Grandet. *Fiecare e primar la el acasă!*[4], spuse sentenţios preşedintele, râzând singur de aluzia pe care nimeni nu o înţelese.

Doamna şi domnişoara Grandet se ridicară. Preşedintele, profitând de penumbră, îi şopti tinerei Eugénie:

— Daţi-mi voie, domnişoară, să vă urez astăzi, cu ocazia zilei de naştere, ani fericiţi şi să fiţi mereu sănătoasă ca acum!

Îi oferi un buchet mare de flori rare la Saumur, apoi, strângând-o pe moştenitoare de coate, o sărută de o parte şi de alta a gâtului, într-un fel care o făcu să se ruşineze. Preşedintele, care semăna cu un cui mare ruginit, credea că aşa îi făcea curte.

— Nu vă sfiiţi, spuse Grandet, intrând. Ce elan vă dau zilele de sărbătoare, domnule preşedinte!

— Păi, cu domnişoara alături, toate zilele ar fi sărbători pentru nepotul meu, răspunse abatele Cruchot, cu buchetul lui în mână.

Abatele îi sărută mâna tinerei Eugénie. Cât despre notarul Cruchot, el o pupă de-a dreptul pe amândoi obrajii şi zise:

— Vai, cum ne mai cresc fetele! Cu douăsprezece luni în fiecare an!

Punând la loc lumânarea în faţa pendulei, Grandet, care o ţinea lângă cu o glumă şi o repeta până la saturaţie când i se părea hazlie, spuse:

— Pentru că tot e ziua de naştere a lui Eugénie, să aprindem candelabrele!

El scoase cu grijă braţele candelabrelor, fixă discul pentru ceară la fiecare piedestal, luă din mâinile slujnicei

O lumânare nouă, înfăşurată într-o bucată de hârtie, o vârî în gaură, o potrivi bine, o aprinse, apoi se aşeză lângă soţia lui, privindu-şi pe rând prietenii, fiica şi cele două lumânări. Abatele Cruchot, scund şi rotofei, cu perucă roşcată şi netedă, cu chip de bătrână ghiduşă, întrebă, întinzându-şi picioarele cu pantofi straşnici cu catarame de argint:

— Familia des Gressins n-a venit?

— Nu încă, răspunse Grandet.

— Dar trebuie să vină?, întrebă bătrânul notar, strâmbându-şi faţa găurită ca o lingură de spumă.

— Cred că da, răspunse doamna Grandet.

— Aţi terminat culesul viei?, îl întrebă preşedintele Bonfons pe Grandet.

— Peste tot!, îi răspunse bătrânul podgorean, ridicându-se să se plimbe de-a lungul sălii şi înălţându-şi pieptul cu o mişcare plină de îngâmfare, ca şi răspunsul. Peste tot!

Prin uşa culoarului care ducea la bucătărie, el o văzu atunci pe Nanon aşezată lângă foc cu o lumânare şi pregătindu-se să toarcă acolo, ca să nu strice petrecerea.

— Nanon, fă bine şi stinge focul, stinge lumânarea şi vino să stai cu noi!, îi zise el, păşind pe culoar. La naiba! Sala e destul de mare pentru toţi.

— Da, domnule, dar o să aveţi lume bună.

— Şi eşti cumva altfel? Tot din coasta lui Adam ai ieşit şi tu!

Grandet se întoarse spre preşedinte şi-l întrebă:

— V-aţi vândut recolta?

— Nu, pe legea mea, o păstrez. Dacă acum vinul e bun, peste doi ani va fi şi mai bun. Proprietarii, ştiţi foarte bine asta, s-au înţeles să păstreze preţurile hotărâte, iar anul ăsta belgienii nu vor avea ce face. Dacă pleacă, n-or să nimerească să se-ntoarcă!

— Da, dar să fim bine înţeleşi, răspunse Grandet, pe un ton care-l

făcu pe preşedinte să se înfioare.

„O fi şi el amestecat?", îşi zise în sinea lui Cruchot.

În acel moment, o lovitură de ciocan anunţa sosirea familiei des Grassins, ceea ce întrerupse o discuţie începută între doamna Grandet şi abate.

Doamna des Grassins era una dintre acele femei scunde şi vioaie, durdulii, cu pielea albă şi rozalie la faţă, care, din pricina regimului monahal din provincie şi a obiceiurilor unei vieţi virtuoase, s-au păstrat tinere încă la patruzeci de ani. Ele sunt ca ultimii trandafiri de toamnă, pe care-ţi face plăcere să-i vezi, dar ale căror petale au o oarecare răceală şi aproape că nu mai miros. Se îmbrăca destul de bine, îşi comanda stofele de la Paris, dădea tonul în oraşul Saumur şi organiza serate. Soţul ei, fost ofiţer trezorier în Garda Imperială, rănit grav la Austerlitz şi rezervist acum, îşi păstra, în pofida consideraţiei faţă de Grandet, vorbirea directă a militarilor.

— Bună ziua, Grandet, îi spuse el podgoreanului, întinzându-i mâna şi afişând un fel de superioritate sub care-i strivea întotdeauna pe cei din familia Cruchot.

O salută apoi pe doamna Grandet şi i se adresă astfel tinerei Eugénie:

— Domnişoară, eşti mereu frumoasă şi cuminte, aşa că nu prea ştiu ce ţi-aş putea ura.

Apoi îi oferi o lădiţă, adusă de servitorul lui, care conţinea o *phylica,* o floare adusă de curând în Europa şi foarte rară.

Doamna des Grassins o sărută foarte tandru pe Eugénie, îi strânse mâna şi-i zise:

— Adolphe a vrut să-ţi ofere el micul meu dar.

Un tânăr înalt şi blond, palid şi delicat, cu purtări destul de frumoase, timid în aparenţă, dar care tocmai tocase la Paris, unde se dusese să studieze dreptul, nouă-zece mii de franci, pe lângă suma pe care o primea în mod regulat, se apropie de Eugénie, o sărută pe amândoi obrajii şi-i oferi o cutie cu ustensile de lucru, toate din argint aurit, de proastă calitate, chiar dacă stema, cu iniţialele E. G., gotice, destul de abil gravate, putea să dea impresia unei lucrături foarte îngrijite. Deschizând-o, Eugénie simţi una dintre acele bucurii nesperate şi complete care le fac pe tinere să roşească, să tresară, să tremure de plăcere. Îşi îndreptă ochii spre tatăl ei, vrând parcă să afle dacă-i era îngăduit să primească darul, iar domnul Grandet îi răspunse „Ia-l, fiica mea!" pe un ton de actor. Cei trei Cruchot rămaseră stupefiaţi văzând privirea bucuroasă şi plină de însufleţire aruncată lui Adolphe des Grassins de tânăra moştenitoare, care socotea că primise ceva nemaivăzut. Domnul des Grassins îi oferi lui Grandet o priză de tutun, luă şi el una, scuturând firişoarele căzute pe

panglica Legiunii de Onoare prinsă la butoniera redingotei albastre, apoi se uită la cei trei Cruchot de parcă ar fi spus: „Cum paraţi lovitura asta?”

Doamna des Grassins îşi aruncă privirea spre vasele albastre unde se aflau buchetele celor trei Cruchot, stăruind asupra cadourilor lor cu buna-credinţă prefăcută a unei femei ironice. În această situaţie delicată, abatele Cruchot îi lăsă pe toţi să se aşeze în cerc în faţa focului şi se duse să se plimbe în fundul sălii cu Grandet. După ce bătrânii ajunseră în dreptul celei mai îndepărtate ferestre de familia des Grassins, preotul şopti la urechea avarului:

— Oamenii ăştia aruncă banii pe fereastră.

— Ce dacă, de vreme ce intră în pivniţa mea!, replică podgoreanul.

— Dacă aţi fi vrut să-i daţi o foarfecă de aur fiicei dumneavoastră, aţi fi avut cu ce s-o plătiţi, spuse abatele.

— Îi dau ceva mai bun decât o foarfecă, răspunse Grandet.

„Nepotul meu e un neghiob, îşi zise abatele, uitându-se la preşedinte, al cărui păr ciufulit sporea lipsa de farmec a chipului său măsliniu. Nu putea să inventeze şi el un fleac mai acătării?”

— Să jucăm o partidă, doamnă Grandet, propuse doamna des Grassins.

— Dar suntem cu toţii, aşa că am putea să facem două mese…

— Dacă tot e ziua lui Eugénie, să jucăm toţi loto, spuse moş Grandet. Şi aceşti doi copii vor lua parte.

Fostul dogar, care nu juca niciodată, arătă spre fiica lui şi spre Adolphe.

— Hai, Nanon, pregăteşte mesele!

— Vă ajutăm noi, domnişoară Nanon, se oferi veselă doamna des Grassins, bucuroasă de plăcerea pe care i-o făcuse tinerei Eugénie.

— N-am mai fost niciodată în viaţa mea atât de mulţumită!, îi spuse moştenitoarea. Nicăieri n-am văzut ceva mai drăguţ.

— Adolphe a adus-o de la Paris şi tot el a ales-o, îi şopti doamna des Grassins la ureche.

„Aşa, dă-i înainte, intrigantă afurisită!, îşi spuse preşedintele. Dacă vei avea vreodată un proces, tu sau bărbatul tău, n-o să câştigaţi în veci.”

Notarul, aşezat într-un colţ, se uita la abate cu un aer calm, zicându-şi:

„Degeaba se străduiesc aceşti Grassins; averea mea, cea a fratelui şi a nepotului meu urcă la un milion o sută de mii de franci. Familia des Grassins posedă cel mult jumătate şi au şi o fiică: pot să facă orice dar! Moştenitoarea şi cadourile vor fi ale noastre într-o zi.”

La opt şi jumătate seara erau pregătite două mese. Drăguţa doamnă des Grassins reuşise să-şi aşeze fiul lângă Eugénie. Actorii

acestei scene pline de interes, deşi banală în aparenţă, înarmaţi cu cartonaşe pestriţe cu cifre şi cu jetoane din sticlă albastră, păreau să asculte glumele bătrânului notar, care nu trăgea un număr fără să facă o remarcă, dar toţi se gândeau la milioanele domnului Grandet. Bătrânul dogar se uita cu îngâmfare la penele roz, la toaleta nouă a doamnei des Grassins, la mutra marţială a bancherului, la cea a lui Adolphe, la preşedinte, la abate, la notar şi-şi spunea în sinea lui: „Ăştia sunt aici pentru bănişorii mei. Au venit să se plictisească pentru fiica mea. Dar fiica mea nu va fi nici a unora, nici a celorlalţi, şi toţi oamenii ăştia îmi slujesc drept momeală pentru pescuit!"

Veselia de familie, în vechiul salon cenuşiu, prost luminat de cele două lumânări; râsetele, însoţite de zgomotul vârtelniţei lunganei Nanon, sincere doar din partea tinerei Eugénie şi a mamei sale; meschinăria alăturată unor interese atât de mari; tânăra care, asemenea acelor păsări victime ale sumei mari la care sunt preţuite fără să ştie nimic, era hărţuită, asaltată de dovezi de prietenie în care credea – totul insufla acelei scene o tristeţe comică. Dar nu-i oare o scenă din toate timpurile şi de peste tot, redusă însă la cea mai simplă expresie? Figura lui Grandet, care exploata falsul ataşament al celor două familii, trăgând profituri enorme, domina această dramă şi o lumina. Oare nu aceasta este singura divinitate modernă în care toţi se încred: Banul în toată puterea lui, exprimată de o singură fizionomie? Sentimentele blânde ale vieţii ocupau aici doar un loc secundar, însufleţind trei inimi curate: Nanon, Eugénie şi mama ei. Şi câtă ignoranţă în naivitatea lor! Eugénie şi mama ei nu ştiau cât de mare era averea lui Grandet, nu vedeau viaţa decât în lumina palidelor lor idei şi nu preţuiau, dar nici nu dispreţuiau banii, obişnuite fiind să se lipsească de ei. Sentimentele lor, ofensate fără să ştie, dar vivace, taina existenţei lor constituiau excepţii ciudate la acea reuniune de oameni a căror viaţă era pur materială. Ce destin cumplit are omul! Toate fericirile sale provin dintr-o ignoranţă oarecare. În momentul în care doamna Grandet câştiga o mizădeşase bănuţi, cea mai mare care se jucase vreodată în acea sală, iar lungana Nanon râdea de bucurie că doamna strânsese această mare sumă, o lovitură de ciocan răsună în poartă cu atâta putere, încât femeile tresăriră de pe scaune.

— Nu-i din Saumur cel care bate aşa, spuse notarul.

— Ce-i asta?, se indignă Nanon. Vor să ne spargă poarta?

— Cine naiba e?, zise şi Grandet.

Nanon luă una dintre cele două lumânări şi se duse să deschidă, însoţită de Grandet.

— Grandet, Grandet!, strigă soţia lui, care, îmboldită de un sentiment vag de teamă, se repezi spre uşa sălii.

Toţi jucătorii se uitară unul la altul.

— Dacă ne-am duce şi noi?, propuse domnul des Grassins. Bătaia asta de ciocan mi se pare cu intenţii rele.

Domnul des Grassins abia dacă întrezări faţa unui tânăr, însoţit de funcţionarul de la mesagerie, care ducea două geamantane enorme şi târa nişte genţi. Grandet se întoarse brusc spre soţia lui şi-i zise:

— Doamnă Grandet, vedeţi-vă mai departe de loto. Lăsaţi-mă să stau de vorbă cu domnul.

Apoi închise brusc uşa sălii, unde jucătorii agitaţi îşi reocupară locurile, dar fără să continue jocul.

— E cineva din Saumur, domnule des Grassins?, îl întrebă soţia lui.

— Nu, e un drumeţ.

— Nu poate veni decât de la Paris. Chiar aşa, e ora nouă, zise notarul, scoţându-şi cu două degete groase vechiul ceas, care semăna cu o corabie olandeză. Drace! Diligenta mare nu întârzie niciodată!

— Şi domnul ăsta e tânăr?, întrebă abatele Cruchot.

— Da, răspunse domnul des Grassins. Are nişte bagaje care cred că atârnă pe puţin trei sute de kilograme.

— Nu se mai întoarce Nanon, spuse Eugénie.

— Poate că e vreo rudă, presupuse preşedintele.

— Să punem mizele, le ceru cu glas blând doamna Grandet. Mi-am dat seama, după voce, că domnul Grandet era contrariat, aşa că ar putea fi nemulţumit dacă ar băga de seamă că vorbim de treburile lui.

— Domnişoară, spuse Adolphe, trebuie să fie vărul dumitale Grandet, un tânăr foarte drăguţ, pe care l-am văzut la balul domnului de Nucingen[5].

Adolphe se opri, mama sa îl calcă pe picior, apoi, cerându-i doi bănuţi pentru miză, ea-i şopti la ureche:

— Tacă-ţi gura, nătângule!

În acel moment, Grandet reveni în sală fără lungana Nanon, iar paşii ei şi cei ai omului de la mesagerie răsunară pe scară. Stăpânul casei era urmat de drumeţul care, de câteva momente, stârnea o curiozitate atât de mare şi care punea la grea încercare imaginaţia tuturor, încât sosirea lui în acea casă şi în acea lume ar putea fi comparată cu cea a unui melc într-un stup şi cu introducerea unui păun în vreo ogradă amărâtă de la ţară.

— Aşează-te lângă foc, îl îndemnă Grandet.

Înainte să se aşeze, tânărul străin salută cu amabilitate întreaga adunare. Bărbaţii se ridicară să răspundă printr-o înclinare politicoasă, iar femeile făcură o reverenţă ceremonioasă.

— Aţi îngheţat, domnule?, i se adresă doamna Grandet. Poate că

veniţi de la…

— Astea-s femeile!, exclamă bătrânul podgorean, fără să sfârşească de citit scrisoarea pe care o avea în mână. Lăsaţi-l pe domnul să se odihnească.

— Dar, tată, poate că domnul are nevoie de ceva, interveni Eugénie.

— Are şi el limbă!, replică cu severitate podgoreanul. Această scenă îl surprinse numai pe necunoscut. Celelalte persoane erau obişnuite cu purtările despotice ale stăpânului casei. Totuşi, după rostirea celor două întrebări şi a celor două răspunsuri, necunoscutul se ridică, se întoarse cu spatele la foc, ridică un picior ca să încălzească talpa cizmei şi-i spuse tinerei Eugénie:

— Mulţumesc, verişoară, am luat cina la Tours. Şi nu am nevoie de nimic, nici măcar nu sunt obosit, adăugă el, uitându-se la Grandet.

— Domnul vine din capitală?, întrebă doamna des Grassins.

Domnul Charles – acesta era numele fiului domnului Grandet de la Paris –, auzind întrebarea, apucă un mic monoclu agăţat de gât cu un lănţişor, îl lipi de ochiul drept ca să examineze ce se afla pe masă şi persoanele din jurul ei, se holbă foarte impertinent la doamna des Grassins şi, după ce văzu totul, îi răspunse:

— Da, doamnă. Jucaţi loto, mătuşă, adăugă el. Vă rog să vă continuaţi jocul, e prea amuzant ca să renunţaţi la el…

„Eram sigură că-i vărul", îşi zise doamna des Grassins, aruncându-i mici ocheade.

— Patruzeci şi şapte!, strigă bătrânul abate. Nu marcaţi, doamnă des Grassins, că e numărul dumneavoastră?

Domnul des Grassins puse un jeton pe cartonul soţiei sale, care, cuprinsă de presentimente triste, se uită rând pe rând la vărul de la Paris şi la Eugénie, fără să-i mai fie mintea la joc. Din când în când, tânăra moştenitoare îi arunca o privire furişă vărului ei, iar soţia bancherului putu să descopere cu uşurinţă în ea un *crescendo* de uimire şi de curiozitate.

2
Vărul de la Paris

Domnul Charles Grandet, un tânăr frumos de douăzeci şi doi de ani, făcea în acel moment un contrast ciudat cu veritabilii provinciali, destul de revoltaţi de apucăturile lui aristocratice, pe care toţi le studiau ca să râdă de el. Acum este nevoie de o explicaţie. La douăzeci şi doi de ani, tinerii sunt încă destul de aproape de copilărie ca să se dedea la copilării. Poate că, de aceea, la o sută dintre ei, ar fi existat nouăzeci şi nouă care s-ar fi comportat aşa cum o făcea Charles Grandet. Cu câteva zile înainte de această seară, tatăl îi spusese să meargă câteva luni la fratele său de la Saumur. Poate că domnul Grandet de la Paris se gândea la Eugénie. Charles, care venea prima dată în provincie, hotărâse să-şi facă apariţia cu superioritatea unui tânăr la modă, să exaspereze ţinutul cu luxul lui, să facă vâlvă, să aducă aici invenţiile vieţii pariziene. Pe scurt, voia să petreacă la Saumur mai mult timp decât la Paris cu îngrijitul unghiilor şi să afişeze excesiva afectare a ţinutei la care, uneori, un tânăr elegant renunţă, preferând o neglijenţă nu lipsită de graţie. Prin urmare, Charles îşi luă cu el cel mai frumos costum de vânătoare, cea mai frumoasă puşcă, cel mai frumos cuţit şi cea mai frumoasă teacă de la Paris. Îşi aduse colecţia de veste, una mai extravagantă decât alta: avea gri, albe, negre, de culoarea scarabeului, cu reflexe aurii, cu paiete, tărcate, duble, cu guler lat sau cu guler drept, cu guler răsfrânt, cu nasturi până sus, cu nasturi de aur. Luă cu el toate felurile de gulere şi de cravate la modă în acea perioadă. Îşi aduse două costume făcute de Buisson[6] şi lenjeria cea mai fină. Îşi luă cu el serviciul de toaletă din aur, primit în dar de la mama lui. Îşi aduse toate fleacurile de dandy, fără să uite o trusă de scris, mică şi încântătoare, dăruită de cea mai plăcută dintre femei, cel puţin pentru el, o mare doamnă căreia îi spunea Annette şi care chiar atunci călătorea cu soţul ei plictisitor în Scoţia, victima unor bănuieli pentru care era neapărat nevoie să-şi sacrifice pe moment fericirea, precum şi încântătoarea hârtie de scrisori, ca să-i trimită o epistolă de două ori pe lună.

În sfârşit, adusese o întreagă încărcătură de nimicuri pariziene pe cât putuse de completă, astfel încât, de la cravaşa care slujeşte la provocarea la duel până la pistoalele frumos cizelate care-i puneau capăt, găseai toate instrumentele „agricole” de care se foloseşte un tânăr trândav ca să lucreze ogorul vieţii.

Tatăl îi spusese să călătorească singur şi modest, dar el venise în compartimentul din faţă al diligentei, reţinut numai pentru el, destul de mulţumit să nu-şi strice o frumuseţe de trăsură de călătorie, comandată ca să meargă în întâmpinarea iubitei sale Annette, marea doamnă care… etc. Şi pe care trebuia să o revadă în luna iunie la băile din Baden. Charles credea că va întâlni o mulţime de persoane la unchiul lui, că va vâna cu hăitaşi în pădurile unchiului, în sfârşit că va cunoaşte viaţa la castel. Nu avea de unde să ştie că-l va găsi la Saumur, unde întrebase de el doar ca să afle drumul spre Froidfond, dar, spunându-i-se că se afla în oraş, crezu că-l va vedea într-un palat.

Ca să apară aşa cum se cuvenea în casa unchiului său, fie la Saumur, fie la Froidfond, îşi pusese toaleta de călătorie cea mai cochetă, de cel mai bun gust, cea mai „adorabilă", ca să folosim cuvântul care, în acel timp, cuprindea perfecţiunile speciale ale unui lucru sau ale unui om. La Tours, un frizer îi buclase din nou frumosul păr şaten; îşi schimbase lenjeria şi-şi pusese o cravată de satin negru, combinată cu un guler rotund, astfel încât să-i încadreze în mod plăcut chipul alb şi vesel. O redingotă de călătorie, pe jumătate încheiată, îi sublinia talia, lăsând să se vadă o vestă de caşmir cu guler dublu, sub care se afla o a doua vestă albă. Ceasul, lăsat neglijent, la întâmplare, într-un buzunar, era legat cu un lănţişor scurt, de aur, de una dintre butoniere. Pantalonii gri se încheiau în nasturi într-o parte, unde motive brodate din mătase neagră înfrumuseţau cusăturile. Se slujea foarte frumos de un baston a cărui măciulie din aur sculptat nu ştirbea eleganţa mănuşilor gri. În sfârşit, cascheta era de un gust desăvârşit. Numai un parizian, un parizian din sfera cea mai înaltă, putea să se gătească astfel fără să pară ridicol şi să confere o armonie de infatuare tuturor acelor nerozii, susţinute de altfel de înfăţişarea curajoasă a unui tânăr care are pistoale frumoase, îndemânare la ochire şi pe Annette.

Acum, dacă înţelegeţi surpriza celor din Saumur, precum şi pe cea a tânărului parizian, dacă vedeţi bine strălucirea supărătoare pe care eleganţa călătorului o arunca în mijlocul umbrelor cenuşii din sală şi asupra celor care formau tabloul de familie, încercaţi să vi-i imaginaţi pe cei trei Cruchot. Toţi prizau tutun şi nu se mai gândeau de mult timp să-şi ferească jabourile cămăşilor roşcate, cu gulere mototolite şi cute îngălbenite, de picăturile ce le cădeau din nas. Cravatele din material moale se răsuceau ca frânghia imediat ce erau legate la gât. Cantitatea enormă de lenjerie, care le permitea să nu spele rufele decât la şase luni o dată, ţinută în fundul dulapurilor, lăsa timpul să-şi imprime nuanţele cenuşii, de vechitură. Toţi ilustrau o perfectă armonie între lipsa de eleganţă şi senilitate.

Chipurile lor, la fel de trecute ca hainele tocite, la fel de boţite ca pantalonii, păreau uzate, zbârcite şi marcate de grimase. Neglijenţa generală a celorlalte haine, desperecheate, lipsite de prospeţime, la fel ca toaletele de provincie, unde oamenii ajung pe nesimţite să nu se mai îmbrace unii pentru alţii şi să ţină seama de preţul unei perechi de mănuşi, se potrivea cu nepăsarea clanului Cruchot. Oroarea faţă de modă era singurul punct asupra căruia se înţelegeau perfect cele două familii, Cruchot şi des Grassins. Dacă parizianul îşi punea monoclul ca să examineze accesoriile ciudate ale sălii, duşumelele, nuanţa lambriurilor sau punctele negre pe care muştele le imprimaseră cu duiumul, îndeajuns ca să umple *Enciclopedia metodică* şi *Monitorul,* jucătorii de loto îşi ridicau imediat capul şi se uitau la el cu aceeaşi curiozitate pe care ar fi vădit-o faţă de o girafă. Domnul des Grassins şi fiul lui, cărora nu le era necunoscut chipul bărbatului la modă, se alăturară totuşi uimirii celorlalţi, fie că suportau, fără să-şi dea seama, influenţa unui sentiment general, fie că-l încuviinţau, transmiţându-le compatrioţilor lor prin ocheade pline de ironie: „Uite cum sunt cei de la Paris!”

De altfel, toţi se puteau uita la Charles în voie, fără teama de a-i displăcea stăpânului casei. Grandet era cufundat în lectura scrisorii lungi pe care o ţinea în mână şi, ca s-o citească, luase singura lumânare de pe masă, fără să-i pese de oaspeţi şi de jocul de loto. Tinerei Eugénie, căreia o asemenea perfecţiune, prin ţinută sau prin fizic, îi era total necunoscută, i se păru că vedea în vărul ei o creatură coborâtă dintr-o regiune serafică. Respira cu mare plăcere parfumul răspândit de acel păr atât de strălucitor, atât de frumos buclat. Ar fi vrut să poată atinge pielea albă a acelor mănuşi fine. Invidia mâinile delicate ale lui Charles, tenul, prospeţimea şi delicateţea trăsăturilor. În sfârşit, chiar dacă această imagine poate să rezume impresia pe care tânărul elegant o produsese asupra unei fete neştiutoare – ocupată tot timpul să cârpească ciorapii şi să peticească hainele tatălui, petrecându-şi viaţa între lambriurile jegoase, fără să vadă, pe acea stradă liniştită, mai mult de un trecător pe oră –, apariţia vărului îi trezi în inimă emoţiile de fină voluptate pe care i le stârnesc unui tânăr figurile ireale de femei desenate de Westall în albumele ilustrate englezeşti şi gravate de Finden atât de măiastru, încât ţi-e teamă, suflând peste hârtia velină, să nu vezi cereştile năluci luându-şi zborul.

Charles scoase din buzunar o batistă brodată de marea doamnă care călătorea în Scoţia. Văzând acea lucrătură frumoasă, făcută cu dragoste în timpul orelor pierdute pentru amor, Eugénie îşi privi vărul curioasă dacă chiar se va folosi de ea. Purtările lui Charles, gesturile, felul în care-şi punea la ochi monoclul, impertinenţa

afectată, dispreţul pentru micul sipet care-i făcuse o aşa de mare plăcere bogatei moştenitoare şi pe care-l considera, în mod vădit, ori fără valoare, ori ridicol, în sfârşit, tot ceea ce-i şoca pe cei din familia Cruchot şi pe cei din familia des Grassins ei îi plăcea atât de mult încât, înainte de a adormi, probabil că avea să viseze mult timp acea unică fiinţă care-i părea a fi vărul ei.

Numerele erau trase foarte lent, dar jocul se opri curând.

Lungana Nanon intră şi zise cu glas tare:

— Doamnă, o să trebuiască să-mi daţi cearşafuri ca să-i fac patul acestui domn!

Doamna Grandet o urmă pe Nanon. Doamna des Grassins spuse atunci cu glas şoptit:

— Să ne păstrăm paralele şi să lăsăm jocul.

Fiecare îşi luă înapoi cei doi bănuţi din vechea farfurioară ciobită unde-i puseseră. Apoi, toţi se ridicară şi se apropiară fuguţa de foc.

— Aţi terminat?, întrebă Grandet, fără să lase scrisoarea din mână.

— Da, da, răspunse doamna des Grassins, aşezându-se lângă Charles.

Eugénie, împinsă de unul dintre acele gânduri care se nasc în inima tinerelor când un sentiment apare acolo pentru prima dată, părăsi sala ca să-şi ajute mama şi pe Nanon. Dacă ar fi fost întrebată de şiretul ei duhovnic, probabil că i-ar fi mărturisit că nu se gândea nici la mama ei, nici la Nanon, ci era chinuită de dorinţa arzătoare să cerceteze camera vărului ei, să se ocupe de vărul ei, să aşeze acolo ceva, să nu fi fost uitat ceva, să prevadă totul, s-o facă, pe cât posibil, elegantă şi curată. Eugénie se credea deja singura în stare să-i înţeleagă gusturile şi gândurile vărului.

Într-adevăr, sosi la momentul potrivit ca să le dovedească mamei sale şi lui Nanon, care se întorceau convinse că făcuseră tot, că totul trebuia făcut. Îi dădu lunganei Nanon ideea să încălzească patul cu un vas cu jăratic, acoperi chiar ea faţa de masă cu alta mai mică şi-i ceru lui Nanon s-o schimbe în fiecare dimineaţă. O convinse pe mama ei de necesitatea de a aprinde un foc bun în cămin şi o făcu pe Nanon să urce, fără să-i spună tatălui ei, un braţ mare de lemne pe coridor. Apoi, dădu fuga să caute într-unui dintre colţarele sălii o tavă de lac moştenită de la răposatul domn de La Bertellière, luă şi un pahar de cristal cu şase muchii, o linguriţă căreia îi căzuse poleiala, o cană străveche pe care erau gravaţi amoraşi şi aşeză triumfal totul pe colţul căminului. Într-un sfert de oră, îi veniseră mai multe idei decât avusese de când era pe lume.

— Mamă, vărul meu nu va suporta mirosul de seu al lumânării, spuse ea. Ce-ar fi să cumpărăm una de ceară?

Şi „zbură", uşoară ca o pasăre, să ia din punga ei un scud de o sută

de bănuţi, primit pentru cheltuielile lunii.

— Ia, Nanon!, îi spuse ea. Du-te repede!

— Dar ce va spune tatăl tău?

Această obiecţie teribilă fusese adresată de doamna Grandet fiicei sale, când o văzuse în mână cu o zaharniţă de porţelan vechi de Sèvres, adusă de Grandet de la castelul Froidfond.

— Şi de unde o să iei zahăr? Ţi-ai pierdut minţile?

— Mamă, Nanon va cumpăra şi lumânare, şi zahăr.

— Şi tatăl tău?

— Ar fi frumos ca nepotul lui să nu poată să bea un pahar cu apă îndulcită? Şi nici n-o să bage de seamă.

— Tatăl tău vede tot, o contrazise doamna Grandet, dând din cap.

Nanon şovăia, îşi cunoştea stăpânul.

— Du-te odată, Nanon, dacă tot e ziua mea!

Nanon râse în hohote, auzind prima glumă pe care tânăra ei stăpână o făcuse vreodată, şi-i dădu ascultare. În timp ce Eugénie şi mama ei se străduiau să înfrumuseţeze camera oferită de domnul Grandet nepotului său, Charles devenise ţinta atenţiilor doamnei des Grassins, care voia să-l seducă.

— Sunteţi foarte curajos, domnule, dacă aţi părăsit plăcerile capitalei iarna, ca să locuiţi la Saumur, îi spuse ea. Dar, dacă nu vă speriem prea mult, veţi vedea că şi noi putem să ne distrăm.

Şi-i aruncă o adevărată ocheadă de provincie în care, din obişnuinţă, femeile pun atâta reţinere şi prudenţă, încât le transmit ochilor lacoma senzualitate proprie ecleziaştilor, pentru care orice plăcere pare un furt sau un păcat. Charles se simţea atât de rătăcit în această sală, atât de departe de marele castel şi de existenţa fastuoasă pe care presupunea că o duce unchiul lui, încât, privind-o cu atenţie pe doamna des Grassins, zări în sfârşit o imagine pe jumătate ştearsă a figurilor pariziene. Răspunse cu graţie acelui fel de invitaţie ce-i era adresată şi începu, în mod firesc, o conversaţie în care doamna des Grassins îşi coborî treptat vocea, ca să fie în armonie cu natura confidenţelor sale. Ea şi Charles vădeau aceeaşi nevoie de încredere. De aceea, după câteva momente de flecăreală cochetă şi de glume serioase, abila provincială putu să-i spună, fără să se creadă auzită de celelalte persoane, care vorbeau despre vânzarea vinului, de care se ocupa în acel moment tot Saumurul:

— Domnule, dacă vreţi să ne faceţi onoarea să ne vizitaţi, cu siguranţă că-i veţi face tot atâta plăcere soţului meu, cât şi mie. Salonul nostru este singurul din Saumur unde-i veţi găsi laolaltă pe negustorii de vază şi pe nobili: facem parte din două societăţi, care nu vor să se întâlnească decât acolo, pentru că acolo se pot distra. Soţul meu, o spun cu mândrie, este la fel de respectat şi de unii, şi de

ceilalţi. Astfel, vom încerca să vă alungăm plictisul cât timp veţi rămâne în oraşul nostru. Dacă veţi sta tot timpul la domnul Grandet, ce veţi face, Dumnezeule mare! Unchiul dumneavoastră e un zgârciob, care se gândeşte numai la viile lui; mătuşa e o bigotă care nu ştie să pună cap la cap două idei, iar verişoara e o prostuţă, fără educaţie, comună, fără zestre, care-şi petrece viaţa cârpind otrepe.

„E o femeie bine", îşi spuse Charles Grandet, răspunzând în sinea lui manierelor preţioase ale doamnei des Grassins.

— Am impresia, nevastă, că vrei să-l acaparezi pe domnul, spuse, râzând, burtosul şi marele bancher.

La aceste vorbe, notarul şi preşedintele rostiră vorbe mai mult sau mai puţin maliţioase, dar abatele îi privi cu un aer şiret şi, luând între degete câteva fire de tutun Şi întinzându-le celorlalţi tabachera ca să se servească, le rezumă gândurile:

— Cine mai bine decât doamna ar putea să-i facă domnului onorurile oraşului nostru?

— Poftim? Cum înţelegi dumneata vorba asta, domnule abate?, întrebă domnul des Grassins.

— O înţeleg, domnule, în sensul cel mai favorabil pentru dumneata, pentru doamna, pentru oraşul Saumur şi pentru domnul, răspunse vicleanul bătrân, întorcându-se spre Charles.

Fără să pară că le acorda cea mai mică atenţie, abatele Cruchot ştiuse să ghicească ce vorbiseră Charles şi doamna des Grassins.

— Domnule, nu ştiu dacă vă mai amintiţi de mine, îi spuse Adolphe lui Charles, cu un aer pe care l-ar fi dorit degajat. Am avut plăcerea să stăm faţă în faţă la un bal dat de domnul baron de Nucingen şi…

— Sigur că da, domnule, sigur că da, răspunse Charles, surprins să se vadă centrul atenţiei tuturor.

— Domnul e fiul dumneavoastră?, o întrebă pe doamna des Grassins.

Abatele o privi maliţios pe mamă.

— Da, domnule, răspunse ea.

— Înseamnă că aţi fost de foarte tânăr la Paris, continuă Charles, adresându-i-se lui Adolphe.

— Ce să facem, domnule!, replică abatele. Îi trimitem în Babilon de cum i-am înţărcat!

Doamna des Grassins îi aruncă abatelui o privire întrebătoare de o profunzime uimitoare.

— Trebuie să vii în provincie ca să vezi femei de treizeci şi ceva de ani atât de proaspete cum e doamna, după ce au avut fii în curând licenţiaţi în Drept. Parcă văd şi acum ziua în care tinerii şi doamnele se urcau pe scaune ca să vă vadă dansând la bal, doamnă, adăugă

abatele, întorcându-se spre adversarul lui feminin. Parcă a fost ieri…

„O! Bătrân ticălos!, îşi spuse doamna des Grassins. Să-mi fi ghicit gândul?"

„Se pare că voi avea mult succes la Saumur", îşi zicea Charles, descheindu-şi redingota, punându-şi o mână în răscroiala vestei şi privind în depărtare, vrând să imite poza în care Chantrey îl înfăţişase pe Byron.

Lipsa de atenţie a lui moş Grandet sau, mai bine zis, preocuparea cu care citea scrisoarea nu-i scăpă nici notarului, nici preşedintelui, care încercau să-i ghicească conţinutul după mişcările imperceptibile ale feţei luminate puternic de lumânare. Podgoreanul îşi menţinea cu greu calmul obişnuit al fizionomiei. De altfel, oricine va putea să-şi imagineze reţinerea simulată de acest om care citea fatala scrisoare de mai jos:

Frate,

În curând, se vor împlini douăzeci şi trei de ani de când nu ne-am mai văzut. Căsătoria mea a fost subiectul ultimei noastre întrevederi, după care ne-am despărţit veseli şi unul, şi celălalt. Desigur, nu aveam cum să prevăd că vei fi într-o zi singurul sprijin al familiei mele, prosperitatea ei bucurându-te atunci. Când vei avea în mână această scrisoare, eu n-am să mai fiu. În situaţia în care mă aflam, n-am vrut să supravieţuiesc ruşinii unui faliment. M-am menţinut pe marginea prăpastiei până în ultimul moment, sperând că voi rezista. Trebuie însă să mă prăbuşesc. Dublul faliment al agentului meu de schimb şi al lui Roguin, notarul meu, mi-a epuizat ultimele resurse şi nu mi-a mai lăsat nimic. Am durerea de a datora aproape patru milioane fără să pot oferi mai mult de douăzeci şi cinci la sută din ce datorez. Vinurile înmagazinate suferă în acest moment de pe urma scăderii ruinătoare provocate de abundenţa şi de calitatea recoltelor tale. Peste trei zile, Parisul va spune: „Domnul Grandet a fost un şarlatan!" Eu, om cinstit, mă voi culca într-un linţoliu de infamie. Îi răpesc fiului meu şi numele, pe care-l pătez, şi averea mamei sale. Acest nefericit copil, pe care-l idolatrizez, nu ştie nimic despre toate astea. Ne-am luat rămas-bun cu duioşie. Din fericire, nu avea habar că ultima vlagă a vieţii mele pierea odată cu acest rămas-bun. Oare nu mă va blestema într-o zi? Frate, dragă frate, blestemul copiilor noştri este înspăimântător; ei pot să-l conteste pe al nostru, dar al lor e irevocabil. Grandet, eşti fratele meu mai mare, eşti dator să mă ocroteşti: fă în aşa fel încât Charles să nu rostească vorbe aspre la mormântul meu! Frate, chiar dacă ţi-aş fi scris cu sângele şi cu lacrimile mele, tot n-ar fi fost atâta durere câtă îţi trimit în această scrisoare, pentru că, chiar dacă aş plânge, aş sângera, aş muri, tot n-aş suferi mai mult; dar sufăr şi privesc moartea fără o lacrimă. Aşadar, iată-te

tatăl lui Charles! Nu are pe nimeni din partea mamei, ştii cauza. De ce n-am putut să mă supun prejudecăţilor sociale? De ce am cedat iubirii? De ce m-am căsătorit cu fiica din flori a unui mare senior? Charles nu mai are familie. O, nefericitul meu fiu! Fiul meu! Să ştii, Grandet, că nu te implor pentru mine; de altfel, poate că bunurile tale nu sunt atât de mari ca să suporte o ipotecă de trei milioane; ci pentru fiul meu! înţelege bine, frate, că mâinile mele imploratoare se împreunează gândindu-mă la tine. Grandet, murind, ţi-l încredinţez pe Charles. În sfârşit, mă uit la pistoalele mele fără vreo durere, gândindu-mă că-i vei fi tată. Charles mă iubea mult; eram atât de bun cu el, nu-l contrariam niciodată; nu mă va blestema. De altfel, vei vedea, e blajin, seamănă cu mama lui, nu te va supăra niciodată. Biet copil! Obişnuit cu plăcerile luxului, nu cunoştea lipsurile la care am fost condamnaţi şi unul, şi celălalt în tinereţea noastră. Şi iată-l ruinat, singur! Da, toţi prietenii vor fugi de el, iar eu voi fi cauza umilinţelor sale. Ah, aş vrea să am braţul îndeajuns de puternic ca să-l trimit dintr-odată în ceruri lângă mama lui. Sminteală! Mă întorc la nenorocirea mea, la cea a lui Charles. Aşadar, ţi l-am trimis ca să-i aduci la cunoştinţă cu grijă şi moartea mea, şi soarta care-l aşteaptă. Fii tată pentru el, dar un tată bun! Nu-l smulge dintr-odată din viaţa lui lipsită de griji, l-ai ucide. Îi cer în genunchi să renunţe la creanţele pe care, în calitate de moştenitor al mamei sale, le-ar putea exercita contra mea. Dar e o rugăminte zadarnică, are onoare şi va simţi că nu trebuie să se alăture creditorilor mei. Fă-l să renunţe la moştenirea mea în timp util. Dezvăluie-i condiţiile grele ale vieţii pe care i le-am pricinuit şi, dacă încă mai ţine la mine, spune-i în numele meu că n-a pierdut totul. Da, munca ne-a salvat pe amândoi şi tot ea poate să-i redea avuţia pe care i-am luat-o; şi, dacă vrea să asculte glasul tatălui său, care pentru el ar vrea să iasă un moment din mormânt, să plece, să se ducă în Indii! Frate, Charles e un tânăr cinstit şi curajos; dă-i ceva bani şi vei vedea că mai curând ar muri decât să nu-ţi înapoieze împrumutul; pentru că-l vei împrumuta, Grandet! Altfel, vei avea remuşcări! Ah! Dacă copilul meu n-ar găsi nici ajutor, nici iubire la tine, voi cere veşnică răzbunare Domnului pentru asprimea ta! Dacă aş fi putut salva ceva valori, aş fi avut dreptul să-i dau o sumă în virtutea bunurilor mamei sale; dar plăţile de la sfârşitul lunii mi-au înghiţit tot ce aveam. N-aş fi vrut să mor îndoit în privinţa sorţii copilului meu; aş fi vrut să simt s fanta făgăduinţă în căldura mâinii tale, care m-ar fi încălzit; dar nu e vreme pentru asta. În timp ce Charles e plecat la drum, sunt obligat să fac bilanţul. Încerc să dovedesc, prin buna-credinţă care mi-a însoţit afacerile, că dezastrul meu nu vădeşte nici greşeli, nici necinste. Nu înseamnă că mă ocup de Charles? Adio, frate! Fie ca toate binecuvântările Domnului să pogoare asupra ta pentru tutela generoasă pe care ţi-o încredinţez şi pe care, nu mă îndoiesc, o accepţi. Va exista veşnic un glas care se va ruga pentru tine în lumea unde trebuie să ajungem toţi într-o zi, iar eu am ajuns deja.

— Staţi la taifas?, întrebă moş Grandet, împăturind foarte exact scrisoarea, după aceleaşi îndoituri, şi punând-o în buzunar.

Apoi, se uită la nepotul lui cu un aer umil şi temător, sub care-şi ascunse emoţiile şi calculele.

— Te-ai încălzit?

— Foarte bine, dragă unchiule.

— Ei bine, unde sunt femeile noastre?, întrebă unchiul, uitând deja că nepotul avea să doarmă la el în casă.

În acel moment, Eugénie şi doamna Grandet se întoarseră în sală.

— Aţi aranjat totul sus?, le întrebă unchiaşul, redobândindu-şi calmul.

— Da, tată.

— Atunci, nepoate, dacă eşti obosit, Nanon te va conduce în camera ta. Sigur, n-o să fie un apartament de filfizon! Dar îi vei scuza pe nişte bieţi podgoreni săraci, care n-au o para. Impozitele ne înghit tot.

— Nu vrem să fim indiscreţi, Grandet, spuse bancherul. Poate că doreşti să stai de vorbă cu nepotul dumitale. Vă spunem seară bună. Pe mâine!

La aceste cuvinte, toţi se ridicară şi fiecare se înclină după firea lui. Bătrânul notar îşi aduse de la uşă felinarul, îl aprinse şi se oferi să-i conducă pe cei din familia des Grassins. Doamna des Grassins nu prevăzuse incidentul care avea să scurteze vizita şi servitorul ei nu sosise încă.

— Vreţi să-mi faceţi onoarea să-mi primiţi braţul, doamnă?, i se adresă abatele Cruchot doamnei des Grassins.

— Mulţumesc, domnule abate. Îl am pe fiul meu, răspunse ea tăios.

— Doamnele n-ar avea cum să se compromită cu mine, replică abatele.

— Dă-i braţul domnului Cruchot, o încuraja soţul ei. Abatele o conduse pe frumoasa doamnă destul de repede ca să ajungă cu câţiva paşi înaintea celorlalţi.

— E un tânăr foarte bine, doamnă, îi spuse el, strângându-i braţul. Adio coşuri, strugurii au fost culeşi! Trebuie să vă luaţi gândul de la domnişoara Grandet, Eugénie va fi a parizianului. Dacă vărul nu e cumva amorezat de vreo pariziană, fiul dumneavoastră Adolphe va avea în el încă un rival…

— Nu vă faceţi griji, domnule abate. Acest tânăr va observa curând că Eugénie e o nătângă, o fată veştejită. V-aţi uitat bine la ea?

În seara asta era galbenă ca o gutuie.

— Presupun că i-aţi şi spus asta vărului!

— Nu m-am jenat…

— Aşezaţi-vă tot timpul lângă Eugénie, doamnă, şi nu va trebui să-i mai spuneţi mare lucru tânărului contra verişoarei sale, va face el însuşi o comparaţie care…

— Întâi şi-ntâi, mi-a promis că va veni poimâine la mine la masă.

— Ah! Dacă aţi vrea, doamnă… spuse abatele.

— Ce să vreau, domnule abate? îmi daţi cumva sfaturi? N-am ajuns la vârsta de treizeci şi nouă de ani, cu o reputaţie fără pată, slavă Domnului, ca s-o compromit, chiar de-ar fi vorba de imperiul Marelui Mogul! Şi unul, şi celălalt suntem la o vârstă la care ştim cum să înţelegem vorbele. Pentru un om al Bisericii, zău că aveţi nişte gânduri foarte nepotrivite! Ptiu! Ai zice că e din *Faublas*[7]*!*

— Aţi citit *Faublas?*

— Nu, domnule abate, voiam să spun *Legăturile primejdioase.*

— Ah! Cartea asta e infinit mai morală, replică abatele, râzând. Dar mă socotiţi la fel de pervers ca un tânăr de azi! Voiam să spun doar…

— Îndrăzniţi să-mi spuneţi că nu vă gândeaţi să mă sfătuiţi lucruri urâte? Nu era clar? Dacă un tânăr, care arată bine, recunosc, mi-ar face curte, nu s-ar mai gândi la verişoara lui. Ştiu la Paris câteva mame bune, care se devotează astfel pentru fericirea şi pentru avuţia copiilor lor, dar aici suntem în provincie, domnule abate.

— Da, doamnă.

— Şi n-aş vrea, continuă ea, şi nici Adolphe n-ar vrea o sută de milioane câştigaţi în acest fel…

— Doamnă, n-am zis nimic de o sută de milioane. Poate că tentaţia ar fi fost peste puterile noastre. Eu cred însă că o femeie cinstită îşi poate permite, cu cele mai bune intenţii, mici cochetării fără consecinţe, care fac parte din îndatoririle sale în societate şi…

— Credeţi?

— N-ar trebui, doamnă, să încercăm să ne fim pe plac unii altora? îngăduiţi-mi să-mi şterg nasul. Vă asigur, doamnă, că vă privea cu un aer mai măgulitor decât pe mine, continuă el. Dar îl iert că a preferat să onoreze frumuseţea în locul bătrâneţii!

— E clar că domnul Grandet de la Paris şi-a trimis fiul la Saumur cu intenţii cât se poate de matrimoniale… spunea preşedintele cu vocea lui puternică.

— Păi atunci vărul n-ar fi picat pe nepusă masă, răspunse notarul.

— Asta nu înseamnă nimic, Grandet e *pişicher,* replică domnul des Grassins.

— Des Grassins, dragul meu, l-am invitat la masă pe acest tânăr.

Va trebui să te duci să-i rogi să vină pe domnul şi pe doamna de Larsonnière şi pe soţii du Hautoy, împreună cu frumoasa domnişoară du Hautoy, bineînţeles, numai să se îmbrace ca lumea! Din gelozie, maică-sa o aranjează ca vai de lume! Sper, domnilor, că ne veţi face onoarea să veniţi?, adăugă ea, oprindu-i pe toţi ca să se întoarcă spre cei doi Cruchot.

— Aţi ajuns acasă, doamnă, spuse notarul.

După ce-i salutară pe cei trei des Grassins, cei trei Cruchot se întoarseră la ei, slujindu-se de acea mare dibăcie de analiză pe care o au provincialii pentru studierea pe toate feţele a marelui eveniment din acea seară, care schimba poziţiile clanurilor Cruchot şi des Grassins. Admirabilul bun-simţ care conducea mişcările acelor oameni, care acţionau din calcul, îi făcu să priceapă şi pe unii, şi pe ceilalţi necesitatea unei alianţe de moment împotriva duşmanului comun. Nu trebuia ca împreună s-o împiedice pe Eugénie să-şi iubească vărul, iar pe Charles să se gândească la verişoara lui? O să poată parizianul să reziste insinuărilor perfide, calomniilor mieroase, bârfelor pline de elogii, tăgăduirilor naive care or să-l împresoare ca să-l înşele?

Când cele patru rude rămaseră singure în sală, domnul Grandet îi spuse nepotului său:

— Trebuie să mergem la culcare. E prea târziu ca să discutăm despre treburile care te aduc la noi, vom alege mâine un moment potrivit. Aici, masa de dimineaţă e la ora opt. La prânz mâncăm în fugă un fruct, o feliuţă de pâine şi bem un pahar cu vin alb; apoi, luăm masa de seară, ca parizienii, la ora cinci. Asta e orarul. Dacă vrei să vezi oraşul sau împrejurimile, vei fi liber ca pasărea cerului. Mă vei scuza dacă treburile nu-mi vor îngădui întotdeauna să te însoţesc. Poate că-i vei auzi pe toţi de-aici zicând că sunt bogat, că domnul Grandet în sus, domnul Grandet în jos! Îi las să vorbească, flecărelile lor nu dăunează reputaţiei mele. Dar n-am o para şi muncesc la vârsta mea ca un tânăr ucenic, care n-are decât un cuţit amărât de dogar şi două braţe zdravene. Poate că vei vedea curând ce înseamnă un scud când trebuie să-l câştigi trudind din greu. Hai, Nanon, lumânările!

— Sper, nepoate, că vei găsi tot ce ai nevoie, spuse doamna Grandet. Dar, dacă-ţi lipseşte ceva, o poţi chema pe Nanon.

— Dragă mătuşă, nu cred, pentru că mi-am adus toate lucrurile! Dă-mi voie să-ţi urez noapte bună, precum şi tinerei mele verişoare.

Charles luă din mâna lui Nanon o lumânare de ceară aprinsă, una de Anjou, foarte galbenă, învechită în prăvălie şi asemănătoare cu una de seu, iar domnul Grandet, nefiind în stare să-i bănuiască prezenţa în casă, nu băgă de seamă acest lux.

— Să-ţi arăt drumul, spuse podgoreanul.

Dar, în loc să iasă pe uşa sălii care dădea spre boltă, Grandet catadicsi să-l conducă pe culoarul care despărţea sala de bucătărie. O uşă care se închidea singură, cu un mare ochi de geam oval, despărţea acest culoar dinspre scară, ca să oprească din frigul care intra prin acel loc. Totuşi, iarna, crivăţul şuiera din greu pe acolo şi, în pofida sulurilor umplute cu câlţi aşezate la uşile sălii, căldura abia dacă se menţinea înăuntru la un nivel acceptabil.

Nanon zăvori poarta mare, închise sala şi dezlegă din grajd un câine-lup, al cărui lătrat era răguşit ca şi cum ar fi avut laringită. Animalul, de o nobilă ferocitate, o cunoştea doar pe Nanon. Aceste două creaturi câmpeneşti se înţelegeau de minune.

Când Charles văzu pereţii îngălbeniţi şi afumaţi ai casei scării şi scara cu balustradă roasă de carii tremurând sub paşii unchiului său, revenirea la realitate se făcu *rinforzando.* Se credea într-un coteţ de găini. Mătuşa şi verişoara, spre care se întoarse cu o privire întrebătoare, erau atât de obişnuite cu acea scară, încât, neghicindu-i cauza uimirii, crezură că era o expresie prietenească şi-i răspunseră cu un zâmbet plăcut, care-l exaspera. „De ce naiba m-o fi trimis tata aici?", se întrebă el.

Ajuns pe primul palier, zări trei uşi vopsite într-un roşu-maroniu şi fără toc, uşi înfundate în zidul prăfos şi prevăzute cu fâşii de fier prinse în piroane aparente, terminate în formă de flacără, după cum era şi la fiecare capăt capacul lung al broaştei. Una dintre aceste uşi, care se afla în capătul de sus al scării şi dădea spre încăperea situată deasupra bucătăriei, era zidită. Într-adevăr, acolo se intra numai prin camera lui Grandet, căruia această încăpere îi servea ca birou. Singura fereastră de unde-i venea lumina era blocată spre curte cu bare enorme din fier. Nimănui, nici măcar doamnei Grandet, nu-i era îngăduit să intre, unchiaşul vrând să fie în acea odaie singur, ca un alchimist cu cuptorul lui. Probabil că acolo fusese amenajată cu multă abilitate vreo ascunzătoare, acolo erau adunate titlurile de proprietate, acolo atârnau balanţele de cântărit ludovicii, acolo se întocmeau, noaptea şi în taină, chitanţele şi se făceau calculele; astfel încât oamenii de afaceri, văzându-l întotdeauna pe Grandet gata de orice, puteau să-şi imagineze că era slujit de o zână sau de un demon. Şi, când Nanon sforăia de se cutremurau podelele, când câinele-lup stătea de veghe şi căsca în curte, când doamna Grandet şi domnişoara Grandet dormeau duse, tot acolo probabil că venea fostul dogar să-şi răsfeţe, să-şi mângâie, să-şi pritocească, să-şi cercuiască banii de aur! Zidurile erau groase, obloanele, închise. Numai el avea cheia acestui laborator unde, se spunea, consulta planuri pe care erau însemnaţi arborii fructiferi şi-şi trecea în cifre

produsele până la ultimul butaş, până la cea mai mică legătură de vreascuri. Intrarea camerei tinerei Eugénie se afla faţă în faţă cu această uşă zidită. Apoi, la capătul palierului, se găseau odăile celor doi soţi, care ocupau toată partea din faţă a casei. Doamna Grandet avea o cameră vecină cu cea a fiicei sale, în care se intra printr-o uşă cu geam. Camera stăpânului casei era despărţită de aceea a soţiei sale printr-un perete şi, de biroul misterios, printr-un zid gros. Moş Grandet îşi găzduise nepotul la etajul al doilea, în mansarda înaltă situată deasupra camerei sale, ca să-l poată auzi, dacă-l apuca cumva cheful să umble de colo-colo. După ce ajunseră în mijlocul palierului, Eugénie şi mama ei se sărutară înainte de culcare, apoi, după ce-i spuseră lui Charles noapte bună, cuvinte reci pe buze, dar fierbinţi în inima fetei, intrară în odăile lor.

— Aici e camera ta, nepoate, îi spuse Grandet lui Charles, deschizându-i uşa. Dacă vrei să ieşi, o chemi pe Nanon. Altfel nu se poate! Câinele te-ar sfâşia cât ai zice peşte! Somn uşor! Noapte bună! Aha! Doamnele ţi-au aprins focul, continuă el.

În acel moment, lungana Nanon îşi făcu apariţia, aducând vasul cu jăratic.

— Asta-i acuma!, exclamă domnul Grandet. Ai impresia că nepotul meu e o femeie care stă să nască? Fă bine şi ia de-aici jăraticul, Nanon!

— Dar, domnule, aşternutul e umed şi acest domn e chiar plăpând ca o femeie.

— Haide, fie, dacă aşa ţi-ai pus în minte!, răspunse Grandet, împingând-o de umeri. Dar ai grijă să nu dai foc!

Apoi avarul coborî bombănind vorbe de neînţeles.

Charles rămase înmărmurit în mijlocul bagajelor. După ce aruncă o privire acelei odăi de mansardă cu pereţii acoperiţi de acel tapet galben cu bucheţele de flori întâlnit în cârciumile de la mahala, căminului din pietre de calcar cu striuri verticale, care-ţi dădea fiori de frig numai când te uitai la el, scaunelor de lemn galben, cu fundul din nuiele lăcuite şi care păreau să aibă mai mult de patru colţuri, unei noptiere deschise, unde ar fi putut încăpea un mic sergent de voltijori, covoraşului amărât, aşezat lângă un pat cu baldachin, ale cărui draperii din postav tremurau ca şi cum ar fi fost gata să cadă, mâncate de viermi, se uită serios la lungana Nanon şi o întrebă:

— La naiba! Draga mea, chiar mă aflu în casa domnului Grandet, fostul primar al Saumurului, fratele domnului Grandet de la Paris?

— Da, domnule, în casa unui domn tare cumsecade, tare blajin şi mai mult decât minunat. Să vă ajut să desfaceţi bagajele?

— Cum să nu, bătrân trupet! N-ai slujit cumva printre marinarii din Garda Imperială?

— Oho!, exclamă Nanon. Ce mai sunt şi ăştia, marinarii din gardă? Sunt săraţi? Merg pe apă?

— Uite, scoate-mi halatul din cufărul ăla. Uite cheia! Nanon se minună toată când văzu un halat din mătase verde, cu flori aurii şi cu desene antice.

— O să vă îmbrăcaţi cu ăsta ca să vă culcaţi?, întrebă ea.

— Da.

— Sfântă Fecioară! Ce frumos i-ar sta în faţa altarului bisericii noastre! Păi, drăguţul meu domn, dacă o să-l dăruiţi bisericii, o să vă mântuiţi sufletul, altfel, ăsta o să vă ducă la pierzanie. Oh! Ce frumuşel sunteţi aşa! O s-o chem pe domnişoara să vă vadă.

— Haide, Nanon, de vreme ce Nanon te cheamă, lasă vorbăria! Lasă-mă să mă culc, o să-mi aranjez lucrurile mâine; iar dacă halatul meu îţi place aşa de mult, o să-ţi mântuieşti sufletul. Sunt prea bun creştin ca să nu ţi-l dau la plecare şi vei face cu el ce vei dori.

Nanon rămase înmărmurită, uitându-se la Charles fără să poată da crezare vorbelor lui.

— Să-mi daţi mie acest frumos veşmânt!, exclamă ea, în drum spre ieşire. Domnul a şi început să viseze. Noapte bună!

— Noapte bună, Nanon.

„Ce caut eu aici?, se întrebă Charles pe când adormea. Tata nu-i neghiob, călătoria mea trebuie să aibă un scop. Haide, pe mâine treburile serioase, spunea nu ştiu ce găgăuţă grec."

„Sfântă Fecioară! Ce drăguţ e vărul meu!", îşi spuse Eugénie, întrerupându-şi rugăciunea, pe care nu reuşi s-o ducă la capăt în seara aceea.

Doamna Grandet se culcă fără să se gândească la nimic. Prin uşa dintre ei, care se găsea la mijlocul peretelui, îl auzea pe avar plimbându-se de colo-colo prin odaia lui. Asemenea tuturor femeilor timide, studiase caracterul soţului ei. Aşa cum pescăruşul prevede furtuna, ea, după semne imperceptibile, presimţise furtuna interioară care-l chinuia pe Grandet şi, ca să folosim expresia ei, „făcea pe moarta".

Grandet se uita la uşa căptuşită în interior cu tablă, pe care o pusese la biroul lui, şi-şi spunea: „Ce idee ciudată a avut frate-meu să-mi lase copilul lui? Frumoasă moştenire! N-am de dat nici douăzeci de scuzi. Dar ce înseamnă douăzeci de scuzi pentru fantele ăsta care se chiora cu monoclul lui la barometrul meu de parcă ar fi vrut să-l pună pe foc?"

Gândindu-se la consecinţele acelui testament întristător, Grandet era poate mai agitat decât fusese fratele lui când îl scrisese.

„Chiar o să mă pricopsesc cu halatul ăla ţesut cu fir de aur?", se întreba Nanon, care adormea văzându-se înveşmântată cu faţa ei de

altar şi visa flori, mătăsuri şi damascuri pentru prima dată în viaţa ei, aşa cum Eugénie era legănată de un vis de iubire.

3
Iubiri de provincie

În viaţa neprihănită şi monotonă a tinerelor vine un moment extrem de plăcut, când soarele îşi revarsă razele în sufletul lor, când floarea le exprimă gândurile, când palpitaţiile inimii îi transmit creierului calda lor putere fertilă şi topesc gândurile într-o dorinţă vagă: ziua unei melancolii inocente şi a unor suave voioşii! Când încep să vadă, copiii zâmbesc; când o tânără întrezăreşte sentimentul iscat de natură, zâmbeşte aşa cum făcuse la începutul vieţii. Dacă lumina este prima iubire a vieţii, oare iubirea nu este lumina inimii? Sosise momentul ca Eugénie să înţeleagă realităţile existenţei.

Matinală ca toate tinerele din provincie, ea se scula de dimineaţă, îşi făcu rugăciunea şi-şi începu toaleta, ocupaţie care urma să aibă un sens. Întâi, îşi pieptănă părul castaniu, îşi încolăci cozile groase deasupra capului cu cea mai mare grijă, încât niciun firişor să nu iasă din împletitură, şi-i dădu pieptănăturii o simetrie care spori timida candoare a feţei, armonizând simplitatea accesoriilor cu naivitatea trăsăturilor. Spălându-şi de câteva ori mâinile cu apă curată, care-i înăsprea şi-i înroşea pielea, îşi privi frumoasele braţe rotunde şi se întrebă cum făcea vărul ei să aibă mâinile atât de moi şi de albe, unghiile atât de bine îngrijite. Îşi puse ciorapi noi şi pantofii cei mai frumoşi. Îşi legă cu grijă şireturile, trecându-le prin toate găurile. În sfârşit, dorind, pentru prima dată în viaţa ei, să arate cât mai bine, simţi bucuria de-a avea o rochie nouă, bine croită şi care o făcea atrăgătoare.

După ce sfârşi cu toaleta, auzi bătând orologiul parohiei şi, numărând, se miră că era ora şapte. Dorind să aibă destul timp ca să se îmbrace îngrijit, se trezise prea devreme. Necunoscând arta de a potrivi de zece ori o buclă şi de a-i studia efectul, Eugénie îşi încrucişa pur şi simplu braţele, se aşeză la fereastră şi privi curtea, mica grădină şi terasele înalte care o dominau; privelişte melancolică, mărginită, dar nelipsită de frumuseţi misterioase, îndeosebi în locurile singuratice sau lăsate în paragină.

Lângă bucătărie se afla un puţ înconjurat de un ghizd, iar scripetele era susţinut de o bară de fier îndoită, pe care se încolăcise un lăstar de viţă cu frunze veştejite, arămii, uscate de toamnă. De acolo, curmei răsuciţi ajungeau la zid, se prindeau de el, se întindeau de-a lungul casei şi se lăsau pe un şopron, unde lemnele era rânduite cu tot atâta grijă pe cât pot să fie cărţile unui bibliofil. Pavajul curţii

îşi arăta nuanţele negricioase, produse, cu timpul, de muşchi, de iarbă şi de lipsa circulaţiei. Zidurile groase îşi înfăţişau tencuiala verde, ondulată de dâre lungi, maronii. În sfârşit, cele opt trepte din fundul curţii, care duceau la poarta grădinii, se deplasaseră una faţă de alta şi fuseseră învelite de plante înalte ca mormântul unui cavaler îngropat de văduva lui în vremea cruciadelor. Deasupra unui strat de zidărie din pietre uzate se ridica un grilaj de lemn putrezit, aproape dărăpănat de ani, dar pe care se cocoţau în voie plante agăţătoare. De fiecare parte a porţii cu grilaj prin care se putea vedea ieşeau ramurile strâmbe a doi meri pricăjiţi. Trei poteci paralele, acoperite cu nisip şi despărţite de răzoare, al căror pământ era împresurat de o bordură din lemn de merişor, formau acea grădină, care se sfârşea, la capătul de jos al terasei, cu un pâlc de tei. La un capăt, tufe de zmeură, la celălalt, un nuc uriaş, care-şi apleca crengile până deasupra biroului dogarului. Lumina curată a zilei şi soarele frumos al toamnelor bogate de pe malurile Loarei începeau să usuce bruma foarte subţire pe care o aşternuse noaptea pe obiectele pitoreşti, pe ziduri, pe plantele care împodobeau grădina şi curtea.

Eugénie găsi un farmec nou în înfăţişarea acelor lucruri, înainte atât de obişnuite pentru ea. Sentimente confuze îi stăpâneau sufletul, întretăindu-se asemenea razelor de soare de afară. În sfârşit, simţi acel imbold de plăcere vagă, inexplicabilă, care învăluie simţirea, aşa cum un nor ar învălui trupul. Gândurile i se potriveau cu detaliile acelui peisaj aparte, iar armonia inimii se îmbina cu armonia naturii.

Când soarele îşi revărsă razele asupra unei porţiuni de zid, peste care se lăsa chica-voinicului cu frunze groase în culori schimbătoare precum gâtul porumbeilor, raze celeste de speranţă luminară viitorul pentru Eugénie, care, din acel moment, începu să privească cu plăcere acea porţiune de zid cu flori îngălbenite, clopoţei albaştri şi iarbă veştejită, cu care se amesteca o amintire încântătoare ca acelea din copilărie. Zgomotul foşnit iscat de fiecare frunză care se desprindea de pe creangă, în acea curte sonoră, dădea un răspuns la tainicele întrebări ale fetei, care ar fi stat acolo toată ziua, fără să observe trecerea timpului. Simţi apoi emoţiile năvalnice ale sufletului. Se ridică brusc, se duse în faţa oglinzii şi se privi aşa cum un autor îşi priveşte cu bună-credinţă opera, ca să se critice şi să-şi aducă singur învinuiri.

„Nu sunt îndeajuns de frumoasă pentru el”, îşi spuse Eugénie. Un gând umil şi rodnic în suferinţe. Biata fată nu era deloc dreaptă cu ea, dar modestia sau, mai bine zis, teama este una dintre primele virtuţi ale iubirii. Eugénie era o tânără bine făcută, aşa cum sunt fetele din rândul micii burghezii, a căror frumuseţe pare vulgară.

Dar, chiar dacă semăna cu Venus din Milo, formele ei erau înnobilate de acea suavitate a sentimentului creştin, care purifică femeia şi-i conferă o distincţie necunoscută sculptorilor din vechime. Avea un cap mare, fruntea masculină, dar delicată a lui Jupiter de Pidias şi ochi cenuşii, în care se reflecta întreaga ei viaţă castă, imprimându-le o lumină strălucitoare. Trăsăturile feţei rotunde, cândva proaspătă şi trandafirie, deveniseră mai aspre din cauza unui vărsat destul de îngăduitor ca să nu lase urme, dar care distrusese catifelarea pielii, totuşi îndeajuns de fină încă pentru ca sărutarea nevinovată a mamei sale să lase o urmă roşie trecătoare. Nasul era puţin cam mare, dar se armoniza cu gura de un roşu de miniu, ale cărei buze cu o puzderie de liniuţe erau pline de iubire şi de bunătate. Gâtul avea o rotunjime perfectă. Pieptul bombat, acoperit cu grijă, atrăgea privirile şi stârnea imaginaţia; poate că era puţin lipsit de graţie din pricina toaletei, dar, pentru cunoscători, lipsa de flexibilitate a acelei talii înalte avea farmecul ei. Înaltă şi voinică, Eugénie nu avea deloc şarmul care place maselor, dar era înzestrată cu o frumuseţe evidentă, de care se îndrăgostesc doar artiştii. Un pictor care caută pe pământ un model potrivit pentru cereasca puritate a Fecioarei, care-i cere naturii feminine acei ochi de o supusă mândrie intuiţi de Rafael, acele linii curate datorate uneori hazardului zămislirii, dar pe care numai o viaţă creştină şi pudică le poate păstra sau dobândi. Acest pictor, îndrăgostit de un model atât de ales, ar fi găsit imediat pe faţa tinerei Eugénie nobleţea înnăscută care se ignoră; ar fi văzut, dincolo de fruntea calmă, o întreagă lume de iubire şi, în forma ochilor, în aspectul pleoapelor, ceva divin. Trăsăturile, conturul chipului, pe care plăcerea nu le alterase sau obosise vreodată, semănau cu liniile de orizont care se contopesc cu atâta blândeţe în întinderea îndepărtată a lacurilor liniştite. Acest chip calm, expresiv, împresurat de o scânteiere precum o floare frumoasă deschisă, aducea odihnă sufletului, transmitea farmecul cugetului pe care-l oglindea şi atrăgea privirea. Eugénie se afla încă pe malul vieţii, unde înfloreau iluziile copilăreşti, unde se culeg margarete cu încântarea pierdută peste timp. De aceea, îşi zise, privindu-se în oglindă, fără să ştie încă ce era iubirea: „Sunt prea urâtă, nu se va uita la mine".

Apoi, deschise uşa camerei care dădea spre scară şi scoase capul ca să asculte zgomotele casei. „Nu s-a sculat", îşi spuse ea, auzind accesele de tuse matinală ale lui Nanon, în timp ce trebăluia, măturând sala, aprinzând focul, legând câinele şi vorbind cu animalele din grajd. Eugénie coborî imediat şi alergă la Nanon, care mulgea vaca.

— Nanon, buna mea Nanon, fă frişca pentru cafeaua vărului meu.

— Păi, domnişoară, ar fi trebuit s-o facem de ieri, răspunse Nanon, izbucnind într-un râs zgomotos. Acum nu pot să fac frişca. Verişorul dumitale e frumuşel, frumuşel foc! Nu l-ai văzut în halatul lui de mătase şi aur. Eu l-am văzut. Poartă lenjerie fină ca stiharul părintelui nostru.

— Nanon, atunci fă-ne o plăcintă!

— Şi cine o să-mi dea lemne pentru încins cuptorul, şi făină, şi unt?, întrebă Nanon, care, în calitatea sa de prim-ministru al lui Grandet, căpăta uneori o importanţă enormă în ochii tinerei Eugénie şi ai mamei sale. Trebuie să furăm de la omul ăsta ca să sărbătorim venirea vărului dumitale? Cere-i unt, făină, lemne, e tatăl dumitale, poate să-ţi dea. Uite-l, chiar acum coboară să vadă de-ale gurii…

Eugénie o zbughi în grădină, înspăimântată, când auzi scara trosnind sub paşii tatălui său. Simţea deja efectele acelei pudori profunde şi ale conştientizării deosebite a fericirii, care ne face să credem, poate nu fără motiv, că toate gândurile ni se citesc pe frunte şi sar în ochii celor din jurul nostru. Dându-şi seama de sărăcia rece a casei paterne, biata fată încerca un fel de ciudă că nu putea s-o armonizeze cu eleganţa vărului ei. Simţi nevoia arzătoare să facă ceva pentru el. Ce? Nu ştia. Naivă şi sinceră, se lăsa în voia firii sale inocente, fără să se sfiiască de propriile-i impresii sau sentimente. Fusese de ajuns să-şi vadă vărul ca asta să-i trezească înclinaţiile naturale ale femeii şi probabil că i se impuneau cu atât mai puternic, cu cât împlinise douăzeci şi trei de ani şi se afla în deplinătatea raţiunii şi a dorinţelor. Pentru prima dată simţi spaimă în inima ei la apariţia tatălui, văzu în el stăpânul sorţii sale şi se crezu vinovată că-i ascundea unele gânduri. Mergea cu paşi repezi, mirându-se că respira un aer mai curat, că simţea razele soarelui mai însufleţitoare şi găsea în ele o căldură pentru suflet, o viaţă nouă.

Pe când se gândea prin ce şiretlic să obţină plăcinta, între lungana Nanon şi tatăl ei se stârni o sfadă la fel de rară între ei precum sunt rândunelele iarna. Cu cheile în mână, unchiaşul venise să vadă de merindele necesare consumului zilei.

— A mai rămas pâine de ieri?, o întrebă el pe Nanon.

— Nicio firimitură, domnule.

Grandet luă o pâine mare şi rotundă, bine presărată cu făină, dintr-unul din acele coşuri plate care servesc la brutărie în Anjou, şi vru s-o taie.

Atunci, Nanon îi atrase atenţia:

— Azi suntem cinci, domnule.

— Ai dreptate, dar pâinea ta cântăreşte şase livre, aşa că va mai rămâne, răspunse Grandet. De altfel, tinerii ăştia de la Paris, ai să vezi, nu mănâncă deloc pâine.

— Atunci, o să mănânce *frippe,* replică Nanon.

În Anjou, *frippe,* cuvânt din vocabularul popular, exprimă tot ce se întinde pe pâine, de la untul tartinei, *frippe* vulgară, până la dulceţurile de caise, cea mai acătării dintre aceste *frippe,* iar toţi cei care, în copilărie, au lins *frippe* şi au lăsat pâinea vor înţelege semnificaţia acestui termen.

— Nu, ăştia nu mănâncă nici *frippe,* nici pâine, răspunse Grandet. Sunt aproape ca fetele de măritat.

În sfârşit, după ce ordonă cu zgârcenie meniul zilei, zgârciobul vru să se îndrepte spre fructărie, încuind totuşi dulapurile cu provizii. Dar Nanon îl opri şi-i spuse:

— Domnule, daţi-mi măcar ceva făină şi unt, să le fac copiilor o plăcintă.

— Vrei să jefuieşti casa din pricina nepotului meu?

— Nu-mi era gândul la nepot mai mult decât la câinele din grajd, şi nici mai mult decât vă gândiţi chiar dumneavoastră. Văd că mi-aţi adus numai şase bucăţi de zahăr. Îmi trebuie opt.

— Măi, să fie! Nanon, nu te-am mai văzut aşa niciodată. Ce-ţi trece prin minte? Eşti cumva stăpână aici? N-ai să capeţi decât şase bucăţi de zahăr.

— Atunci, cu ce-o să-şi îndulcească cafeaua nepotul dumneavoastră?

— Cu două bucăţi, eu o să mă lipsesc.

— La vârsta dumneavoastră, să vă lipsiţi de zahăr! Mai bine v-aş cumpăra din banii mei.

— Vezi-ţi de treaba ta!

Cu toate că preţurile scăzuseră, pentru dogar, zahărul rămăsese tot cea mai preţioasă marfă colonială şi costa tot şase franci livra. Obligaţia de a-l gospodări cumpătat, căpătată în perioada Imperiului, devenise una dintre obişnuinţele de care nu se putea dezbăra. Toate femeile, chiar şi cea mai nătângă, ştiu să folosească un vicleşug ca să-şi atingă scopul. Nanon renunţă la povestea cu zahărul ca să obţină plăcinta.

— Domnişoară, nu-i aşa că vreţi plăcintă?, strigă ea pe fereastră.

— Nu, nu, răspunse Eugénie.

— Ei, haide, Nanon!, spuse Grandet, auzind vocea fiicei sale.

Deschise cufărul unde se afla făina, îi dădu o măsură şi adăugă vreo treizeci de grame de unt la bucata pe care o tăiase deja.

— O să trebuiască şi lemne pentru încins cuptorul, spuse necruţătoare Nanon.

— Ei bine, o să iei cât îţi trebuie!, răspunse el, melancolic. Dar ai să ne faci atunci o tartă cu fructe şi vei găti la cuptor toată cina. În felul ăsta, n-ai să aprinzi două focuri.

— Ca să vezi!, exclamă Nanon. Păi ce, era nevoie să-mi spuneţi?

Grandet îi aruncă servitoarei sale credincioase o privire aproape paternă.

— Domnişoară, vom avea plăcintă!, strigă bucătăreasa. Moş Grandet se întoarse încărcat cu fructe şi aşează o primă farfurie pe masa din bucătărie.

— Ia uitaţi, domnule, ce cizme frumoase are nepotul dumneavoastră!, îi zise Nanon. Ce piele şi ce bine miroase! Cu ce se lustruiesc? Să le dau cu crema dumneavoastră cu ou?

— Nanon, cred că oul ar strica pielea asta. De altfel, spune-i că n-ai habar cum se văcsuieşte marochinul, da, e marochin. O să cumpere chiar el de la Saumur şi-ţi va aduce cu ce să le dai luciu. Am auzit că se pune zahăr în crema pentru ele, ca să lucească mai tare.

— Înseamnă că e bună de mâncat, răspunse slujnica, ducând cizmele la nas. Ia te uită! Miros a colonia doamnei! A, ce hazliu!

— Hazliu!, izbucni stăpânul casei. Ţi se pare hazliu să bagi în cizme mai mulţi bani decât face acela care le poartă?

— Domnule, dacă tot a venit nepotul dumneavoastră, nu gătim şi noi o dată sau de două ori pe săptămână un rasol acolo…?, întrebă ea la al doilea drum al stăpânului ei, care închisese magazia de fructe.

— Ba da.

— Atunci, o să trebuiască să mă duc la măcelărie.

— Neam! O să ne faci o ciorbă de pasăre; or să-ţi aducă fermierii tot ce ai nevoie. Dar o să-i spun lui Cornoiller să omoare şi nişte ciori. Din vânatul ăsta iese cea mai bună ciorbă de pe pământ.

— E adevărat, domnule, că astea mănâncă morţi?

— Ce proastă eşti, Nanon! Mănâncă şi ele, ca toată lumea, ce găsesc. Noi nu trăim din morţi? Ce sunt moştenirile?

Apoi, nemaiavând alte ordine de dat, moş Grandet se uită la ceas. Şi, văzând că mai avea încă o jumătate de oră la dispoziţie înainte de masă, îşi luă pălăria, veni să-şi sărute fiica şi o întrebă:

— Nu vrei să te plimbi pe malul Loarei, pe păşunile mele? Am oarecare treabă pe-acolo.

Eugénie se duse să-şi pună pălăria de pai, căptuşită cu tafta roz, apoi, tatăl şi fiica coborâră strada întortocheată până în piaţă.

— Încotro aşa de dimineaţă?, întrebă notarul Cruchot, întâlnindu-l pe Grandet.

— Să văd ceva, răspunse podgoreanul, pricepând cam ce era cu plimbarea matinală a prietenului său.

Când moş Grandet se ducea „să vadă ceva", notarul ştia din experienţă că avea întotdeauna ceva de câştigat alături de el. Aşa că-l însoţi.

— Vii, Cruchot?, îi spuse Grandet notarului. Cum eşti unul dintre prietenii mei, o să-ţi arăt că-i o prostie să plantezi plopi pe un pământ mănos…

— Ţi se pare o nimica toată cei şaizeci de mii de franci pe care i-ai băgat în buzunar pentru cei care creşteau pe păşunile de pe malul Loarei?, întrebă notarul, făcând ochii mari. Ce baftă! Să tai copacii exact când era lipsă de lemn alb la Nantes şi să-i vinzi cu treizeci de franci!

Eugénie asculta fără să ştie că se apropia de momentul cel mai solemn al vieţii sale şi că notarul va provoca pronunţarea unei hotărâri paterne şi suverane în ceea ce-o privea.

Grandet ajunsese la păşunile frumoase pe care le avea pe malul Loarei, unde treizeci de lucrători curăţau, acopereau, nivelau locurile ocupate cândva de plopi.

— Maestre Cruchot, uită-te cât teren ocupă un plop, îi spuse el notarului.

Apoi îi strigă unui lucrător:

— Jean, mă… mă… măsoară cu stânjenul în toa… toa… toate direcţiile!

— De patru ori opt picioare, răspunse lucrătorul după ce sfârşi.

— O pierdere de treizeci şi două de picioare, îi spuse Grandet lui Cruchot. Pe şirul ăsta aveam trei sute de plopi, nu-i aşa? Or… trei su… su… sute treizeci şi două de pi… picioare îmi mân… mân… mâncau cinci sute de fân; adaugă de două ori tot atâta pe laturi, o mie cinci sute; şirurile din mijloc, tot atât. Să zi… zi… zicem, o mie de căpiţe de fân.

— Păi, o mie de căpiţe de fân valorează aproape şase sute de franci, calculă Cruchot, ca să-şi ajute prietenul.

— Pu… pu… pune o… o., o mie o sută de pe urma a trei-patru sute de franci de la al doilea cosit. Şi cal… cal… calculează cât po… po… pot să facă o mie o sută de franci pe an în… în… în patruzeci de ani cu do… do… dobânzile com… com… compuse pe care le ştii.

— Să fie şaizeci de mii de franci, spuse notarul.

— Te cred şi eu! Asta n-ar face de… de… decât şaizeci de mii de franci. Ei bine, continuă podgoreanul, fără să se mai bâlbâie, două mii de plopi de patruzeci de ani nu mi-ar aduce cincizeci de mii de franci. Am pierdut. Eu am descoperit asta, spuse Grandet, împăunându-se.

Apoi îi strigă lucrătorului:

— Jean, să umpli gropile, mai puţin cele de pe marginea Loarei, unde vei planta plopii pe care i-am cumpărat.

Şi întorcându-se spre Cruchot:

— Punându-i lângă apă, se vor hrăni pe cheltuiala guvernului,

spuse el, imprimându-i negului de pe nas o mişcare uşoară, care valora cât cel mai ironic dintre zâmbete.

— Treaba-i clară: plopii trebuie plantaţi doar în pământ sărac, zise Cruchot, stupefiat de calculele lui Grandet.

— Păi, da, domnule!, răspunse ironic dogarul.

Eugénie, care privea peisajul splendid al Loarei, fără să asculte calculele tatălui ei, trase curând cu urechea la vorbele lui Cruchot, când îl auzi spunându-i clientului său:

— Şi aşa, ţi-ai adus ginere de la Paris! În tot oraşul se vorbeşte numai despre nepotul dumitale. În curând voi avea de întocmit un contract de căsătorie, moş Grandet!

— Te… te… te-ai scu… scu… sculat cu noaptea în cap ca să-mi spui asta?, replică Grandet, însoţindu-şi vorbele cu o mişcare a negului. Ei bine, dragă prietene, o să fiu sincer şi o să-ţi spun ce vrei să ştii. A… a… află că aş prefera să-mi arunc fa… fa… fata în Loara decât s-o dau vă… vă… vărului ei: poţi să a… a… anunţi asta. Ba nu, lasă-i să bârfească.

Acest răspuns îi provocă ameţeli tinerei Eugénie. Speranţele îndepărtate, apărute timid în inima ei, înfloriră brusc şi formară un buchet de flori pe care-l văzu retezat şi zăcând la pământ. De seara trecută, se ataşa de Charles cu toate legăturile de fericire care unesc sufletele; aşadar, suferinţa avea să le întărească de acum înainte. Oare nu face parte din destinul nobil al femeii să fie mai impresionată de sărăcie decât de splendorile bogăţiei? Oare cum putuse să piară sentimentul patern din adâncul inimii tatălui ei? Ce crimă făcuse Charles? întrebări enigmatice! Iubirea ei abia născută, taină atât de profundă, se învăluia în mistere. Se întoarse acasă cu picioarele tremurătoare şi, ajungând pe vechea stradă întunecoasă, atât de veselă înainte pentru ea, i se păru că arăta tristă, simţind întreaga melancolie pe care-i imprimaseră timpul şi lucrurile. Nu ducea lipsă de învăţămintele dragostei.

La câţiva paşi de casă, o luă înaintea tatălui ei şi-l aşteptă la poartă, după ce bătu. Dar Grandet, care văzu în mâna notarului un ziar încă nedesfăcut, îl întrebă:

— La cât au ajuns rentele publice?

— Nu vrei să mă asculţi, Grandet, îi răspunse Cruchot. Cumpără repede, încă se mai pot câştiga douăzeci la sută în doi ani, pe lângă dobânzile mari, o rentă de cinci mii de livre pentru optzeci de mii de franci. Fondurile au ajuns la optzeci de franci şi cincizeci de centime.

— Mai vedem, răspunse Grandet, frecându-şi bărbia.

— Doamne Dumnezeule!, rosti notarul.

— Ei! Ce?, izbucni Grandet, în momentul în care Cruchot îi punea ziarul sub nas, zicându-i:

— Citeşte articolul ăsta!

Domnul Grandet, unul dintre negustorii cei mai apreciaţi din Paris, şi-a zburat creierii ieri, după ce şi-a făcut obişnuita apariţie la Bursă. Îşi trimisese demisia preşedintelui Camerei Deputaţilor şi renunţase şi la funcţia sa de judecător la tribunalul de comerţ. Falimentele domnilor Roguin şi Souchet, agentul de schimb şi notarul său, l-au ruinat. Preţuirea de care se bucura domnul Grandet şi creditul lui erau totuşi atât de mari, încât probabil că ar fi găsit ajutor la Paris. E regretabil că acest om onorabil a cedat la primul moment de disperare etc.

— Ştiam, îi spuse bătrânul podgorean notarului. Această destăinuire îl îngheţă pe notarul Cruchot, care, în pofida indiferenţei sale de notar, simţi un fior rece pe spate gândindu-se că Grandet de la Paris implorase poate zadarnic ajutorul milioanelor lui Grandet de la Saumur.

— Şi fiul lui, atât de vesel ieri…

— Încă nu ştie nimic, răspunse Grandet, cu acelaşi calm.

— La revedere, domnule Grandet, îi zise Cruchot, care înţelese totul şi plecă să-l liniştească pe preşedintele de Bonfons.

Intrând, Grandet găsi masa gata. Doamna Grandet, la care Eugénie se repezi s-o sărute cu acea puternică efuziune a inimii pe care ne-o pricinuieşte o suferinţă tainică, se afla deja în jilţul ei cu tălpici, tricotându-şi mânecuţe pentru iarnă.

— Puteţi să staţi la masă, spuse Nanon, care cobora scara câte patru trepte o dată. Băiatul doarme ca un îngeraş. Ce drăgălaş e cu ochii închişi! Am intrat şi l-am strigat. Degeaba!

— Lasă-l să doarmă, spuse Grandet. Să afle cât mai târziu veştile proaste.

— Dar ce s-a întâmplat?, întrebă Eugénie, punându-şi în cafea două bucăţi mici de zahăr, cântărind nu se ştie câte grame, pe care moşul se distra tăindu-l el însuşi când nu avea ce face. Doamna Grandet, care nu îndrăznise să pună această întrebare, se uită curioasă la soţul ei.

— Tatăl lui şi-a zburat creierii.

— Unchiul meu…?, bâigui Eugénie.

— Sărmanul băiat!, exclamă doamna Grandet.

— Da, sărman, repetă Grandet. Nu mai are nicio para.

— Şi el doarme ca şi cum ar fi împăratul lumii, spuse Nanon, cu duioşie.

Eugénie se opri din mâncat. Simţea cum i se strângea inima, aşa cum se strânge când, pentru prima dată, compasiunea, iscată de nenorocirea celui pe care-l iubeşte, se revarsă în corpul unei femei.

Biata fată începu să plângă.

— Nu-ţi cunoşteai unchiul. De ce plângi?, o întrebă tatăl, aruncându-i una dintre acele priviri de tigru înfometat pe care le îndrepta probabil spre grămezile lui de bani de aur.

— Păi, cum, domnule!, replică slujnica. Cui nu i-ar fi milă de acest biet tânăr, care doarme dus, fără să aibă habar de soarta lui?

— Nu vorbeam cu tine, Nanon! Ţine-ţi gura!

Eugénie află în acel moment că femeia care iubeşte trebuie să-şi ascundă întotdeauna sentimentele. Nu răspunse.

— Sper că până la întoarcerea mea n-o să-i spuneţi nimic, doamnă Grandet, o atenţiona bătrânul. Sunt obligat să supraveghez alinierea şanţului păşunilor mele după drum. O să fiu înapoi la masa de prânz şi o să stau de vorbă cu nepotul meu despre treburile lui. Tu, domnişoară Eugénie, dacă pentru fantele ăsta plângi, potoleşte-te, copila mea! O să plece fuguţa în Indii. N-ai să-l mai vezi…

Tatăl îşi luă mănuşile de pe marginea pălăriei, le puse la fel de calm ca de obicei, le fixă mai bine încrucişându-şi degetele şi ieşi.

— Ah, mamă, simt că mă sufoc!, izbucni Eugénie, după ce rămase singură cu mama ei. N-am suferit niciodată ca acum.

Doamna Grandet îşi văzu fiica pălind, deschise fereastra şi o ajută să respire aer curat.

— Mă simt mai bine, spuse Eugénie, după un moment. Această emoţie nervoasă, manifestată la o tânără cu o fire până atunci în aparenţă calmă şi rece, stârni reacţia doamnei Grandet, care se uită la fiica ei cu acea intuiţie slujită de comuniunea sentimentelor de simpatie cu care sunt înzestrate mamele pentru progeniturile lor ghici totul. Dar, la drept vorbind, viaţa celebrelor surori unguroaice, ataşate una de cealaltă printr-o eroare a naturii, nu fusese mai apropiată decât era cea a tinerei Eugénie şi a mamei sale, întotdeauna împreună la fereastră, la biserică, dormind împreună în aceeaşi atmosferă.

— Biata mea copilă!, spuse doamna Grandet, strângând la piept capul fiicei sale.

La aceste cuvinte, tânăra îşi ridică pe loc capul şi se uită întrebătoare la mama ei, încercând să-i ghicească gândurile secrete.

— De ce să-l trimită în Indii?, o întrebă ea. Dacă l-a lovit nenorocirea asta, nu trebuie să rămână aici, nu-i ruda noastră cea mai apropiată?

— Da, copila mea, ar fi foarte firesc. Dar tatăl tău are motivele lui, trebuie să le respectăm.

Mama şi fiica se aşezară în tăcere – una în jilţul cu tălpici, cealaltă, într-un mic fotoliu – şi reîncepură amândouă să tricoteze. Copleşită de recunoştinţă pentru înţelegerea sufletească admirabilă arătată de

mama ei, Eugénie îi sărută mâna, zicând:

— Ce bună eşti, dragă mamă!

Aceste cuvinte făcură să radieze faţa mamei, ofilită de îndelungate suferinţe.

— Îţi place de el?, întrebă Eugénie.

Doamna Grandet nu răspunse decât cu un zâmbet, apoi, după un moment de tăcere, spuse cu glas şoptit:

— ÎI şi iubeşti? Asta ar fi rău.

— Rău!, răspunse Eugénie. De ce? Ţie îţi place, lui Nanon îi place, de ce nu mi-ar plăcea şi mie? Hai, mamă, să-i pregătim masa!

Îşi aruncă lucrul de mână, iar mama ei făcu la fel, spunându-i:

— Ţi-ai pierdut minţile!

Dar se mulţumi să motiveze nebunia fiicei sale imitând-o. Eugénie o strigă pe Nanon.

— Ce mai vrei, domnişoară?

— Nanon, nu-i aşa că vei avea frişca la prânz?

— A, pentru la prânz, da!, răspunse bătrâna slujnică.

— Ei bine, să-i dai o cafea foarte tare! Am auzit de la domnul des Grassins că la Paris cafelele se fac foarte tari. Să pui multă.

— Şi de unde aţi vrea s-o iau?

— Cumpără!

— Şi dacă dau nas în nas cu domnul?

— E dus la păşunile lui.

— Dau fuga. Dar domnul Fessard m-a întrebat deja dacă n-au tras la noi cei trei magi, când mi-a dat lumânarea de ceară. Tot oraşul o să afle de dezmăţul nostru.

— Dacă tatăl tău observă ceva, e în stare să ne bată, spuse doamna Grandet.

— Ei bine, să ne bată! Îi vom primi loviturile în genunchi.

Doamna Grandet ridică ochii la cer în loc de răspuns. Nanon îşi puse boneta şi ieşi. Eugénie schimbă faţa de masă, se duse să aducă câţiva ciorchini de struguri pe care se distrase să-i înşire pe sfori în pod; merse în vârful picioarelor pe coridor să nu-şi trezească vărul şi nu se putu abţine să nu-i asculte la uşă respiraţia, care-i ieşea printre buze la intervale egale. „Nenorocirea îi veghează somnul!", îşi spuse ea.

Tânăra luă cele mai verzi frunze de vie, aranja strugurii la fel de frumos ca un majordom şi-i aduse triumfal pe masă. Şterpeli de la bucătărie din perele numărate de tatăl ei şi le aşeză în formă de piramidă printre frunze. Se mişca de colo-colo, cu paşi mici şi repeziţi. Ar fi vrut să devasteze casa tatălui ei, dar cheile erau la el. Nanon se întoarse cu două ouă proaspete. Eugénie abia se abţinu să n-o îmbrăţişeze.

— Le avea în coş fermierul din Lande, i le-am cerut şi mi le-a dat ca să-mi facă pe plac, drăgălaşul!

După două ore de aranjări atente, timp în care ea ieşi tot timpul să vadă cum fierbe cafeaua, să asculte zgomotul pe care-l făcea vărul ei trezindu-se, Eugénie reuşi să pregătească o masă foarte simplă, ieftină, dar care se abătea flagrant de la obiceiurile înrădăcinate ale casei. La amiază se mânca în picioare. Fiecare lua puţină pâine, un fruct sau unt, plus un pahar cu vin. Văzând masa dusă lângă foc, unul dintre fotolii aşezat în faţa tacâmului vărului ei, cele două farfurii cu fructe, paharul pentru ou fiert, sticla de vin alb, pâinea şi zahărul îngrămădit într-o farfurioară, Eugénie se înfiora din cap până-n picioare, gândindu-se abia atunci la privirile pe care i le-ar arunca bătrânul, dacă ar intra în acel moment. De aceea, se uita adesea la pendulă, ca să-şi dea seama dacă vărul ei ar putea lua masa înainte de întoarcerea podgoreanului.

— Nu-ţi face griji, Eugénie! Dacă apare tatăl tău, voi lua totul asupra mea, o linişti doamna Grandet.

Tânăra nu se putu abţine să nu lăcrimeze.

— O, buna mea mamă!, exclamă ea. Nu te-am iubit îndeajuns!

Charles, după ce se tot învârti de nenumărate ori prin cameră fredonând, coborî în cele din urmă. Din fericire, era doar ora unsprezece. Parizianul! Se îngrijise ca toaleta să arate la fel de elegantă ca şi când s-ar fi aflat la castelul nobilei doamne care călătorea în Scoţia. El intră, aşadar, cu acel aer amabil şi vesel care le stă atât de bine tinerilor, stârnindu-i însă o bucurie tristă verişoarei Eugénie. Luând în glumă năruirea castelelor sale din Anjou, i se adresă mătuşii sale foarte binedispus:

— Ai dormit bine, dragă mătuşă? Dar dumneata, verişoara?

— Bine, domnule. Dumneata?, întrebă doamna Grandet.

— Eu, de minune!

— Cred că ţi-e foame, vere, îi spuse Eugénie. Pofteşte la masă!

— Dar nu mă aşez niciodată la masă înainte de amiază, ora mea de trezire. Totuşi, am mâncat atât de prost pe drum, încât n-am să spun nu. De altfel…

Şi el scoase cel mai frumos ceas plat pe care Bréguet îl făcuse vreodată.

— Ia te uită! E unsprezece! M-am sculat devreme…

— Devreme?, se miră doamna Grandet.

— Da, dar voiam să-mi aranjez lucrurile. Ei bine, voi mânca cu dragă inimă ceva, nu mare lucru, un pui, o potârniche…

— Sfântă Fecioară!, strigă Nanon, auzind aceste vorbe.

„O potârniche", îşi spuse Eugénie, care şi-ar fi dat toţi banii pe o potârniche.

— Hai să te aşezi, îl îndemnă mătuşa.

Tânărul dandy se lăsă poftit în fotoliu ca o femeie frumoasă care se aşază pe divanul său. Eugénie şi mama ei luară două scaune şi se puseră lângă el, în faţa focului.

— Locuiţi tot timpul aici?, le întrebă Charles, găsind sala şi mai urâtă ziua decât la lumina lumânărilor.

— Tot timpul, răspunse Eugénie privindu-l. Mai puţin când se culeg strugurii. Atunci, ne ducem s-o ajutăm pe Nanon şi locuim cu toţii la mănăstirea din Noyers.

— Nu vă plimbaţi niciodată?

— Uneori, duminica, după slujbă, când e frumos afară, ne ducem pe pod sau să vedem cum se coseşte fânul, răspunse doamna Grandet.

— Aveţi teatru?

— Să mergem la spectacol, să-i vedem pe actori!, exclamă doamna Grandet. Chiar nu ştii, domnule, că ăsta e un păcat de moarte?

— Poftiţi, dragă domnule, îi spuse Nanon, aducând ouăle. Vă servim cu pui în coajă!

— Oh, ouă proaspete!, exclamă Charles, care, asemenea celor obişnuiţi cu luxul, nu se mai gândea la potârniche. Ar fi delicioase cu nişte unt! Ai, drăguţo?

— Ah, unt! Atunci n-o să mai aveţi plăcintă, răspunse slujnica.

— Adu unt, Nanon!, strigă Eugénie.

Tânăra se uita cum vărul ei tăia bucăţile de pâine pentru înmuiat în ou şi asta-i făcea plăcere, la fel cum unei grizete de la Paris îi face plăcere să vadă o melodramă în care triumfă inocenţa. Este adevărat că tânărul Grandet, crescut de o mamă plină de graţie, şlefuit de o femeie la modă, avea mişcări cochete, elegante, mărunte, ca o domnişorică afectată. Compătimirea şi tandreţea unei tinere au o influenţă cu adevărat magnetică. De aceea, Charles, văzându-se ţinta atenţiilor verişoarei şi ale mătuşii sale, nu se putu sustrage influenţei sentimentelor care se îndreptau spre el, inundându-l, ca să spunem aşa. El îndreptă spre Eugénie una dintre acele priviri strălucind de bunătate, de mângâieri, o privire care părea să zâmbească. Şi, uitându-se la Eugénie, observă armonia delicată a trăsăturilor acelui chip pur, a atitudinii sale inocente, a limpezimii magice a ochilor, unde scânteiau gânduri de iubire curate şi unde dorinţa ignora voluptatea.

— Zău, verişoara, dacă ai fi într-o rochie de seară, într-o lojă de la Operă, te asigur că mătuşa mea ar avea clar dreptate, pentru că ai stârni multe dorinţe vinovate bărbaţilor şi gelozie femeilor!

Când auzi acest compliment, Eugénie simţi cum i se strângea inima şi o lăsă să palpite de bucurie, deşi nu înţelesese nimic.

— O, vere! Vrei să râzi de o biată provincială.

— Dacă m-ai cunoaşte, verişoara, ai şti că am oroare de persiflare, căci ofileşte inima şi striveşte sentimentele…

Apoi înghiţi cu eleganţă bucata de pâine unsă cu unt.

— Nu, probabil că n-am destul umor ca să-mi bat joc de ceilalţi, iar acest defect îmi aduce destule neajunsuri. La Paris, poţi să ucizi un om numai spunând: „Are suflet bun". Cuvintele astea vor să însemne: „Bietul băiat, e netot ca un rinocer!" Dar, fiind bogat şi cunoscându-se că pot să dobor o ţintă de la prima încercare cu orice fel de pistol şi în câmp deschis, ţin la respect zeflemeaua.

— Ceea ce spui, nepoate, dovedeşte o inimă bună.

— Ai un inel foarte frumos, spuse Eugénie. Ai vrea să mi-l dai să mă uit la el mai de aproape?

Charles îşi scoase inelul şi întinse mâna, iar Eugénie roşi atingând uşor din vârful degetelor unghiile roz ale vărului ei.

— Ia uită-te, mamă, ce frumos e lucrat!

— Oh, e din aur masiv!, exclamă Nanon, care aducea cafeaua.

— Ce-i asta?, întrebă Charles, râzând.

Şi arătă spre cana lunguiaţă, din lut de un cafeniu-închis, lustruită, emailată pe dinăuntru, la gură cu o margine cenuşie Şi în fundul căreia cădea cafeaua, revenind la suprafaţa apei clocotindă.

— Cafea opărită!, răspunse Nanon.

— Dragă mătuşă, am de gând ca în urma trecerii mele pe aici să rămâneţi cu ceva folositor. Sunteţi mult în urmă! O să vă învăţ să faceţi cafea bună într-o cafetieră Chaptal. Şi încercă să explice sistemul cafetierei Chaptal.

— A, dacă e atâta bătaie de cap, ar trebui să stau tot timpul numai la asta! Niciodată n-am să fac cafeaua aşa. Asta-i sigur! Şi cine ar mai da iarbă la vacă în timp ce eu aş face cafeaua?

— Eu, răspunse Eugénie.

— Copilă ce eşti!, spuse doamna Grandet, privindu-şi fiica. La aceste cuvinte, care aminteau de nenorocirea gata să se abată asupra nefericitului tânăr, cele trei femei amuţiră şi se uitară la el cu o milă care-l uimi.

— Ce ai, verişoara?

— Sst!, făcu doamna Grandet spre Eugénie, care voia să răspundă. Ştii bine, fiica mea, că tatăl tău şi-a luat însărcinarea să-i vorbească domnului…

— Spuneţi-mi Charles, zise tânărul Grandet.

— A! Te cheamă Charles? E un nume frumos, spuse Eugénie.

Necazurile la care te aştepţi vin aproape întotdeauna. Şi Nanon, doamna Grandet şi Eugénie, care nu se gândeau fără să se înfioare la întoarcerea bătrânului dogar, auziră o bătaie de ciocan bine

cunoscută în poartă.

— Tata!, exclamă Eugénie.

Tânăra luă în grabă farfuriuţa cu zahăr, lăsând câteva bucăţele pe faţa de masă. Nanon duse imediat de acolo farfuria cu ouă. Doamna Grandet se ridică brusc ca o căprioară înspăimântată. Toate erau cuprinse de un fel de panică, care-l mira pe Charles, pentru că nu-i găsea explicaţia.

— Ce-aţi păţit?, le întrebă el.

— Păi, a venit tata, răspunse Eugénie.

— Şi?

Domnul Grandet intră, aruncă o privire precisă spre masă, spre Charles şi văzu totul.

— Aha! Mi-aţi sărbătorit nepotul! E bine, e foarte bine, e cum nu se poate mai bine!, spuse el, fără să se bâlbâie. Când pisica nu-i acasă, joacă şoarecii pe masă!

„Sărbătorire?", se întrebă Charles, neputând să bănuiască regimul şi obiceiurile acelei case.

— Dă-mi un pahar, Nanon!, ceru zgârcitul.

Eugénie aduse ea paharul. Grandet scoase din buzunar un briceag cu mânerul de corn şi lama lată, tăie o felie subţire de pâine, o unse cu puţin unt şi începu să mănânce în picioare. În acel moment, Charles îşi puse zahăr în cafea. Moş Grandet zări bucăţile de zahăr, se uită la soţia lui, care păli, şi făcu trei paşi. Se aplecă la urechea bietei bătrâne şi întrebă:

— De unde aţi luat zahărul ăsta?

— Nanon l-a târguit de la Fessard, pentru că nu mai aveam.

E cu neputinţă să ne închipuim interesul profund pe care-l stârnea această scenă celor trei femei: Nanon ieşise din bucătărie şi se uita în sală ca să vadă ce se va petrece. Charles, după ce gustă din cafea, o găsi prea amară şi căută zahărul, pe care Grandet îl şi luase.

— Ce cauţi, nepoate?, îl întrebă podgoreanul.

— Zahărul.

— Toarnă lapte şi cafeaua se va îndulci, răspunse stăpânul casei.

Eugénie luă farfurioara cu zahăr pusă deoparte de Grandet şi o aşeză pe masă, uitându-se cu calm la tatăl ei. Mai mult ca sigur, pariziana care, pentru a uşura fuga amantului, ţine cu braţele ei plăpânde scara de mătase nu dă dovadă de mai mult curaj decât avusese nevoie Eugénie ca să pună zahărul la loc pe masă. Amantul o va răsplăti pe pariziană, care-i va arăta cu mândrie un braţ frumos învineţit, unde fiecare venă „vătămată" va fi scăldată de lacrimi, de sărutări şi vindecată de plăcere; lui Charles însă nu-i vor fi destăinuite niciodată frământările care-i frângeau inima verişoarei sale, fulgerată în acel moment de privirea bătrânului dogar.

— Nu mănânci, nevastă?

Biata roabă se apropie de masă, tăie amărâtă o bucată de pâine şi luă o pară. Eugénie îi oferi cu îndrăzneală tatălui un ciorchine de struguri, spunându-i:

— Gustă din strugurii mei puşi la păstrare, tată! Vei mânca şi dumneata, vere, nu-i aşa? Pentru dumneata am adus strugurii ăştia frumoşi.

— Oh, dacă nu sunt oprite, vor jefui tot Saumurul pentru dumneata, nepoate! După ce termini de mâncat, vom ieşi împreună în grădină, trebuie să-ţi spun nişte lucruri deloc dulci!

Eugénie şi mama ei îi aruncară lui Charles o privire asupra căreia tânărul nu se putu înşela.

— Ce înseamnă aceste cuvinte, unchiule? De la moartea bietei mele mame… (rostind aceste cuvinte, glasul i se moleşi) nu mai poate exista altă nenorocire mai mare pentru mine…

— Nepoate, nimeni nu poate să cunoască durerile cu care vrea să ne încerce Dumnezeu!, îi spuse mătuşa lui.

— Bla, bla, bla!, exclamă Grandet. Au şi început prostiile! Mă uit cu mâhnire, nepoate, la mâinile tale albe.

Îi arătă umerii, ca nişte baroase de bătut stâlpi, cu care-l înzestrase natura şi adăugă:

— Iacătă mâini făcute să adune bani! Ai fost crescut cu încălţări din pielea din care se fac portofelele unde ţinem bancnotele. Rău! Cum nu se poate mai rău!

— Ce vrei să spui, unchiule? Să atârn în ştreang dacă înţeleg vreo vorbă!

— Vino cu mine, îi zise Grandet.

Zgârcitul îşi închise briceagul cu zgomot, îşi goli paharul cu vin alb şi deschise uşa.

— Mult curaj, vere!

Tonul tinerei îl îngheţase pe Charles, care-şi urmă straşnicul unchi frământat de o mare îngrijorare. Eugénie, mama ei şi Nanon intrară în bucătărie, mânate de o curiozitate de nestăpânit, să tragă cu ochiul la cei doi actori ai scenei care urma să aibă loc în mica grădină umedă, unde unchiul păşi la început tăcut alături de nepot.

Grandet nu era deloc stânjenit să-i aducă la cunoştinţă lui Charles moartea tatălui său, dar încerca un fel de compasiune ştiindu-l fără un ban şi căuta cuvinte care să îndulcească exprimarea crudului adevăr. Putea să-i spună foarte simplu: „Ţi-ai pierdut tatăl!" Asta era, taţii mor înaintea copiilor. Dar cum să-i spună: „Ai rămas fără avere!" în cuvintele astea erau adunate toate nenorocirile din lume. Iar unchiaşul străbătea a treia oară poteca din mijloc, al cărei nisip îi scârţâia sub tălpi.

În marile împrejurări ale vieţii, sufletul ni se ataşează puternic de locurile unde plăcerile şi supărările se abat asupra noastră. De aceea, Charles privea cu o atenţie deosebită merişorul din acea grădiniţă, frunzele îngălbenite care cădeau, zidurile părăginite, bizareriile pomilor fructiferi, detalii pitoreşti care aveau să-i rămână întipărite în memorie, veşnic legate de acel ceas suprem printr-o mnemotehnică aparte a pasiunilor.

— E foarte cald, foarte frumos, spuse Grandet, trăgând cu putere aer în piept.

— Da, unchiule, dar de ce…

— Ei bine, băiete, am să-ţi aduc la cunoştinţă veşti proaste!, continuă unchiul. Tatăl tău se simte foarte rău…

— De ce mai stau aici?, întrebă Charles. Nanon, caii de poştă!, strigă el. O să găsesc eu o trăsură pe-aici, adăugă el, întorcându-se spre unchiul lui, care stătea nemişcat.

— Caii şi trăsura sunt de prisos, răspunse Grandet, uitându-se în ochii lui Charles, care amuţise şi privea fix. Da, sărmane copil, ai ghicit. A murit. Dar asta nu-i nimic. E ceva şi mai grav: şi-a zburat creierii…

— Tata?

— Da. Dar asta nu-i nimic. Ziarele aruncă vorbe răutăcioase ca şi cum ar avea dreptul. Uite, citeşte!

Grandet, care împrumutase ziarul de la Cruchot, puse articolul fatal în faţa lui Charles. În acel moment, bietul tânăr, încă un copil, încă la vârsta când sentimentele se dezlănţuie cu naivitate, izbucni în lacrimi.

„E bine!, îşi spuse Grandet. Mă speriau ochii lui. Plânge, aşa că-i salvat!"

— Asta nu e încă nimic, bietul meu nepot, continuă Grandet cu glas tare, fără să ştie dacă Charles îl asculta. Te vei consola. Dar…

— Niciodată! Niciodată! Tata! Tata!

— Te-a ruinat, nu mai ai un ban.

— Ce-mi pasă mie! Unde-i tata, tata?

Hohotele de plâns răsunau cumplit între acele ziduri, stârnind ecouri. Femeile, cuprinse de milă, plângeau şi ele: lacrimile sunt la fel de contagioase ca şi râsul. Charles, fără să mai asculte vorbele unchiului său, dădu fuga în curte, găsi scara, urcă în odaia lui şi se aruncă pe pat, cu faţa în aşternut, ca să plângă în voie, departe de rude.

— Trebuie lăsată să treacă prima răpăială, zise Grandet, intrând în sală, unde Eugénie şi mama ei îşi reluaseră repede locurile şi lucrau cu mâini tremurânde, după ce-şi şterseseră ochii. Dar tânărul ăsta nu-i bun de nimic, se ocupă mai mult de morţi decât de bani.

Eugénie se înfiora auzindu-şi părintele vorbind astfel despre cea mai sfântă dintre durerile sufleteşti. Din acel moment, începu să-şi judece tatăl. Deşi înăbuşite, suspinele lui Charles se auzeau bine în acea casă sonoră, iar tânguirea lui adâncă, care părea să iasă din adâncul pământului, încetă abia spre seară, după ce slăbi treptat.

— Bietul tânăr!, spuse doamna Grandet.

Fatală exclamaţie! Moş Grandet se uită la soţia lui, la Eugénie şi la zaharniţă, îşi aminti de masa bogată pregătită pentru ruda nefericită şi se proţăpi în mijlocul sălii.

— Trag nădejde, doamnă Grandet, că nu vei continua cu risipa, spuse el cu calmu-i obişnuit. Nu-ţi dau banul *meu* ca să-l îmbuibi cu zahăr pe ţângăul ăsta.

— Mama n-are nicio vină, spuse Eugénie. Eu am…

— Vrei să mi te împotriveşti fiindcă eşti majoră?, continuă Grandet, întrerupând-o. Ai grijă, Eugénie…

— Tată, fiul fratelui dumitale n-ar trebui să ducă lipsă de nimic în casa unchiului său…

— Bla, bla, bla!, exclamă dogarul pe trei tonuri diferite. Fiul fratelui meu în sus, fiul fratelui meu în jos… N-are niciun amestec cu noi, îi suflă vântul prin buzunare; taică-său a dat faliment. Şi după ce filfizonul ăsta se va sătura de plâns, o să se care de-aici; nu vreau să-mi dea casa peste cap.

— Ce înseamnă, tată, să dai faliment?, întrebă Eugénie.

— Să dai faliment înseamnă să săvârşeşti acţiunea cea mai dezonorantă dintre toate cele care pot să dezonoreze un om.

— Trebuie să fie un păcat foarte mare, iar fratele nostru va fi osândit la chinurile iadului, spuse doamna Grandet.

— Iar ai început cu litaniile!, îi zise el soţiei, dând din umeri. Să dai faliment, Eugénie, continuă el, e un furt pe care legea îl ia, din nefericire, sub ocrotirea ei. Oamenii i-au dat mărfuri lui Guillaume Grandet încrezându-se în onoarea şi în cinstea lui, apoi el a luat totul şi i-a lăsat cu buza umflată. Hoţul de drumul mare e preferabil falitului: primul te atacă, poţi să te aperi, îşi riscă viaţa, pe când celălalt… în fine, Charles e dezonorat.

Aceste cuvinte avură ecou în inima bietei fete, apăsând-o cu toată greutatea lor. La fel de inocentă pe cât de delicată este o floare ivită în adâncul unei păduri, nu cunoştea nici adevărurile lumii, nici argumentele care tind să înşele, nici falsele raţionamente: aşadar, acceptă explicaţia necruţătoare pe care i-o dăduse tatăl ei despre faliment, fără să-i explice deosebirea dintre falimentul involuntar şi falimentul calculat.

— Şi, dumneata, tată, n-ai putut să împiedici această nenorocire?

— Fratele meu nu m-a consultat. De altfel, e dator patru milioane.

— Ce înseamnă un milion, tată?, întrebă ea, cu naivitatea unui copil care crede că poate găsi pe dată ce doreşte.

— Un milion înseamnă un milion de monede de zece parale şi e nevoie de cinci monede de douăzeci de parale ca să facă cinci franci, răspunse Grandet.

— Dumnezeule mare! Dumnezeule mare!, exclamă Eugénie. Cum a putut unchiul meu să aibă patru milioane? Există cineva în Franţa care poate avea atâtea milioane?

Moş Grandet îşi mângâia bărbia, zâmbea şi negul părea să i se lăbărţeze.

— Şi ce se va întâmpla acum cu vărul Charles?

— Va pleca în Indii unde, după dorinţa tatălui său, va încerca să se îmbogăţească.

— Dar are bani să se ducă acolo?

— Îi voi plăti eu călătoria… până… da, până la Nantes.

Eugénie sări de gâtul tatălui ei.

— Ah, tată, ce bun eşti!

Şi-l săruta cu atâta înfocare, încât era gata să-l facă să se ruşineze pe Grandet, pe care-l sâcâia puţin conştiinţa.

— Este nevoie de mult timp ca să strângi un milion?, întrebă ea.

— Păi, ştii ce e un napoleon, răspunse dogarul. Ei bine, e nevoie de cincizeci de mii ca să faci un milion.

— Mamă, să dăm nouă zile acatiste pentru el.

— La asta mă gândeam şi eu, răspunse doamna Grandet.

— Cum să nu! Mereu bani cheltuiţi!, izbucni Grandet. Credeţi că stăm pe un munte de bănet?

Exact în acel moment, o tânguire înăbuşită, mai jalnică decât toate celelalte, răsună la mansardă, îngheţându-le de spaimă pe Eugénie şi pe mama ei.

— Nanon, du-te sus să nu se omoare!, îi porunci Grandet. Şi voi două, fără prostii!, continuă el, întorcându-se spre soţie şi fiică, care păliseră la vorbele lui. Vă las. O să le dau târcoale olandezilor noştri, care pleacă azi. Pe urmă mă duc la Cruchot să vorbesc cu el despre toată povestea asta.

Şi plecă. După ce Grandet trase uşa în urma lui, Eugénie şi mama ei răsuflară uşurate. Până în acea dimineaţă, tânăra nu simţise niciodată stânjeneală în prezenţa tatălui ei, dar, de câteva ore, îşi schimba în fiecare moment gândurile şi sentimentele.

— Mamă, câţi ludovici iei pe un butoi cu vin?

— Tatăl tău cere pe-ale lui între o sută şi o sută cincizeci de franci, după câte am auzit.

— Când obţine o mie patru sute de butoaie de vin…

— Zău, copila mea, nu ştiu cât înseamnă asta! Tatăl tău nu-mi

spune niciodată nimic despre afacerile lui.

— Atunci, tata trebuie să fie bogat.

— Poate. Dar domnul Cruchot mi-a spus că a cumpărat Froidfond acum doi ani. Poate că asta l-a stânjenit la bani.

Eugénie nu mai înţelegea nimic despre averea tatălui ei, aşa că nu merse mai departe cu calculele.

— Nici nu m-a văzut, drăguţul!, spuse Nanon, întorcându-se în sală. Stă întins în pat ca un viţel şi plânge ca o Magdalenă, de ţi se rupe inima! Ce jale pe bietul domnişor!

— Hai repede, mamă, să-l consolăm! Şi dacă o să bată cineva, o să coborâm numaidecât.

Doamna Grandet cedă în faţa armoniilor vocii fiicei sale. Eugénie era sublimă, era femeie. Cu inima bătându-le cu putere, urcară amândouă în camera lui Charles. Uşa era deschisă. Tânărul nu vedea şi nu auzea nimic. Potopit de lacrimi, el scotea tânguiri nearticulate.

— Ce mult îşi iubeşte tatăl!, spuse Eugénie cu glas aproape şoptit.

Nu puteai să nu recunoşti în tonul acestor cuvinte speranţele unei inimi pasionate fără ştirea ei. De aceea, doamna Grandet îi aruncă fiicei sale o privire plină de maturitate, apoi îi şopti la ureche:

— Ai grijă, îl vei iubi!

— Să-l iubesc!, replică Eugénie. Ah, dacă ai şti ce-a spus tata!

Charles se întoarse şi le zări pe mătuşa şi pe verişoara lui.

— Mi-am pierdut tatăl, bietul meu tată! Dacă mi-ar fi încredinţat secretul nenorocirii sale, am fi trudit amândoi să-l salvăm. Dumnezeule! Bunul meu tată! Nu ştiam că n-am să-l mai văd şi cred că l-am îmbrăţişat cu răceală!

Suspinele îi înăbuşiră cuvintele.

— Ne vom ruga pentru el, spuse doamna Grandet. Primeşte voinţa Domnului.

— Vere, fii curajos!, îl îmbărbăta Eugénie. L-ai pierdut pentru vecie. Gândeşte-te acum să-ţi salvezi onoarea…

Cu instinctul, cu finețea femeii care are inteligenţă în toate, chiar şi atunci când consolează, Eugénie voia să înşele durerea vărului ei, făcându-l să se preocupe de el însuşi.

— Onoarea mea?, strigă tânărul, dându-şi părul într-o parte cu o mişcare bruscă, aşezându-se pe pat şi încrucişând braţele. Adevărat! Unchiul meu spunea că tata a dat faliment.

El scoase un strigăt sfâşietor şi-şi ascunse faţa în mâini.

— Lasă-mă, verişoara, lasă-mă! Dumnezeule! Dumnezeule! Iartă-l pe tata, căci mult trebuie să fi suferit!

Manifestarea durerii tânărului, adevărată, sinceră, fără gânduri ascunse, avea ceva extrem de înduioşător. Era o durere pudică, pe care Eugénie şi mama ei, cu inimile lor inocente, o înţeleseră când

Charles le ceru cu un gest să-l lase singur. Coborâră, îşi reluară în tăcere locurile lângă fereastră şi lucrară preţ de aproape o oră, fără să-şi vorbească. Eugénie zărise, cu privirea furişă pe care o aruncase asupra lucrurilor tânărului, acea privire a tinerelor care văd totul cât ai clipi, obiectele de toaletă frumoase, foarfecele, briciul incrustat cu aur. Acea frântură de lux, văzută prin durerea lui, îl făcea pe Charles şi mai interesant, poate prin contrast. Niciodată un eveniment atât de grav, niciodată un spectacol atât de dramatic nu frapase imaginaţia acestor două fiinţe cufundate veşnic în calm şi în singurătate.

— Mamă, o să purtăm doliu după unchiul nostru?, întrebă Eugénie.

— Asta o va hotărî tatăl tău, răspunse doamna Grandet. Şi rămaseră din nou tăcute. Eugénie înfigea acul cu o regularitate a mişcării care i-ar fi dezvăluit unui observator noianul de gânduri. Prima dorinţă a acestei tinere minunate era să împărtăşească doliul vărului ei. Pe la ora patru, o bătaie bruscă a ciocanului răsună până în inima doamnei Grandet.

— Ce o fi având tatăl tău?, îi zise ea fiicei sale. Podgoreanul intră vesel în sală. După ce-şi scoase mănuşile, îşi frecă mâinile încât şi-ar fi smuls pielea, dacă n-ar fi avut epiderma bătucită precum pielea de vacă rusească tăbăcită, dar fără mirosul de zadă şi de tămâie. El se plimba, se uita la ceas. În sfârşit, îi scăpă secretul.

— Nevastă, i-am păcălit pe toţi!, spuse el fără să se bâlbâie. Vinul nostru s-a vândut! Olandezii şi belgienii plecau în dimineaţa asta, m-am plimbat prin piaţă, în faţa hanului unde trăseseră, făcând pe prostul. Unul dintre ei, pe care-l cunoşti, a venit la mine. Proprietarii tuturor viilor bune îşi păstrează recolta şi vor să aştepte, iar eu nu-i împiedic. Belgianul nostru era disperat. Am văzut asta. Târgul s-a-ncheiat, ne-a cumpărat recolta cu două sute de franci butoiul, jumătate bani peşin. M-a plătit cu bani de aur. Am semnat actele, uite cei şase ludovici ai tăi. Peste trei luni, preţul vinului se va duce la vale.

Aceste ultime cuvinte fură rostite pe un ton calm, dar atât de ironic, încât oamenii din Saumur, adunaţi în acel moment în piaţă şi zdruncinaţi de vestea vânzării făcute de Grandet, s-ar fi înfiorat dacă l-ar fi auzit. O panică generală ar fi făcut să scadă preţul vinului cu cincizeci la sută.

— Ai avut o mie de butoaie anul ăsta, tată?, întrebă Eugénie.

— Da, *fetiţo.*

Acest cuvânt era exprimarea superlativă a bucuriei bătrânului dogar.

— Asta înseamnă o sută de mii de monede de douăzeci de parale.

— Da, domnişoară Grandet.

— Ei bine, tată, vei putea să-l ajuţi cu uşurinţă pe Charles!

Uimirea, furia, stupefacţia lui Baltazar, zărind cuvintele *Mené, mené, tekel upharsin*[8], nu s-ar fi comparat deloc cu mânia rece a lui Grandet, care, nemaigândindu-se la nepotul lui, îl regăsea prezent în inima şi în calculele fiicei sale.

— Ca să vezi! De când filfizonul ăsta a pus piciorul în casa *mea*, totul a luat-o razna. Vă bate gândul să cumpăraţi zaharicale, să faceţi chefuri şi să daţi zaiafeturi. Nu vreau lucruri de-astea. Oi fi ştiind, la vârsta mea, cum să mă port! Oricum, nu primesc lecţii nici de la fiica mea, nici de la nimeni. Voi face pentru nepotul meu ce-i potrivit să fac, n-aveţi voi a vă amesteca. Iar tu, Eugénie, adăugă el, întorcându-se spre fiica lui, să nu mai aduci vorba despre asta, altfel o să mă cauţi pe la mănăstirea din Noyers împreună cu Nanon! Şi chiar de mâine, dacă mai zici ceva! Ia spuneţi-mi unde-i băiatul ăsta? A coborât?

— Nu, dragul meu, răspunse doamna Grandet.

— Păi, ce face?

— Îşi plânge tatăl, răspunse Eugénie.

Grandet se uită la fiica lui fără să găsească vreun cuvânt de spus. Era şi el cât de cât părinte. După ce făcu de vreo două ori turul sălii, urcă glonţ în biroul lui, ca să mediteze la un plasament în rentele publice. Cele două mii de pogoane de pădure tăiată complet îi aduseseră şase sute de mii de franci; adăugând la această sumă banii de pe plopi, veniturile pe anul trecut şi pe cel curent, în afara celor două sute de mii de franci din târgul tocmai încheiat, puteau să ducă la o sumă totală de nouă sute de mii de franci. Cei douăzeci la sută pe care i-ar fi câştigat în scurt timp din rente, care ajunseseră la Şaptezeci de franci, îl tentau destul de mult. Scrise valoarea acestei speculaţii pe ziarul unde era anunţată moartea fratelui său, auzind fără să asculte gemetele nepotului.

Nanon bătu în perete să-şi invite stăpânul să coboare, căci era gata masa. Sub boltă şi pe ultima treaptă a scării, Grandet îşi zise în sinea lui: „De vreme ce voi primi o dobândă de opt la sută, voi face afacerea asta. În doi ani, voi încasa de la Paris un milion cinci sute de mii în bani de aur”.

— Ei! Unde mi-e nepotul?

— Zice că nu vrea să mănânce, răspunse Nanon. Asta nu-i a bună.

— Mai facem o economie, îi răspunse stăpânul.

— Mda!, făcu ea.

— Lasă, n-o să plângă o veşnicie! Foamea îl scoate pe lup din bârlog.

Masa a fost ciudat de tăcută.

— Dragul meu, trebuie să purtăm doliu, spuse doamna Grandet, după ce strânseră masa.

— Zău, doamnă Grandet, nu ştii ce să mai inventezi ca să cheltuieşti nişte bani. Doliul e în inimă, nu în haine.

— Dar e obligatoriu să porţi doliu după frate, iar Biserica ne porunceşte să…

— Cumpără-ţi doliu din cei şase ludovici. Mie să-mi dai o panglicuţă, că-mi ajunge.

Eugénie ridică ochii spre cer fără să spună nimic. Pentru prima dată în viaţa ei, generoasele-i înclinaţii adormite, refulate, dar brusc trezite, erau permanent contrariate. Această seară semăna în aparenţă cu altele o mie din existenţa lor monotonă, dar cu siguranţă că a fost cea mai urâtă. Eugénie lucra fără să ridice capul şi nu se folosea deloc de trusa pe care Charles o privise cu dispreţ cu o seară în urmă. Doamna Grandet îşi tricota mai departe mânecuţele. Grandet nu făcu nimic patru ore, cufundat în calcule, ale căror rezultate aveau să uimească a doua zi întregul Saumur.

Nimeni nu veni în ziua aceea în vizită la familia Grandet. În acel moment, tot oraşul vuia de lovitura lui Grandet, de falimentul fratelui său şi de sosirea nepotului. În virtutea nevoii de a discuta despre interesele comune, toţi proprietarii de vii din înalta societate sau din clasa de mijloc din Saumur se adunaseră acasă la domnul des Grassins, unde tunau şi fulgerau contra fostului primar.

Nanon torcea şi numai glasul vârtelniţei se auzea sub tavanul sălii.

— Aş zice că nu ne irosim deloc limbile, spuse ea, arătându-şi dinţii albi şi mari ca nişte migdale cojite.

— Nimic nu trebuie irosit, răspunse Grandet, trezit din gânduri.

Unchiaşul se vedea încasând opt milioane în trei ani şi plutea pe acest covor de aur.

— Să mergem la culcare. O să mă duc să-i spun noapte bună nepotului meu pentru toată lumea şi să văd dacă vrea să bage ceva în gură.

Doamna Grandet rămase pe palierul de la primul cat, ca să audă ce discuţie urma să aibă loc între Charles şi podgorean. Eugénie, mai îndrăzneaţă decât mama ei, urcă două trepte.

— Ei, nepoate! Suferi? Da, plângi, e firesc. Un tată e un tată. Dar trebuie să rabzi cu bărbăţie. În timp ce plângi, eu mă gândesc la tine. Vezi că sunt un unchi bun! Hai, curaj! Vrei să bei un păhărel cu vin? Vinul e de râs la Saumur, cum e ceaiul în Indii. Dar stai pe întuneric?, continuă Grandet. Rău! Foarte rău! Trebuie să vezi clar ce ai de făcut.

Grandet se apropie de cămin.

— Ia uite!, exclamă el. O lumânare de ceară. De unde naiba au

luat-o? Ticăloasele mi-ar scoate şi scândurile de la casă ca să-i fiarbă lui ouă!

Auzind aceste cuvinte, mama şi fiica intrară în odăi şi se băgară în pat cu repeziciunea unor şoareci înspăimântaţi, care se năpustesc în găurile lor.

— Doamnă Grandet, ai cumva o comoară?, întrebă bărbatul, intrând în camera soţiei sale.

— Dragul meu, aşteaptă, îmi fac rugăciunile, răspunse biata femeie, cu o voce schimbată.

— Să-l ia naiba pe Dumnezeul ăsta al tău!, bombăni Grandet.

Zgârciţii nu cred într-o viaţă de apoi, prezentul e totul pentru ei. Această constatare aruncă o lumină crudă asupra epocii actuale, când, mai mult decât oricând, banul domină legile, politica şi moravurile. Instituţii, cărţi, oameni şi doctrine, totul conspiră la minarea credinţei într-o viaţă viitoare, pe care edificiul social s-a sprijinit de o mie opt sute de ani. Acum, moartea e o tranziţie prea puţin înfricoşătoare. Viitorul, care ne aşteaptă după recviem, a fost transferat în prezent. Să ajungi *perfas et nefas*[9] în raiul luxului şi al plăcerilor vanitoase, să-ţi împietreşti inima şi să-ţi schingiuieşti trupul pentru posesiuni trecătoare, aşa cum, pe vremuri, oamenii sufereau martiriul vieţii pentru bucuriile eterne: ăsta-i gândul tuturor! Gând, de altfel, scris peste tot, până şi în legile care-l întreabă pe om „Ce plăteşti?", în loc să-l întrebe „Ce gândeşti?". Când această doctrină va ajunge de la burghezie la popor, ce se va întâmpla cu ţara noastră?

— Doamnă Grandet, ai sfârşit?, o întrebă bătrânul dogar.

— Dragul meu, mă rog pentru tine.

— Foarte bine, noapte bună! O să stăm de vorbă mâine-dimineaţă.

Biata femeie adormi precum şcolarul care, rămas cu lecţiile neînvăţate, se teme că va da la trezire peste mutra supărată a profesorului. În momentul în care, de teamă, se cuibărise în cearşafuri ca să nu mai audă nimic, Eugénie se furişă lângă ea, în cămaşă de noapte, cu picioarele goale, şi

O sărută pe frunte.

— O, mamă bună!, îi zise ea. Mâine îi voi spune că este vina mea.

— Nu, te-ar trimite la Noyers. Lasă-mă pe mine, n-o să mă mănânce.

— Auzi, mamă?

— Ce?

— Tot plânge!

— Du-te la culcare, fiica mea. O să răceşti la picioare. Podeaua-i umedă.

Astfel trecu ziua solemnă care avea să apese asupra întregii vieţi a

bogatei şi bietei moştenitoare, al cărei somn nu a fost nici adânc şi nici uşor cum fusese până atunci. Destul de des, unele acţiuni ale vieţii omeneşti par, literar vorbind, neverosimile, deşi adevărate. Dar oare nu se întâmplă aşa pentru că omitem aproape întotdeauna să răspândim asupra hotărârilor noastre spontane un fel de lumină psihologică, neexplicând motivele misterioase concepute care le-au impus? Poate că pasiunea profundă a tinerei Eugénie ar trebui să fie analizată în ramificaţiile ei cele mai delicate, căci a devenit, vor spune unii ironici, o boală şi i-a influenţat întreaga existenţă. Mulţi oameni preferă să tăgăduiască deznodămintele decât să măsoare forţa legăturilor, a nodurilor, a relaţiilor care unesc tainic un fapt de altul în plan moral. Aşadar, trecutul tinerei Eugénie va servi aici, pentru observatorii naturii omeneşti, ca garanţie a naivităţii pripelii sale şi a bruscheţii efuziunilor sufleteşti. După o viaţă atât de liniştită, cu atât mai puternic îi era cuprins sufletul de compasiunea tipică femeii, cel mai ingenios dintre sentimente. De aceea, tulburată de evenimentele zilei, ea se trezi de mai multe ori ca să tragă cu urechea, crezând că aude suspinele vărului, aşa cum le resimţea din ajun în inima ei: când îi apărea dându-şi sfârşitul de durere, când îl visa murind de foame.

Spre dimineaţă ea auzi cât se poate de desluşit un strigăt puternic. Se îmbrăcă imediat şi dădu fuga, la lumina zorilor, călcând în vârful picioarelor, la vărul ei, care lăsase uşa deschisă. Lumânarea arsese în sfeşnic. Charles, învins de natură, dormea îmbrăcat, aşezat într-un fotoliu, cu capul răsturnat pe pat; visa aşa cum visează oamenii care au stomacul gol. Eugénie putu să plângă în voie; putu să admire acea faţă tânără şi frumoasă, învineţită de durere, ochii umflaţi de plâns şi care, deşi adormiţi, păreau că tot mai varsă lacrimi. Charles simţi printr-un sentiment profund prezenţa fetei, deschise ochii şi o văzu înduioşată.

— Iertare, verişoara, spuse el, neştiind în mod vădit nici ora, nici locul unde se afla.

— Există aici inimi care te aud, vere, şi am crezut că ai nevoie de ceva. Ar trebui să te culci în pat, te oboseşti stând astfel.

— Ai dreptate.

— Păi, la revedere.

Şi o luă la fugă, ruşinată şi fericită că venise. Inocenţa cutează astfel de îndrăzneli. Experimentată, Virtutea se foloseşte de calcul la fel ca Viciul. Eugénie, care, lângă vărul ei, nu tremurase, abia putu să se ţină pe picioare când ajunse în camera ei. Viaţa-i ignorantă se sfârşise brusc, ea raţiona, îşi făcu mii de reproşuri. „Ce-o să creadă despre mine? O să-şi închipuie că-l iubesc." Exact asta voia cel mai mult: să-l vadă crezând. Iubirea sinceră are o putere de prevedere a

ei şi ştie că iubirea iscă iubire. Ce mare eveniment pentru această fată singuratică să intre astfel pe furiş în odaia unui tânăr! Nu există gânduri, acţiuni care, pentru unele suflete, echivalează în iubire cu o sfântă logodnă?

După o oră, Eugénie intră în camera mamei sale şi o ajută să se îmbrace, după cum îi era obiceiul. Apoi coborâră, se aşezară la locurile lor din faţa ferestrei şi-l aşteptară pe Grandet cu acea nelinişte profundă care îngheaţă inima sau o încinge, o face să se strângă sau o dilată, în funcţie de caractere, atunci când te temi de o scenă, de o pedeapsă; sentiment, de altfel, atât de firesc, că animalele domestice urlă la o corecţie uşoară, deşi tac când se răznesc din neatenţie. Unchiaşul coborî, dar îi vorbi cu un aer distrat soţiei sale, o sărută pe Eugénie şi se aşeză la masă fără să pară că se gândeşte la ameninţările din ajun.

— Ce mai face nepotul meu? Băiatul nici că ne stânjeneşte!

— Domnule, doarme, îi răspunse Nanon.

— Cu atât mai bine, n-are nevoie de lumânare, spuse Grandet pe un ton ironic.

Clemenţa neobişnuită, veselia lui amară o uluiră pe doamna Grandet, care se uită cu mare atenţie la bărbatul ei. Unchiaşul… Poate că aici s-ar cuveni să atragem atenţia că, în Touraine, Anjou, Poitou şi Bretagne, cuvântul „unchiaş", folosit destul de des ca să-l numim pe Grandet, îi denumeşte pe oamenii cei mai răi, ca şi pe cei mai blajini, imediat ce ajung la o anumită vârstă. Această titulatură nu ştirbeşte cu nimic bunătatea individuală. Aşadar, unchiaşul îşi luă pălăria, mănuşile şi zise:

— Mă duc să hoinăresc prin piaţă ca să-i întâlnesc pe prietenii noştri Cruchot.

— Eugénie, să ştii că tatăl tău are cu siguranţă ceva în minte.

Într-adevăr, neavând somn, Grandet îşi folosea jumătate din nopţi cu calculele preliminare care le confereau intenţiilor, observaţiilor, planurilor sale uimitoarea lor exactitate şi le asigura acea reuşită constantă, de care se minunau locuitorii din Saumur. Orice putere omenească este un compus format din răbdare şi timp. Oamenii puternici voiesc şi veghează. Viaţa zgârcitului este o exercitare constantă a puterii omeneşti puse în serviciul personalităţii. El se sprijină doar pe două sentimente: amor-propriu şi interes; dar, interesul fiind într-un fel amor-propriu solid şi, bineînţeles, confirmarea permanentă a unei superiorităţi reale, amorul-propriu şi interesul sunt două părţi ale aceluiaşi tot: egoismul. Poate că de aici provine marea curiozitate pe care o stârnesc avarii înfăţişaţi în teatru cu iscusinţă. Fiecare dintre noi este legat cu un fir de aceste personaje, care înfruntă toate sentimentele omeneşti, rezumându-le

pe toate. Unde-i omul lipsit de dorinţă şi ce dorinţă socială s-ar putea împlini fără bani?

Într-adevăr, Grandet avea „ceva în minte", după cum spusese soţia lui. Simţea, ca toţi zgârciţii, o nevoie persistentă să joace o partidă cu ceilalţi oameni, să le câştige legal banii. Să-i pui pe ceilalţi să plătească un impozit nu însemna oare să-ţi exerciţi puterea, să-ţi conferi permanent dreptul de a-i dispreţui pe cei care, prea slabi, se lasă devoraţi în lumea aceasta? Oh! Cine a înţeles simbolul mielului culcat cuminte la picioarele Domnului, cea mai emoţionantă emblemă a tuturor victimelor de pe pământ, cea a viitorului lor, în sfârşit, Suferinţa şi Slăbiciunea glorificate? Zgârcitul lasă să se îngraşe acest miel, îl închide într-un ţarc, îl ucide, îl frige, îl mănâncă şi-l dispreţuieşte. Hrana zgârcitului este formată din bani şi din dispreţ.

În timpul nopţii, gândurile unchiaşului luaseră o altă direcţie: de aici, clemenţa. Urzise un vicleşug ca să-şi bată joc de parizieni, să-i îndoaie, să-i dea de-a dura, să-i frământe, să-i facă să umble de colo-colo, să asude, să spere, să pălească; să se distreze pe seama lor, el, fost dogar, în fundul sălii sale cenuşii, urcând scara mâncată de carii a casei sale din Saumur.

Se gândise la nepot. Voia să salveze onoarea fratelui său, fără să-l coste o para nici pe nepot, nici pe el. Fondurile sale urmau să fie plasate pentru trei ani, nu-i mai rămânea decât să-şi administreze bunurile. De aceea, activitatea lui răuvoitoare trebuia să fie alimentată cu ceva: găsise falimentul fratelui său. Nemaiavând nimic de strâns între gheare, voia să-i sfărâme pe parizieni în profitul lui Charles şi, totodată, să se arate un frate admirabil fără să dea vreun ban de la el. Onoarea familiei conta atât de puţin în planul său, încât bunăvoinţa lui trebuie să fie asemuită cu nevoia pe care o simt jucătorii să vadă bine jucată o partidă fără miză pentru ei. Pentru asta, avea nevoie de respectivii Cruchot, dar nu voia să se ducă la ei, ci hotărâse să-i facă să vină la el şi să înceapă chiar în acea seară comedia al cărei plan îl pusese la cale, ca a doua zi să fie admirat de întreaga urbe, fără să-l coste nici măcar o amărâtă de para.

4
Promisiuni de avar, jurăminte de iubire

În absenţa tatălui ei, Eugénie avu fericirea să se ocupe deschis de preaiubitul ei văr, să-şi reverse asupra lui întreaga compasiune, una dintre sublimele superiorităţi ale femeii, singura pe care vrea s-o facă simţită, singura pe care i-o iartă bărbatului că a lăsat-o s-o aibă asupra lui. De trei-patru ori, Eugénie urcă să asculte respiraţia vărului ei, să vadă dacă dormea, dacă se trezise. Apoi, când el se ridică din pat, tânăra se ocupă de tot ce trebuia pentru masă: cafeaua, frişca, ouăle, fructele, farfuriile, paharul… Urcă sprintenă pe vechea scară ca să asculte zgomotul făcut de vărul ei. Se îmbrăca? Mai plângea? Ea se apropie de uşă.

— Vere?

— Verişoara!

— Vrei să iei masa în sală sau în cameră?

— Unde vrei.

— Cum te simţi?

— Dragă verişoara, mi-e ruşine că mi-e foame. Această discuţie prin uşă era pentru Eugénie un întreg episod de roman.

— Ei bine, îţi vom aduce masa în cameră, ca tata să nu se mai supere!

Apoi coborî în bucătărie uşoară ca o pasăre.

— Nanon, du-te să-i aranjezi în cameră.

Această scară, atât de des urcată, coborâtă, unde răsuna cel mai mic zgomot, nu i se mai părea tinerei Eugénie o dărăpănătură; o vedea luminoasă, vorbea, era tânără ca ea, tânără ca iubirea ei, pe care o slujea. În sfârşit, mama, buna şi inteligenta ei mamă, îngădui fanteziile iubirii fiicei sale şi, după ce Nanon rândui camera lui Charles, merseră amândouă să-i ţină companie nefericitului: nu poruncea mila creştină să-l consoleze? Aceste două femei găsiseră în religie multe argumente ca să încalce regulile casei. Astfel, Charles Grandet se bucură de cele mai afectuoase şi mai tandre îngrijiri. Inima lui îndurerată simţea din plin blândeţea prieteniei blajine, a simpatiei pe care sufletele lor, permanent constrânse, ştiuseră s-o arate atunci când, un moment, se aflaseră libere în ţinutul suferinţelor, sfera lor naturală.

Îndreptăţită de gradul de rudenie, Eugénie începu să aranjeze lenjeria, obiectele de toaletă aduse de vărul ei şi putu să se minuneze în voie de fiecare bagatelă luxoasă, de fleacurile de argint, de aur

cizelat, care-i cădeau în mână şi pe care le ţinea îndelung, pretextând că le examina. Charles vedea cu o înduioşare profundă grija generoasă a celor două femei faţă de el. Cunoscând îndeajuns de bine societatea din Paris ca să ştie că, în situaţia de acum, nu ar fi fost întâmpinat decât cu indiferenţă şi cu răceală, Eugénie îi apăru în toată splendoarea frumuseţii ei speciale şi admiră din acel moment inocenţa moravurilor pe care le luase în râs cu o zi în urmă. De aceea, când Eugénie luă din mâinile lui Nanon bolul de faianţă plin cu cafea şi frişca, pentru a-şi servi vărul cu toată ingenuitatea şi privindu-l cu căldură, ochii parizianului se umeziră de lacrimi, îi luă mâna şi i-o sărută.

— De ce mai plângi?, întrebă ea.

— Sunt lacrimi de recunoştinţă, răspunse el.

Eugénie se întoarse brusc spre cămin ca să ia sfeşnicele.

— Nanon, du-le de aici, spuse ea.

Când se uită la Charles, încă era îmbujorată la faţă, dar privirile ei putură cel puţin să mintă şi să nu zugrăvească bucuria nespusă care-i copleşea inima. Dar ochii lor exprimară acelaşi sentiment, aşa cum sufletele îmbrăţişară acelaşi gând: viitorul era al lor. Această plăcută emoţie fu cu atât mai încântătoare pentru Charles, răscolit de imensa lui durere, cu cât se aştepta mai puţin la ea.

O bătaie de ciocan le readuse pe cele două femei la locurile lor. Din fericire, putură să coboare destul de repede scara, astfel încât Grandet să le găsească lucrând atunci când intră; dacă le-ar fi întâlnit sub boltă, ar fi fost de-ajuns ca să-i stârnească bănuielile. După ce mancă ceva în fugă, sosi şi paznicul de la Froidfond, care nu primise încă plata promisă, aducând un iepure, nişte potârnichi vânate în parcul castelului, ţipari şi două ştiuci de la morari.

— Ehei! Bietul Cornoiller, a picat la ţanc! Sunt bune de mâncat?

— Da, generosule domn, au fost vânate acum două zile.

— Hai, Nanon, la treabă!, zise unchiaşul. Ia astea şi pregăteşte-le pentru masa de seară; voi desfăta doi Cruchot.

Nanon făcu ochii mari şi se uită la toţi.

— Păi, de unde o să iau slănină şi mirodenii?, întrebă ea.

— Nevastă, dă-i şase franci lui Nanon şi adu-mi aminte să aduc din pivniţă un vin bun, spuse Grandet.

— Ei bine, domnule Grandet! Domnule Grandet… continuă paznicul, care-şi pregătise discursul despre problema simbriei.

— Bla, bla, bla!, replică Grandet. Ştiu ce vrei să spui, eşti un băiat de treabă, o să vedem asta mâine, azi sunt prea grăbit.

Apoi, către doamna Grandet:

— Nevastă, dă-i o sută de parale!

Şi plecă degrabă. Biata femeie se socoti prea fericită să-şi cumpere

pacea cu unsprezece franci. Ştia că Grandet nu va mai spune nimic cincisprezece zile, după ce-i luase astfel înapoi, bănuţ cu bănuţ, francii pe care i-i dăduse.

— Poftim, Cornoiller, într-o zi îţi vei primi răsplata cuvenită, îi spuse ea, punându-i în mână zece franci.

Cornoiller nu avu nimic de spus. Plecă.

— Doamnă, n-am nevoie decât de trei franci, păstraţi restul, îi zise Nanon, care-şi pusese boneta neagră şi luase coşul. O să-mi ajungă!

— Pregăteşte o masă bună, Nanon. Va coborî şi vărul meu, spuse Eugénie.

— Hotărât lucru, aici se întâmplă ceva extraordinar!, zise doamna Grandet. E a treia oară, de când ne-am luat, când tatăl tău are invitaţi la cină.

Pe la ora patru, când Eugénie şi mama ei terminaseră de pus masa pentru şase persoane, iar stăpânul casei adusese din beci câteva sticle cu un vin delicios pe care provincialii îl păstrează cu mare dragoste, Charles coborî în sală. Tânărul era palid. Gesturile, atitudinea, privirile şi sunetul vocii aveau o tristeţe plină de graţie. Nu mima durerea, suferea cu adevărat, iar voalul aşternut de suferinţă peste trăsăturile lui îi dădea acel aer interesant care le place atât de mult femeilor. Eugénie îl iubi şi mai mult. Poate că şi nenorocirea îl apropiase de ea. Charles nu mai era tânărul bogat şi frumos aşezat într-o sferă de neatins pentru ea, ci o rudă căzută într-o sărăcie înspăimântătoare. Sărăcia naşte egalitate. Femeia are ceva comun cu îngerii: fiinţele care suferă le aparţin. Charles şi Eugénie se înţeleseră şi-şi vorbiră numai din ochi, căci bietul dandy decăzut, orfanul, se aşeză într-un colţ, rămase tăcut, calm şi mândru. Dar, din când în când, privirea blândă şi mângâietoare a verişoarei sale lucea asupra lui, forţându-l să-şi alunge gândurile triste, să se avânte împreună cu ea pe câmpiile înverzite ale Speranţei şi ale Viitorului, unde-i plăcea să păşească împreună cu el.

În acel moment, oraşul Saumur era mai impresionat de cina la care Grandet îi poftise pe cei doi Cruchot decât fusese în ajun de vânzarea recoltei, care constituia o crimă de înaltă trădare faţă de podgorii. Dacă abilul bătrân ar fi dat o cină cu aceeaşi intenţie cu care Alcibiade1 îi tăiase coada câinelui său, poate că ar fi fost un mare om, dar mult superior unui oraş de care-şi bătea joc tot timpul, nu-i păsa de Saumur.

Familia des Grassins află curând despre moartea violentă şi despre falimentul probabil al tatălui lui Charles şi ei hotărâseră să meargă chiar în acea seară la clientul lor, ca să-i împărtăşească durerea şi să-şi arate astfel prietenia, vrând să afle în acelaşi timp motivele care-l putuseră determina să-i invite pe cei doi Cruchot la masă într-o

astfel de împrejurare.

La ora cinci fix, preşedintele C. De Bonfons şi unchiul lui, notarul, sosiră eleganţi nevoie mare. Se aşezară cu toţii la masă şi începură să se ospăteze neaşteptat de bine. Grandet era grav, Charles, tăcut, Eugénie nu scotea un cuvânt, doamna Grandet nu vorbea mai mult decât de obicei, astfel încât cina se dovedi un adevărat praznic de doliu. După ce se ridicară de la masă, Charles le spuse mătuşii şi unchiului său:

— Îngăduiţi-mi să mă retrag. Sunt obligat să mă ocup de o lungă şi tristă corespondenţă.

— Prea bine, nepoate.

După plecarea lui, când unchiaşul presupuse că Charles nu-l mai putea auzi, fiind cufundat în scris, se uită cu perfidie la soţia lui şi-i spuse:

— Doamnă Grandet, ce-o să avem de vorbit va fi o adevărată păsărească pentru dumneata. E şapte şi jumătate, aşa c-ar trebui să te urci în pat. Noapte bună, fiica mea.

O sărută pe Eugénie şi cele două femei ieşiră. Atunci începu scena în care moş Grandet, mai mult decât în oricare alt moment al vieţii sale, îşi folosi dibăcia pe care o dobândise în relaţiile cu oamenii şi pentru care fusese poreclit, de cei pe care-i muşcase cam tărişor, *câine bătrân.* Dacă primarul din Saumur ar fi avut ambiţii mai mari, dacă împrejurări fericite l-ar fi ajutat să se înalţe spre sferele superioare ale societăţii, ar fi ajuns la congrese, unde se hotărau treburile naţiunilor, şi dacă acolo s-ar fi folosit de geniul cu care-l înzestrase interesul personal, nu încape îndoială că ar fi fost de mare folos Franţei. Dar, la fel de probabil ar fi fost ca, plecat din Saumur, unchiaşul să facă o figură palidă. Poate că oamenii sunt ca unele animale, care nu pot să nască pui dacă sunt mutate în alt climat decât cel în care s-au născut.

— Do… do… domnule pre… pre… preşedinte, zi… zi… ziceai că faaaaliiiimentul…

Bâlbâială simulată de mult timp de unchiaş şi considerată normală, ca şi surditatea de care se plângea pe timp ploios, deveni în această împrejurare atât de obositoare pentru cei doi oaspeţi încât, ascultându-l pe podgorean, se strâmbară fără intenţie, făcând eforturi, ca şi cum ar fi vrut să sfârşească cuvintele în care Grandet se încurca intenţionat.

Poate că aici ar fi necesar să prezentăm povestea gângăvelii şi a surdităţii fostului dogar. În Anjou, nimeni nu auzea mai bine şi nu putea să pronunţe mai clar graiul din provincie decât vicleanul podgorean. Pe vremuri, în pofida şireteniei, fusese înşelat de un evreu care, în timpul discuţiilor, îşi ducea mâna la ureche în loc de

cornet, pretextând că auzea mai bine, şi se bâlbâia atât de convingător căutându-şi cuvintele, încât Grandet, victimă a omeniei sale, se crezuse obligat să-i sugereze evreului prefăcut cuvintele şi ideile pe care părea să le caute evreul, să sfârşească singur raţionamentele respectivului evreu, să vorbească cum ar fi trebuit să grăiască blestematul de evreu, în sfârşit, să fie evreul, nu Grandet. În urma acestei lupte ciudate, dogarul încheiase singurul târg de care avusese să se plângă în cursul activităţii sale negustoreşti. Dar, chiar dacă pierduse financiar, trăsese învăţăminte foarte folositoare şi, mai târziu, culesese roadele. Astfel, unchiaşul ajunsese să-l binecuvânteze pe evreu, care-l învăţase arta de a-şi face adversarul comercial să-şi piardă răbdarea şi, silindu-l să exprime ce gândea el, să-l determine mereu să-şi piardă din vedere propriile gânduri. Şi nicio afacere nu cerea, mai mult decât cea despre care era vorba, folosirea surdităţii, a bâlbâielii şi a ocolişurilor de neînţeles în care Grandet îşi învăluia gândurile. Întâi, nu voia să-şi asume responsabilitatea propriilor idei, apoi voia să rămână stăpân pe cuvântul lui şi să lase să planeze îndoiala asupra adevăratelor sale intenţii.

— Domnule de Bon… Bon… Bonfons…

Era a doua oară, în trei ani, când Grandet îi spunea tânărului Cruchot „domnule de Bonfons". Preşedintele se putu crede ales ginere de prefăcutul unchiaş.

— Zi… zi… ziceaţi că faliiimentele po… po… pot, în a… an… anumite cazuri, să fie îm… îm… împiedicate de… de…

— Chiar de tribunalele de comerţ. Se întâmplă foarte des, răspunse domnul C. De Bonfons, prinzând din zbor ideea lui moş Grandet sau crezând că o ghicea şi vrând să i-o explice cu cea mai mare amabilitate. Să vă spun!

— Ascult, răspunse umil podgoreanul, luând maliţioasa atitudine a unui copil care râde în sinea lui de profesor, lăsând totodată impresia că-l ascultă cu cea mai mare atenţie.

— Când un om foarte important şi care se bucură de o mare consideraţie, cum era, de exemplu, defunctul dumneavoastră frate de la Paris…

— Da, fra… fratele meu…

— E ameninţat de o bancrută…

— Aaasta se numeşte ba… banc… bancrută?

— Da. Când falimentul lui devine iminent, tribunalul de comerţ de care depinde (urmăriţi-mă cu atenţie) poate, printr-o hotărâre judecătorească, să numească lichidatori pentru casa lui de comerţ. Lichidarea nu înseamnă faliment, înţelegeţi? Dând faliment, un om este dezonorat; dar, prin lichidare, rămâne om cinstit.

— E… e cu to… totul al… al… altceva, dacă aaasta nu co… co… costă mai mult, spuse Grandet.

— Dar o lichidare se poate face şi fără ajutorul tribunalului de comerţ. Pentru că ia să vedem cum se declară un faliment!, zise preşedintele, trăgând pe nas tutun.

— Da, nu m-am g… gând… gândit ni… ni… niciodată la aaasta, răspunse Grandet.

— În primul rând, prin depunerea bilanţului la grefa tribunalului, pe care o face negustorul însuşi sau împuternicitul lui, înregistrat legal, continuă magistratul, în al doilea rând, la cererea creditorilor. Or, dacă negustorul nu depune bilanţul, dacă niciun creditor nu cere tribunalului o hotărâre judecătorească pentru a-l declara pe respectivul negustor în faliment, ce se va întâmpla?

— Da, să ve… ve… vedem.

— Atunci, familia decedatului, reprezentanţii lui, moştenitorii – sau negustorul, dacă nu e mort – ori prietenii, dacă e ascuns, fac lichidarea. Poate vreţi să lichidaţi afacerile fratelui dumneavoastră?, întrebă preşedintele.

— Ah! Grandet, ar fi foarte bine!, exclamă notarul. Există şi onoare în provincie. Dacă ţi-ai salva numele, pentru că-i vorba despre numele dumitale, ai fi un om…

— Sublim, spuse preşedintele, întrerupându-şi unchiul.

— Siiigur că da, replică bătrânul podgorean. F… Fra… fratele meu se nu… numea Grandet, la… la fel ca mi… mine. E… e cât se po… poa… poate de sigur. Nu… nu… nu zic nu. Şi. Şi, şi această li… li… lichidare ar pu… pu… putea, în to… toa… toate cazurile, să fie în to… toa… toate privinţele foarte avantajoasă în… în… intereselor ne… ne… nepotului meu, pe care-l… îl iubesc. Dar trebuie să vedem. Nu-i cu… cu… cunosc pe *viclenii* de la Paris. Du… după cum ve… vedeţi, eu sunt la Sau… au… aumur! Am vi… vi… viile mele, am gro… gropile mele, mă rog, tre… tre… treburile mele! N-am fă… fă… făcut ni… ni… niciodată po… po… poliţe. Ce… ce e o po… po… poliţă? Nu… n-am pri… pri… primit multe, nu… n-am se… se… semnat nu… ni… niciodată. Aaasta se în… în… încasează, se sco… scon… scontează. Aaasta e tot ce… ce… ce ştiu. A… a… am auzit că po… po… poliţele se po.. Po… pot răs… răs… răscumpăra…

— Da, răspunse preşedintele. Poliţele se pot răscumpăra pe piaţă, cu un anumit procent. Înţelegeţi?

Grandet îşi puse mâna cornet la ureche şi preşedintele repetă ce-i spusese înainte.

— În… în… înseamnă că se câş… câş… câştigă nu glu… glumă din treaba aaasta, răspunse podgoreanul. Eu nu… nu… nu mă pri…

pri… pricep, la vâr… vâr… vârsta mea, la lu… lu… lucrurile astea. Tre… tre… trebuie să stau aici să am gri… gri… grijă de a… a… afacerile mele. A… a… afacerile aduc ba… ba… bani şi cu ba… ba… bani plăteşti. Mai întâi, tre.. Tre… trebuie avut gri… grijă de re… recolte. Am a… a… afaceri im… im… importante la Froidfond şi fo… fo… foarte în… în… interesante. Nu… nu pooot să-mi pă… pă… părăsesc caaasa pe… pentru a… a… afaceri bu… bune de în… încurcat oamenii, dră… dră… drăcării din care nu în… în… înţeleg nimic. Spui că… că ar tre… trebui, pentru li… li… lichidare, pentru oprirea declaraţiei de faliment, să fiu la Paris. Nu… nu po… poţi să fii în două locuri în acelaşi timp, doar dacă nu eşti o pă… o pă… o păsărică… Şi…

— Şi te înţeleg, interveni notarul. Ei bine, bătrâne prieten, ai prieteni, vechi prieteni, în stare să se devoteze pentru dumneata!

„Haide, hotărâţi-vă odată!", îşi zise vicleanul.

— Şi dacă cineva ar pleca la Paris, să-l caute acolo pe cel mai mare creditor al fratelui dumneavoastră Guillaume, şi i-ar spune…

— O… o… clipă, răspunse unchiaşul. Ce să-i spună? Ce… ce… ceva de fe… felul ăsta: „Domnul Grandet de la Saumur a… aşa şi pe di… di… dincolo. Îşi iubeşte fratele, îşi iubeşte ne… ne… nepotul. Grandet unchi bu… bun şi are intenţii foarte bune. Şi-a vândut bine re… re… recolta. Nu declara fa… fa… faliment, adu… adu… adunaţi-vă, nu… nu… numiţi lichi… lichi… lichidatori. Aaatunci, Grandet va vedea. Veeţi avea de câştigat lichidând, decât lă… lă… lăsând să-şi ba… ba… bage nasul oamenii din justiţie…" Cam aşa! Nu?

— Exact!, răspunse preşedintele.

— Pentru că, veedeţi, domnule de Bon… Bon… Bonfons, trebuie să vedem cum stă treaba înainte de a ho… ho… hotărî. Cine nu poa… poate nu poa… poate! În orice a… a… afacere înnncurcată, ca să nu te ru… ru… ruinezi, trebuie să cunoşti resursele şi răspunderile. Am dreptate! Nu?

— Bineînţeles, răspunse preşedintele. Părerea mea e că, în câteva luni, vom putea să răscumpărăm creanţele pentru o sumă oarecare şi să plătim integral prin înţelegere. Ha! Ha! Duci departe câinii arătându-le o bucată de slănină! Când nu există nicio declaraţie de faliment şi eşti în posesia titlurilor de creanţe, atunci eşti alb ca zăpada.

— Ca zăă… zăă… zăpada, repetă Grandet, ducând iar mâna cornet la ureche. Nu înţeleg ce e cu zăă… zăă…

— Păi, ascultaţi-mă cu atenţie!, strigă preşedintele.

— A… a… ascult.

— Un bilet la ordin e o marfă a cărei valoare poate să crească sau

să scadă. Asta e o demonstraţie a principiului lui Jérémie Bentham[10] despre camătă. Acest publicist a dovedit că prejudecata care blama cămătarii era o prostie.

— Mda!, făcu unchiaşul.

— Având în vedere că, în principiu, după Bentham, banul e o marfă şi că ceea ce reprezintă banul devine şi el marfă; având în vedere că este bine cunoscut că, supus variaţiilor obişnuite care guvernează afacerile comerciale, biletul-marfă, având semnătura cuiva, ca şi oricare alt articol, se găseşte din abundenţă sau lipseşte de pe piaţă, e scump sau nu mai valorează aproape nimic, tribunalul ordonă… Ia uite ce prost sunt! Părerea mea e că o să puteţi răscumpăra datoriile fratelui dumneavoastră cu douăzeci şi cinci la sută.

— Îi zi… zi… zici Jé… Jé… Jérémie Ben…

— Bentham, un englez.

— Jérémie ăsta o să ne ajute să evităm multe neajunsuri în afaceri, spuse notarul, râzând.

— Englezii ăştia au un… un… uneori bun… bun-simţ, spuse Grandet. Astfel, du… du… după Ben… Ben… Ben… Bentham, poliţele fratelui meu… va… va… valorează ceva… şi nu valorează. Zi… zi… zic bine, nu-i aşa? Asta mi se pare clar… Creditorii ar fi… şi n-ar fi. Pri… pricep.

— Lăsaţi-mă să vă explic toate astea, insistă preşedintele. În drept, dacă deţii titlurile tuturor creanţelor datorate de casa de comerţ Grandet, fratele dumneavoastră sau moştenitorii nu datorează nimic nimănui. Clar?

— Clar, repetă unchiaşul.

— Drept vorbind, dacă poliţele fratelui dumneavoastră se negociază – negociază, înţelegeţi bine termenul ăsta? —pe piaţă cu o pierdere de atât la sută, dacă vreun prieten de-al dumneavoastră trece pe acolo şi le răscumpără, creditorii nefiind constrânşi prin nimic să le dea, succesiunea răposatului Grandet de la Paris ar fi închisă în mod cinstit.

— Adevărat, a… a… a… afacerile sunt afaceri, spuse dogarul. Asta e. Dar, în… în… înţelegi că e di… dificil. Nu… nu… n-am bani, ni… nici timp, nici timp, nici…

— Da, nu vă puteţi deranja. Ei bine, mă ofer să merg eu la Paris; îmi achitaţi doar drumul, nu mare lucru. Mă întâlnesc cu creditorii, vorbesc cu ei, întârzii termenul de plată şi totul se aranjează cu un supliment de plată, pe care îl adăugaţi valorilor lichidării, ca să primiţi titlurile de creanţe.

— Dar o să ve… vedem, nu… nu… nu pot, nu… nu vreau să mă an… an… angajez fără… fără să… Ci… ci… cine nu poa… poate nu

poate. În… în… înţelegi?

— Asta e adevărat.

— Am capul ba… ba… baniţă de tot ce… ce… ce mi-aţi spus. E… e… prima da… dată în viaţa mea când sunt for… for… forţat să… să mă gândesc la…

— Da, nu sunteţi jurisconsult.

— Su… sunt un bi… biet podgorean şi nu am habar des… des… despre ce mi-ai spus. Tre… tre… trebuie să studiez aaasta.

— Prin urmare… zise preşedintele, vrând o concluzie a discuţiei.

— Nepoate!, făcu notarul, pe un ton de reproş, întrerupându-l.

— Ei bine, unchiule!, răspunse preşedintele.

— Lasă-l pe domnul Grandet să-ţi explice ce intenţii are. E vorba de-un mandat important. Dragul nostru prieten trebuie să-l precizeze lămurit…

O bătaie de ciocan, care anunţă sosirea familiei des Grassins, intrarea şi saluturile lor îl împiedicară pe Cruchot să-şi sfârşească fraza. Notarul se bucură de această întrerupere; Grandet îl privea deja chiorâş, iar negul lui indica o luptă interioară. Întâi, prudentul notar nu considera deloc potrivit pentru un preşedinte de tribunal de primă instanţă să se ducă la Paris ca să-i facă pe creditori să capituleze şi să dea o mână de ajutor unei potlogării care ofensa legile strictei onestităţi; apoi, deoarece încă nu-l auzise pe moş Grandet exprimându-şi cea mai mică intenţie de a plăti ceva, îi era teamă instinctiv să-şi vadă nepotul angajat în această treabă. Aşadar, profită de momentul intrării familiei des Grassins, ca să-l ia de braţ pe preşedinte şi să-l tragă la fereastră.

— Te-ai oferit destul, nepoate; ajunge atâta devotament. Dorinţa de a obţine fata te orbeşte. La naiba! Nu trebuie să te repezi cu capul înainte fără judecată. Lasă-mă acum pe mine să iau hăţurile, tu doar dă o mână de ajutor. Vrei să-ţi compromiţi demnitatea de magistrat într-o astfel de…

Dar nu apucă să sfârşească. Îl auzi pe domnul des Grassins spunându-i bătrânului dogar, pe când îi întindea mâna:

— Grandet, am aflat de nenorocirea îngrozitoare care s-a abătut asupra familiei dumitale, dezastrul casei Guillaume Grandet şi de moartea fratelui dumitale. Am venit să-ţi transmitem compasiunea noastră faţă de acest trist eveniment.

— Singura nenorocire e moartea fratelui mai mic al domnului Grandet, spuse notarul, întrerupându-l pe bancher. Nu s-ar fi omorât dacă i-ar fi trecut prin minte să ceară ajutorul fratelui său. Vechiul nostru prieten, care ţine la onoare mai presus de orice, are de gând să lichideze datoriile casei Grandet de la Paris. Nepotul meu, preşedintele, ca să-l scutească de tracasările unei afaceri judiciare, s-a

oferit să plece pe dată la Paris, să cadă la învoială cu creditorii şi să le satisfacă mulţumitor pretenţiile.

Aceste cuvinte, confirmate de atitudinea podgoreanului, care-şi mângâia bărbia, îi surprinseră foarte mult pe cei trei des Grassins, care, pe drum, vorbiseră despre zgârcenia lui Grandet, aproape acuzându-l de fratricid.

— A! Ştiam eu!, exclamă bancherul, privindu-şi soţia. Ce spuneam pe drum, doamnă des Grassins? Grandet e un om de onoare şi nu va suporta nici cea mai mică pată pe numele lui! Banii fără onoare sunt o adevărată boală1. Mai e încă onoare în provinciile noastre! Asta e bine, foarte bine, Grandet. Eu sunt un vechi militar, nu ştiu să ascund ce gândesc; o spun direct: asta e – mii de tunete! Sublim!

— Sub… sub… sublimul ăsta e ta… ta… tare scump, răspunse unchiaşul, în timp ce bancherul îi strângea mâna cu căldură.

— Dar asta, bravul meu Grandet, nu-i fie cu supărare domnului preşedinte, e o afacere pur comercială şi are nevoie de un neguţător desăvârşit. Nu trebuie să te pricepi să socoteşti restituirile, avansurile şi să calculezi dobânzile? Tot trebuie să merg la Paris pentru treburile mele, aşa că aş putea să mă ocup…

— O să vedem cu… cum o să ne în… în… înţelegem amândoi în pri… privinţa po… po… posibilităţilor relative şi fă… fără să mă angajez la ceva ce nu… nu… n-aş vrea să fac, spuse Grandet, bâlbâindu-se. Pentru că, vedeţi, domnul preşedinte îmi cerea firesc cheltuielile călătoriei.

Unchiaşul rostise aceste ultime cuvinte fără să se bâlbâie.

— Ei!, exclamă doamna des Grassins. Păi e o plăcere să fii la Paris. Eu aş plăti cu dragă inimă ca să ajung acolo.

Şi-i făcu un semn soţului ei, prin care-l încuraja să le sufle cu orice preţ acest comision adversarilor lor. Apoi se uită foarte ironic la cei doi Cruchot, care aveau în acel moment o mutră vrednică de milă. Grandet îl prinse atunci pe bancher de un nasture al hainei şi-l trase într-un colţ.

— Aş avea mai mare încredere în dumneata decât în preşedinte, îi spuse el. Pe urmă, mai e o treabă cu cântec, adăugă el, mişcându-şi negul. Vreau să investesc în rente şi să cumpăr de vreo câteva mii de franci, dar nu vreau să fac plasamentele decât cu optzeci de franci. Chestiile astea scad, se spune, spre sfârşitul lunii. Te pricepi la asta, nu?

— Păi cum! Ei bine, voi avea de cumpărat pentru dumneata rente pentru câteva mii de livre?

— Nu mare lucru pentru început. Dar nu sufla o vorbă! Vreau să fac asta fără să se ştie. O să încheiem o înţelegere pe la sfârşitul lunii, dar să nu spui nimic vreunui Cruchot, s-ar supăra. Şi, dacă tot te

duci la Paris, să vedem totodată cam cum stau treburile şi pentru bietul meu nepot.

— Ne-am înţeles, spuse des Grassins cu glas tare. Voi pleca mâine cu diligenta şi voi veni pentru ultimele instrucţiuni la… La ce oră?

— La ora cinci, înainte de masă, spuse podgoreanul, frecându-şi mâinile.

Cele două tabere mai rămaseră un timp faţă în faţă. După un moment de pauză, des Grassins zise, bătându-l uşor pe umăr pe Grandet:

— Te unge la suflet când vezi că există rude aşa ca dumneata!

— Da, da, fără să pară, sunt un unchi bu… bun, răspunse Grandet. Îmi iubeam fratele şi o voi dovedi da… dacă nu costă…

— Acum te lăsăm, Grandet, îi spuse bancherul, oprindu-l la timp, înainte de a-şi isprăvi fraza. Dacă plec mai devreme, trebuie să aranjez câteva treburi.

— Bine, bine. Şi eu, le… le… legat de ce ştii, o să mă retrag în ca… ca… camera deliberărilor, cum spune preşedintele Cruchot.

„Afurisitul! Nu mai sunt domnul de Bonfons", îşi spuse cu tristeţe magistratul, pe faţa căruia apăru expresia unui Judecător plictisit de o pledoarie.

Capii celor două familii rivale plecară împreună. Niciunul nu se mai gândea la trădarea săvârşită de Grandet faţă de ţinutul viilor şi se iscodiră reciproc, dar zadarnic, ca să afle ce gândeau despre adevăratele intenţii ale podgoreanului în povestea asta nouă.

— Veniţi cu noi la doamna d'Orsonval?, îl întrebă des Grassins pe notar.

— Vom veni mai târziu, răspunse preşedintele. Dacă unchiul îmi îngăduie, i-am promis domnişoarei de Gribeaucourt să-i spun bună seara, aşa că o să merg mai întâi la ea.

— Atunci, la revedere, domnilor, la revedere, zise doamna des Grassins.

Apoi, când se îndepărtaseră cu câţiva paşi de cei doi Cruchot, Adolphe îşi întrebă tatăl:

— Crapă de ciudă, nu?

— Taci, fiule, pot să ne mai audă, îi replică mama. De altfel, ceea ce spui nu-i de bun gust şi seamănă cu jargonul vostru studenţesc.

— Ai văzut, unchiule!, izbucni magistratul, după ce văzu că familia des Grassins se îndepărtase. La început, am fost preşedintele de Bonfons, iar la sfârşit pur şi simplu un Cruchot.

— Am văzut bine că asta te-a vexat, dar vântul umfla pânzele familiei des Grassins. Eşti prost, cu toată deşteptăciunea ta?… Lasă-i să se avânte la un *vom vedea* al lui moş Grandet şi stai liniştit, drăguţule: Eugénie tot soţia ta va fi.

În scurt timp, vestea noii hotărâri mărinimoase a lui Grandet se răspândi în trei case în acelaşi timp şi în tot oraşul se vorbi numai despre acest devotament frăţesc. Toţi îl iertau pe Grandet pentru vânzarea făcută în dispreţul solidarităţii jurate între proprietari, admirându-i onoarea, lăudându-i generozitatea de care nu era crezut în stare. Stă în firea francezilor să se entuziasmeze, să se înfurie, să se pasioneze pentru ceva trecător, pentru fleacurile actualităţii. Mulţimile, popoarele să fie oare lipsite de ţinere de minte?

După ce închise uşa, Grandet strigă la Nanon:

— Nu da drumul la câine şi nu dormi, avem treabă amândoi. La ora unsprezece trebuie să vină Cornoiller cu hodoroaga de la Froidfond. Stai cu urechea trează să nu-l laşi să bată şi spune-i să intre încetişor. Poliţia interzice să faci balamuc noaptea. Şi nici cartierul n-are nevoie să ştie că plec la drum.

Şi, acestea fiind zise, Grandet urcă în laboratorul lui, unde Nanon îl auzi agitându-se, scotocind, plimbându-se de colo-colo, dar cu grijă. În mod vădit, nu voia să-şi trezească nici soţia, nici fiica şi, mai ales, să stârnească atenţia nepotului, pe care-l şi bombăni rău de tot când zări lumină în camera lui. Pe la miezul nopţii, Eugénie, preocupată de vărul ei, avu impresia că auzea tânguirea unui muribund, iar pentru ea acel muribund era Charles: când plecase, îl văzuse atât de palid, de disperat! Poate se omorâse. Se înfăşură imediat într-o haină cu glugă şi vru să iasă din cameră. La început, o lumină puternică intrată prin crăpăturile uşii o făcu să-i fie teamă că era foc; apoi se linişti curând, auzind paşii apăsaţi ai lui Nanon şi vocea ei amestecată cu nechezatul mai multor cai.

„Îl răpeşte cumva tata pe vărul meu?", se întrebă ea, întredeschizând uşa cu mare grijă ca să nu scârţâie, dar să poată vedea totuşi ce se petrecea pe culoar.

Deodată, dădu cu ochii de tatăl ei, a cărui privire, oricât de vagă şi nepăsătoare, o îngheţă de spaimă. Unchiaşul şi Nanon purtau un ciomag mare, ale cărui capete se sprijineau pe umărul lor drept şi care susţinea o frânghie de care era legat un butoiaş asemenea celor pe care moş Grandet se distra să le facă în timpul liber.

— Sfântă Fecioară! Ce greu mai e, domnule!, se vaită Nanon în şoaptă.

— Ce păcat că înăuntru sunt numai părăluţe de zece centime!, răspunse unchiaşul. Ai grijă să nu loveşti sfeşnicul!

Această scenă era luminată de o singură lumânare, aşezată între cele două bare ale balustradei.

— Cornoiller, ţi-ai luat pistoalele?, îl întrebă Grandet pe Paznicul lui onorific.

— Nu, domnule. Ei drăcie? De ce ne-am teme pentru bănuţii ăştia

de aramă?

— Oh, de nimic!, răspunse moş Grandet.

— Şi vom merge repede, continuă paznicul. Fermierii v-au dat caii lor cei mai buni.

— Bine, bine. Le-ai spus unde mă duc?

— Nu ştiam.

— Bine. Trăsura e solidă?

— Asta, stăpâne, ar duce şi trei mii1. Cât ar putea să atârne amărâtele astea de butoaie!

— Lasă că ştiu eu, ştiu, zise Nanon. Aproape o mie opt sute unul!

— Ţine-ţi gura, Nanon! Să-i spui nevestei mele că am plecat la ţară. Voi fi înapoi la masa de seară. Dă bice cailor, Cornoiller! Trebuie să ajungem la Angers înainte de nouă2.

Trăsura porni. Nanon zăvori poarta mare, dădu drumul câinelui, se culcă cu umărul învineţit şi nimeni din cartier nu bănui nici plecarea lui Grandet, nici motivul călătoriei sale. Discreţia unchiaşului era desăvârşită. Nimeni nu vedea vreodată o para în casa aceea plină de bani de aur. După ce aflase de dimineaţă din flecărelile din port că aurul îşi dublase preţul în urma unor numeroase echipări de nave întreprinse la Nantes şi că la Angers sosiseră speculanţi ca să cumpere, bătrânul podgorean, doar împrumutând nişte cai de la fermierii lui, plecase să-l vândă pe al lui şi să primească în valori de la preceptorul general al tezaurului suma necesară cumpărării rentelor, după ce o sporise cu diferenţa obţinută peste preţul cursului.

— Tata pleacă, zise Eugénie care, din capul scării, auzise totul.

În casă era din nou linişte şi huruitul îndepărtat al trăsurii, care se pierdu treptat, deja nu mai răsuna în oraşul adormit. În acel moment, Eugénie auzi în inimă, înainte de a-i ajunge la ureche, o tânguire care trecea prin pereţi şi venea dinspre camera vărului ei. O linie luminoasă, subţire ca ascuţişul unei săbii, trecea prin fanta uşii, tăind orizontal stâlpii mici ai balustradei vechii scări.

— Suferă, spuse ea, urcând două trepte.

Al doilea geamăt o făcu să se oprească pe palierul camerei. Uşa era întredeschisă; o împinse uşor. Charles dormea cu capul aplecat în afara vechiului fotoliu, pana îi căzuse din mână şi aproape atingea podeaua. Răsuflarea sacadată impusă de poziţia tânărului o sperie pe Eugénie, care intră imediat. „Probabil că-i foarte obosit, îşi spuse ea, privind vreo zece scrisori lipite şi citind adresele: Domnilor Farry, Breilman et Cie, fabricanţi de trăsuri; domnului Buisson, croitor etc. Probabil că şi-a rezolvat toate treburile, ca să poată părăsi curând Franţa.”

Privirea îi căzu pe două scrisori deschise. Cuvintele cu care

începea una dintre ele – „Draga mea Annette…" – îi provocară o ameţeală. Inima îi palpită şi picioarele îi rămaseră ţintuite de podea. „Draga lui Annette, iubeşte şi e iubit, îşi spuse ea. Nicio speranţă! Ce-i spune?" Aceste gânduri îi trecură prin minte şi prin inimă. Citea aceste cuvinte peste tot, chiar şi pe podea, cu litere de foc. „Să şi renunţ la el! Nu, nu voi citi această scrisoare. Trebuie să plec. Şi dacă totuşi aş citi-o?" Se uită la Charles, îi cuprinse încet capul cu mâinile şi-l aşeză pe speteaza fotoliului, iar tânărul se lăsă în voia ei ca un copil care, chiar dormind, îşi cunoştea mama şi primea, fără să se trezească, îngrijirile şi sărutările sale. Ca o mamă, Eugénie ridică mâna care-i atârna şi, tot ca o mamă, îi sărută uşor părul. „Dragă Annette!" Un demon îi striga la ureche aceste două cuvinte. „Ştiu că poate fac rău, dar voi citi scrisoarea", îşi spuse ea.

Eugénie întoarse capul, pentru că nobila ei onestitate se împotrivea. Pentru prima dată în viaţă, binele şi răul stăteau faţă în faţă în inima ei. Până atunci, pentru nimic din ceea ce făcuse nu avusese motiv să roşească. Pasiunea, curiozitatea se dovediră mai puternice. La fiecare frază, inima îi bătea şi mai tare şi înflăcărarea care-i însufleţi viaţa cât timp citi scrisoarea îi făcu şi mai plăcute înfiorările primei iubiri.

Dragă Annette,

Nimic n-ar trebui să ne despartă, dacă nu m-ar copleşi o nenorocire pe care nicio prudenţă omenească n-ar fi putut s-o prevadă. Tatăl meu s-a sinucis, averea lui şi a mea sunt cu totul pierdute. Am rămas orfan la o vârstă la care, prin natura educaţiei mele, aş putea fi considerat copil; şi totuşi, trebuie să mă ridic bărbat din prăpastia în care am căzut. Am folosit o parte din această noapte făcând calcule. Dacă vreau să părăsesc Franţa ca un om cinstit, şi nu încape nicio îndoială în privinţa asta, n-am nici măcar o sută de franci ca să mă duc să-mi încerc norocul în Indii sau în America. Da, biata mea Anna, voi pleca să-mi caut norocul în ţinuturile cu clima cea mai ucigaşă. În aceste părţi ale lumii faci avere sigur şi degrabă, mi s-a spus. La Paris n-aş putea să rămân. Nici sufletul, nici obrazul nu sunt în stare să suporte afronturile, răceala, dispreţul care-l aşteaptă pe omul ruinat, pe fiul falitului! Dumnezeule mare! Să datorezi două milioane…! Aş fi ucis în duel în prima săptămână. De aceea, n-am să mă întorc acolo. Iubirea ta, cea mai tandră şi mai devotată care a înnobilat vreodată inima unui bărbat, nu m-ar putea atrage. Din păcate, preaiubita mea, nu mai am destui bani să vin acolo unde te afli, să dau şi să primesc ultima sărutare, o sărutare din care să-mi iau forţa pentru ceea ce voi întreprinde.

„Bietul Charles! Am făcut bine citind scrisoarea. Am mulţi bani, îi

voi da", îşi spuse Eugénie. Ea-şi şterse lacrimile şi citi mai departe:

Încă nu mă gândisem la necazurile sărăciei. Chiar dacă aş face rost de cei o sută de ludovici indispensabili pentru plecare, n-aş avea niciun bănuţ să iau ceva marfă. Dar nu, nu voi avea nicio sută de ludovici, niciun ludovic, voi afla ce mi-a mai rămas după achitarea datoriilor la Paris. Dacă nu voi mai avea nimic, mă voi duce liniştit la Nantes, mă voi îmbarca simplu matelot şi voi lua viaţa de la capăt, aşa cum fac oamenii energici care, tineri, nu aveau nicio leţcaie, dar care s-au întors bogaţi din Indii. Din dimineaţa asta, am chibzuit cu răceală la viitorul meu. E mai cumplit pentru mine decât pentru oricare altul, pentru că am fost răsfăţat de o mamă care mă adora, îndrăgit de cel mai bun tată din lume şi am întâlnit iubirea unei Anna la intrarea mea în lume! Am cunoscut doar bucuriile vieţii; fericirea asta nu putea să dureze. Cu toate astea, am, dragă Annette, mai mult curaj decât îi este permis să aibă unui tânăr nepăsător, mai cu seamă unui tânăr obişnuit cu dezmierdările celei mai fermecătoare femei din Paris, crescut în mijlocul bucuriilor familiei, căruia totul îi zâmbea acasă şi ale cărui dorinţe erau legi pentru tatăl lui… Oh! Tatăl meu e mort, Annette! Ei bine, m-am gândit la situaţia mea şi la a ta. Am îmbătrânit mult în douăzeci şi patru de ore. Dragă Anna, chiar dacă, vrând să mă păstrezi lângă tine, la Paris, ai sacrifica toate plăcerile luxului, toaletele, loja de la Operă, tot n-am ajunge la cifra cheltuielilor necesare vieţii mele risipite; şi nici n-aş accepta atâtea sacrificii. Aşadar, astăzi ne despărţim pentru totdeauna.

„O părăseşte, Sfântă Fecioară! Oh! Ce fericire!…"

Eugénie sări în sus de bucurie. Charles făcu o mişcare, fata se înfiora de spaimă. Dar, spre binele ei, tânărul nu se trezi. Citi în continuare:

Când mă voi întoarce? Nu ştiu. Clima din Indii îmbătrâneşte repede un european şi mai ales un european care munceşte. Să zicem că peste zece ani de aici încolo. Peste zece ani, fiica ta va avea optsprezece ani, va deveni însoţitoarea, iscoditoarea ta. Pentru tine, lumea va fi foarte crudă, poate că fiica ta va fi chiar mai mult. Am văzut exemple de judecăţi mondene şi de ingratitudini din partea unor tinere; să ştim să profităm de ele. Păstrează în sufletul tău, aşa cum voi păstra şi eu, amintirea acestor patru ani de fericire şi fii credincioasă, dacă poţi, bietului tău iubit. N-aş putea totuşi să-ţi cer asta, pentru că, vezi tu, draga mea Annette, trebuie să ţin cont de situaţia mea, să văd în mod burghez viaţa şi s-o situez la cota cea mai adevărată. Aşadar, trebuie să mă gândesc la căsătorie, care devine o necesitate în noua mea existenţă, şi-ţi voi mărturisi că am găsit aici, la Saumur, la unchiul meu, o verişoară ale cărei purtări, chip, spirit şi inimă ţi-ar plăcea şi care, în plus, mi se pare să aibă…

„Probabil că era foarte obosit, dacă s-a oprit din scris”, îşi spuse Eugénie, văzând scrisoarea întreruptă în mijlocul acestei fraze.

Îl justifica! Oare nu era cu putinţă ca această fată inocentă să bage de seamă răceala acelei scrisori? Pentru fetele crescute cu pioşenie, neştiutoare şi pure, totul e iubire din clipa în care pun piciorul în ţinuturile încântătoare ale iubirii. Cutreieră pe acolo înconjurate de lumina cerească revărsată de sufletul lor şi care se răsfrânge în raze asupra iubitului; îl înfrumuseţează cu ardoarea propriilor sentimente şi-i pun în minte gândurile lor frumoase. Greşelile femeii provin aproape întotdeauna din credinţa ei în bine sau din încrederea în adevăr.

În inima tinerei Eugénie, cuvintele „Draga mea Annette, preaiubita mea” răsunau asemenea celui mai frumos limbaj al iubirii, mângâindu-i sufletul aşa cum, în copilărie, notele divine ale psalmului *Venite adoremus,* repetate de orgă, îi mângâiau urechea. De altfel, lacrimile care stăruiau încă în ochii lui Charles îi dovedeau întreaga noblețe sufletească ce seduce o fată. Chiar dacă-şi iubea atât de mult tatăl şi-l plângea cu adevărat, oare putea să ştie ea că tandreţea lui Charles provenea mai puţin din bunătatea inimii lui, cât din bunătatea părintelui său? Domnul şi doamna Guillaume Grandet, satisfăcând întotdeauna capriciile fiului lor, făcându-l să se bucure de toate plăcerile unei averi consistente, l-au împiedicat să facă acele calcule oribile de care sunt vinovaţi, mai mult sau mai puţin, cei mai mulţi copii din Paris când, în faţa plăcerilor pariziene, manifestă dorinţe şi se gândesc la planuri pe care le văd neîntârziat amânate şi întârziate de viaţa prea lungă a părinţilor. Generozitatea prea mare a tatălui a reuşit aşadar să facă să încolţească în inima fiului o dragoste filială adevărată, fără gânduri ascunse.

Totuşi, Charles era un copil al Parisului, obişnuit de moravurile pariziene, ba chiar de Annette, să calculeze totul, deja îmbătrânit sub masca tânărului. Primise educaţia înspăimântătoare a acelei lumi unde, într-o seară, se săvârşesc cu gândul, cu vorba mai multe crime decât pedepseşte justiţia la Curtea cu Juri, unde cuvintele de duh asasinează cele mai măreţe idei şi nu eşti considerat om puternic decât dacă gândeşti precis; iar să gândeşti precis înseamnă să nu crezi în nimic, nici în sentimente, nici în oameni, nici chiar în evenimente: acolo se pun la cale false evenimente. Acolo, ca să gândeşti precis, trebuie să cântăreşti, în fiecare dimineaţă, punga unui prieten, să ştii să te aşezi cu dibăcie deasupra a tot ce se întâmplă; provizoriu, să nu admiri nimic, nici operele de artă, nici acţiunile nobile, şi să-ţi alegi interesul personal ca mobil pentru orice.

După mii de nebunii, marea doamnă, frumoasa Annette, îl forţa pe Charles să gândească grav; îi vorbea despre situaţia lui viitoare, trecându-i mâna parfumată prin părul lui. Aranjându-i o buclă, îl făcea să-şi calculeze viaţa; îl feminiza şi-l făcea să gândească egoist. O dublă corupere, dar corupere elegantă şi subtilă, de bun-gust.

— Eşti bleg, Charles, îi spunea ea. Îmi va fi foarte greu să te învăţ viaţa. Nu te-ai purtat deloc bine cu domnul des Lupeaulx. Ştiu că e un om prea puţin onorabil, dar aşteaptă să nu mai aibă putere, atunci îl vei putea dispreţui cât vrei. Ştii ce ne spunea doamna Campan? „Fetelor, atât timp cât un om e la minister, adoraţi-l; a căzut, ajutaţi-l să fie târât la gunoi. Puternic, e un fel de zeu; distrus, e mai prejos decât Marat în canalul lui[11], pentru că el trăieşte, iar Marat e mort. Viaţa-i un şir de combinaţii şi trebuie să le studiezi, să le urmăreşti, ca să ajungi să te menţii permanent într-o poziţie bună."

Charles era un om prea la modă, se bucurase de o fericire prea constantă datorită părinţilor, fusese prea răsfăţat de lume ca să aibă sentimente mari. Grăuntele de aur pe care mama lui i-l aşezase în inimă se subţiase în filiera pariziană, îl folosise superficial şi-l uzase prin frecare. Dar Charles avea abia douăzeci şi unu de ani. La această vârstă, prospeţimea vieţii pare inseparabilă de candoarea sufletului. Vocea, privirea, chipul păreau în armonie cu sentimentele. De aceea, judecătorul cel mai aspru, avocatul cel mai neîncrezător, cămătarul cel mai hrăpăreţ ar şovăi să creadă în bătrâneţea inimii, în meschinăria calculelor, atunci când ochii sunt scăldaţi de un fluid pur şi fruntea-i lipsită de riduri. Charles nu avusese niciodată ocazia să aplice maximele moralei pariziene şi până în acea zi radiase de lipsa experienţei. Dar egoismul îi fusese inoculat fără ştirea lui. Germenii economiei politice pentru uzul parizianului, latenţi în inima sa, aveau peste puţin timp să înflorească, îndată ce din spectator leneş va deveni actor în drama vieţii reale.

Aproape toate tinerele se lasă în voia dulcilor promisiuni ale acestor aparenţe; dar Eugénie, chiar dacă ar fi fost prudentă şi foarte atentă, aşa cum sunt unele tinere din provincie, ar fi putut oare să nu aibă încredere în vărul ei, când purtările, vorbele şi acţiunile sale se potriveau cu elanurile inimii ei? O întâmplare, fatală pentru ea, o făcuse să fie martora ultimelor efuziuni de sensibilitate adevărată ale acelei inimi tinere şi să audă, ca să spunem aşa, ultimele suspine ale conştiinţei.

Aşadar, lăsă acea scrisoare, pentru ea plină de iubire, şi începu să se uite cu bunăvoinţă la vărul ei adormit: fragedele iluzii ale vieţii încă mai apăreau pe acel chip şi-şi jură că-l va iubi veşnic. Apoi îşi aruncă privirea pe cealaltă scrisoare, fără să acorde multă importanţă

acestei indiscreţii, şi începu s-o citească numai ca să capete noi dovezi ale calităţilor nobile cu care, asemenea tuturor femeilor, îl credea înzestrat pe cel ales.

Dragul meu Alphonse,

În momentul în care vei citi această scrisoare nu voi mai avea prieteni; dar îţi mărturisesc că, îndoindu-mă de acei oameni de lume obişnuiţi să facă exces de acest cuvânt, nu m-am îndoit de prietenia ta. Aşadar, îţi încredinţez sarcina să te ocupi de lucrurile mele şi contez pe tine să obţii un profit bun din tot ceea ce posed. Trebuie să-mi cunoşti acum situaţia. Nu mai am nimic şi vreau să plec în Indii. Le-am scris tuturor persoanelor cărora cred că le datorez ceva bani şi vei găsi alături lista pe cât posibil de exactă, făcută din memorie. Biblioteca mea, mobila, trăsurile, caii etc. Cred că vor fi de ajuns pentru achitarea datoriilor. Nu-mi opresc decât fleacurile fără valoare, cu care aş putea să-mi încropesc un mic stoc de marfă. Dragul meu Alphonse, îţi voi trimite de aici, pentru această vânzare, o procură în regulă, în caz de contestări. Îmi vei trimite toate armele. Apoi, îl vei păstra pentru tine pe Briton. Nimeni nu va dori să plătească cât face pe acest cal admirabil, aşa că prefer să-l dăruiesc, precum inelul care se obişnuieşte să fie lăsat de un muribund executorului său testamentar. Farry, Breilman et Cie mi-au făcut o trăsură de călătorie foarte confortabilă, dar n-au livrat-o. Convinge-i s-o păstreze fără să ceară vreun ban; dacă refuză această înţelegere, evită tot ce ar putea să-mi păteze cinstea, în împrejurările în care mă aflu. Datorez şase ludovici insularului, pierduţi la joc, pe care te rog neapărat să-i…

— Dragul meu văr!, zise ea, lăsând scrisoarea şi plecând cu paşi mărunţi în camera ei, cu una dintre lumânările aprinse.

Acolo, ea deschise cu mare emoţie sertarul unei mobile vechi de stejar, una dintre cele mai frumoase lucrări din epoca numită Renaştere şi pe care se vedea încă, pe jumătate ştearsă, faimoasa Salamandră regală[12]. Luă din sertar o pungă mare din catifea roşie cu franjuri de aur şi cu un tiv uzat din fir de aur, moştenire de la bunica ei. Apoi, foarte mândră, cântări în mână această pungă şi-şi numără cu plăcere mica avuţie.

Puse întâi deoparte douăzeci de *portugheze* încă noi, emise în timpul domniei lui Joáo al V-lea, în 1725, valorând realmente la schimb cinci *lisaboneze* sau, fiecare, o sută şaizeci şi opt de franci şi şaizeci şi patru de centime, după cum îi spunea tatăl ei, dar a căror valoare convenţională era de o sută optzeci de franci, dat fiind raritatea şi frumuseţea monedelor, care străluceau ca soarele. *Item*[13], cinci *genoveze* sau monede de o sută de livre din Genova, altă

monedă rară şi valorând optzeci şi şapte de franci la schimb, dar o sută de franci pentru amatorii de monede de aur. Le avea de la bătrânul domn de La Bertellière. *Item,* trei pistoli dubli de aur spanioli din timpul lui Filip al V-lea, bătuţi în 1729, primiţi de la doamna Gentillet care, oferindu-i, îi spunea mereu aceleaşi cuvinte: „Drăguţul ăsta de canarul, gălbiorul ăsta mic face nouăzeci şi opt de livre! Păstrează-l bine, frumuşica mea, va fi floarea comorii tale!" *Item,* ceea ce preţuia mai mult tatăl ei (aurul acestor monede era de douăzeci şi trei de carate şi o fracţiune), o sută de ducaţi olandezi, bătuţi în anul 1756 şi valorând aproape treisprezece franci. *Item,* o mare curiozitate! Medalii preţioase pentru avari, trei rupii cu semnul Balanţei şi cinci rupii cu semnul Fecioarei, toate din aur pur de douăzeci şi patru de carate, moneda splendidă a Marelui Mogul, fiecare valorând treizeci şi şapte de franci şi patruzeci de centime după greutate, dar cel puţin cincizeci de franci pentru cunoscătorii cărora le plăcea să mânuiască aurul. *Item,* napoleonul de patruzeci de franci primit cu două zile înainte şi pe care-l pusese neglijent în punga roşie.

Acest tezaur conţinea monede noi şi virgine, adevărate piese de artă, despre care moş Grandet întreba uneori şi pe care voia să le revadă, ca să-i explice amănunţit fiicei sale virtuţile intrinseci, precum frumuseţea marginii cizelate, claritatea feţelor, bogăţia literelor, ale căror linii încă nu se şterseseră. Dar nu se gândea nici la aceste rarităţi, nici la mania tatălui, nici la primejdia care o pândea dacă ar fi înstrăinat o comoară atât de dragă părintelui ei. Nu, se gândea la vărul ei şi reuşea în sfârşit să înţeleagă, după câteva greşeli de calcul, că avea în jur de cinci mii opt sute de franci în valori reale, care, în mod convenţional, se puteau vinde cu aproape două mii de scuzi. Văzându-şi bogăţiile, ea începu să aplaude, ca un copil forţat să-şi reverse preaplinul bucuriei prin mişcările naive ale corpului. Astfel, tatăl şi fiica îşi număraseră fiecare avutul: el, ca să se ducă să-şi vândă aurul; Eugénie, ca să-l arunce pe-al ei într-un ocean de afecţiune.

Puse monedele la loc în punga veche, o luă şi urcă fără nicio ezitare. Nefericirea secretă a vărului o făcea să uite că era noapte, să uite decenţa; în plus, era sigură de conştiinţa, de devotamentul şi de fericirea ei. În momentul în care ea apăru în uşă, ţinând într-o mână lumânarea şi în cealaltă punga, Charles se trezi, îşi văzu verişoara şi rămase cu gura căscată. Eugénie intră, puse sfeşnicul pe masă şi spuse cu o voce emoţionată:

— Vere, trebuie să-ţi cer iertare pentru o faptă gravă pe care am comis-o faţă de dumneata. Dar Dumnezeu îmi va ierta acest păcat dacă vei vrea să-l treci cu vederea.

— Ce s-a întâmplat?, întrebă Charles, frecându-se la ochi.

— Am citit aceste două scrisori.

Charles roşi.

— Cum s-a întâmplat una ca asta?, continuă ea. De ce am urcat? Să-ţi spun drept, acum nu mai ştiu. Dar sunt tentată să nu mă căiesc prea mult pentru că am citit aceste scrisori, fiindcă astfel ţi-am aflat inima, sufletul şi…

— Şi ce?, întrebă Charles.

— Şi ce planuri ai, nevoia unei sume…

— Dragă verişoară…

— Sst, sst, vere! Nu vorbi aşa de tare, să nu trezim pe nimeni. Iată!, zise ea, deschizând punga. Aici sunt economiile unei biete fete care n-are nevoie de nimic. Charles, primeşte-le. Dimineaţă nu ştiam ce-i banul, dumneata m-ai învăţat ce înseamnă el: e doar un instrument, atâta tot. Un văr e aproape un frate, aşa că poţi să împrumuţi punga surorii dumitale.

Eugénie, femeie şi copilă totodată, nu se gândise că putea fi refuzată, iar vărul ei nu spunea nimic.

— Cum, refuzi?, întrebă Eugénie, părându-i-se că bătăile inimii sale răsunau în liniştea profundă din jur.

Şovăiala vărului o umilea, dar nevoia în care se afla tânărul se impuse în mintea-i şi-şi îndoi un genunchi.

— N-am să mă ridic decât după ce vei lua aceşti bani!, spuse ea. Vere, îndură-te şi răspunde! Ca să ştiu dacă mă respecţi, dacă eşti generos, dacă…

Auzind apelul nobilei disperări, Charles îşi lăsă lacrimile să cadă pe mâinile verişoarei sale, pe care le prinse ca s-o împiedice să se aşeze în genunchi. Simţindu-i lacrimile calde, Eugénie desfăcu punga şi o goli pe masă.

— Primeşti, nu-i aşa?, spuse ea, plângând de bucurie. Nu te teme, vere, vei fi bogat. Acest aur îţi va purta noroc, într-o zi mi-l vei înapoia; în sfârşit, voi accepta toate condiţiile pe care mi le vei impune. Dar ar trebui să nu pui prea mare preţ pe acest dar.

Charles putu în sfârşit să-şi exprime sentimentele.

— Da, Eugénie, aş avea un suflet mic dacă n-aş spune da. Totuşi, încredere pentru încredere.

— Ce vrei să spui?, întrebă ea, speriată.

— Ascultă-mă, dragă verişoara, am aici…

El se întrerupse ca să-i arate pe comodă o cutie pătrată, într-o husă de piele.

— Acolo e un lucru care mi-e la fel de preţios ca viaţa. Acea cutie e un dar de la mama. Din dimineaţa asta, mi-am spus că, dacă ar putea să iasă din mormânt, ar vinde ea însăşi tot aurul cu care a împodobit

din dragoste pentru mine această trusă. Dar mi s-a părut un sacrilegiu să fac eu însumi asta.

Eugénie strânse spasmodic mâna vărului ei, auzind aceste ultime cuvinte. Urmă o scurtă pauză, în care amândoi se priviră cu ochii umezi, apoi tânărul continuă:

— Nu, nu vreau nici s-o distrug, nici să rămân fără ea în călătoriile mele. Dragă Eugénie, o vei păstra tu. Niciun prieten nu a încredinţat vreodată un lucru mai sfânt prietenului său. Convinge-te singură…

El luă cutia, o scoase din husă, o deschise şi-i arătă cu tristeţe verişoarei sale fermecate o trusă a cărei lucrătură îi conferea aurului o valoare mai mare decât greutatea lui.

— Ceea ce admiri nu înseamnă nimic, spuse el, apăsând un resort, care dădu la iveală un fund dublu. Astea valorează pentru mine cât întreg pământul.

Scoase două portrete, două capodopere ale doamnei de Mirabel[14], înconjurate cu multe perle.

— Oh, ce femeie frumoasă! Nu acestei doamne i-ai scris…

— Nu, răspunse el, zâmbind. Această femeie e mama mea. Şi iată-l şi pe tata. Adică mătuşa şi unchiul dumitale. Eugénie, ar trebui să te implor în genunchi să-mi păstrezi această comoară. Dacă voi pieri, pierzând micul tău avut, acest aur te va despăgubi. Şi numai dumitale îţi pot încredinţa aceste două portrete, pe care le vei distruge mai târziu, pentru ca după dumneata să nu ajungă în alte mâini…

Eugénie tăcea.

— Primeşti, nu-i aşa?, întrebă el, cu drăgălăşenie. Auzind cuvintele pe care i le adresase mai devreme, ea-i aruncă prima privire de femeie iubitoare, una dintre acele priviri în care găseşti tot atâta cochetărie câtă profunzime. El îi luă mâna şi i-o sărută.

— Înger nevinovat! Banii nu vor însemna niciodată nimic între noi, nu-i aşa? De acum înainte, sentimentele vor fi totul pentru noi!

— Semeni cu mama dumitale. Avea şi ea glasul blând?

— Oh, mult mai blând!

— Da, pentru dumneata, spuse ea, lăsând pleoapele în jos. Haide, Charles, vreau să te culci! Eşti obosit. Pe mâine.

Ea-şi trase uşurel mâna dintre mâinile vărului ei, care o conduse, luminându-i drumul. Când ajunseră amândoi în prag, el exclamă:

— Ah! De ce sunt ruinat?

— Ce dacă! Cred că tata-i bogat, răspunse ea.

— Biată copilă!, spuse Charles, păşind cu un picior în cameră şi sprijinindu-se cu spatele de perete. Dacă ar fi bogat, nu l-ar fi lăsat pe al meu să moară, nu te-ar ţine în sărăcia asta; în sfârşit, ar trăi altfel.

— Dar are Froidfond!

— Şi cât valorează Froidfond?

— Nu ştiu. Dar are Noyers.

— Vreo fermă amărâtă!

— Are vii şi păşuni…

— Nişte sărăcii, răspunse Charles, cu un aer dispreţuitor. Dacă tatăl dumitale ar fi avut măcar o rentă de douăzeci şi patru de mii de livre, ai mai locui în camera asta rece şi aproape goală?, continuă el, păşind şi cu piciorul stâng. Acolo va sta comoara mea nepreţuită!, spuse el arătând cufărul vechi, ca să-şi ascundă gândul.

— Du-te la culcare, îi zise ea, împiedicându-l să intre într-o cameră în dezordine.

Charles se retrase şi-şi spuseră zâmbind noapte bună.

Amândoi adormiră pierduţi în acelaşi vis, iar Charles începu din acel moment să arunce câţiva trandafiri peste doliul său.

A doua zi dimineaţă, doamna Grandet îşi găsi fiica plimbându-se, înainte de masă, în compania lui Charles. Tânărul era trist încă, aşa cum trebuia să fie un nefericit coborât, ca să spunem aşa, în străfundul durerii sale şi care, măsurând adâncimea prăpastiei în care se prăbuşise, simţise întreaga povară a vieţii viitoare.

— Tata se va întoarce abia la cină, spuse Eugénie, zărind îngrijorarea zugrăvită pe chipul mamei sale.

Era uşor să vezi în purtarea, pe chipul tinerei Eugénie şi în blândeţea aparte a vocii o asemănare de gândire între ea şi vărul ei. Sufletele lor se îngemănaseră cu ardoare poate chiar înainte de a fi simţit deplin forţa sentimentelor care-i uneau. Charles rămase în sală, respectându-i-se tristeţea. De altfel, cele trei femei nu statură degeaba, deoarece Grandet uitase de treburi şi la domiciliul lui se prezentă un mare număr de persoane. Veniră ţiglarul, zidarul, dulgherul, fermierii, unii să încheie înţelegeri pentru reparaţii, alţii, să plătească arendele sau să primească bani. Aşadar, doamna Grandet şi Eugénie au fost obligate să se agite, să răspundă vorbăriei interminabile a lucrătorilor şi a sătenilor. Nanon încasa redevenţele în bucătărie. Aştepta întotdeauna dispoziţiile stăpânului ca să ştie ce trebuia să păstreze pentru casă şi ce să vândă la piaţă. Unchiaşul obişnuia, asemenea unui mare număr de nobili de ţară, să-şi bea vinul prost şi să-şi mănânce fructele stricate. Pe la cinci seara, Grandet se întoarse de la Angers, după ce încasase paisprezece mii de franci pe aurul lui şi având în portofel bonuri regale ce-i aduceau dobândă până în ziua de achitare a rentelor. Îl lăsase pe Cornoiller la Angers, să aibă grijă de caii pe jumătate frânţi de oboseală şi să-i aducă fără grabă, după ce se vor fi odihnit bine.

— Vin de la Angers, nevastă, zise el. Mi-e foame.

Nanon îi strigă din bucătărie:

— N-aţi mâncat nimic de ieri?

— Nimic, răspunse unchiaşul.

Nanon aduse supa. Des Grassins veni să primească instrucţiuni de la clientul lui în momentul în care familia se afla la masă. Moş Grandet nici măcar nu-şi văzuse nepotul.

— Mănâncă liniştit, Grandet, că putem să stăm de vorbă, spuse bancherul. Ştii la cât a ajuns aurul la Angers, unde vin după el de la Nantes? O să trimit şi eu.

— Să nu trimiţi, răspunse unchiaşul, au destul acum. Suntem prea buni prieteni ca să te las să-ţi pierzi timpul.

— Dar aurul se vinde acolo cu treisprezece franci şi cincizeci de centime.

— Vrei să spui că se vindea.

— De unde naiba să fi venit atâta?

— Am fost azi-noapte la Angers, îi răspunse Grandet cu glas şoptit.

Bancherul tresări surprins. Apoi, des Grassins şi Grandet începură să-şi vorbească la ureche şi să se uite din când în când la Charles. În momentul în care fostul dogar îi spuse probabil bancherului să-i cumpere rente publice de o sută de mii de livre, des Grassins făcu din nou un gest de surprindere.

— Domnule Grandet, plec la Paris, îi spuse el lui Charles. Dacă ai să-mi dai vreo însărcinare…

— Niciuna, domnule, mulţumesc, răspunse Charles.

— Mulţumeşte-i mai cu sârg, nepoate. Domnul se duce să desluşească afacerile casei Guillaume Grandet.

— Există oare vreo speranţă?, întrebă Charles.

— Păi, nu eşti nepotul meu?, exclamă dogarul cu o mândrie bine jucată. Onoarea ta e şi onoarea noastră. Nu te cheamă Grandet?

Charles se ridică, îl luă în braţe pe moş Grandet, îl sărută, păli şi ieşi. Eugénie îşi privi tatăl cu admiraţie.

— Atunci, rămas-bun, domnule des Grassins! Baza-i în dumneata! Să-i linguşeşti bine pe oamenii ăia!

Cei doi „diplomaţi” îşi dădură mâna şi fostul dogar îl conduse pe bancher până la uşă. Apoi, după ce o închise, se întoarse şi-i spuse lui Nanon, aşezându-se în fotoliu:

— Dă-mi lichior de coacăze!

Dar, prea agitat ca să stea locului, se ridică, se uită la portretul domnului de La Bertellière şi începu să cânte, făcând ceea ce Nanon numea paşi de dans:

În garda franceză
Aveam un bun tătic[15]*…*

Nanon, doamna Grandet, Eugénie se uitară una la alta în tăcere. Bucuria podgoreanului le speria întotdeauna când ajungea la apogeu. Seara se sfârşi curând. Întâi, moş Grandet vru să se culce devreme şi, când se culca, în casa lui toţi trebuiau să doarmă, aşa cum, atunci când August bea, întreaga Polonie trebuia să fie beată[16]. Apoi, Nanon, Charles şi Eugénie erau la fel de osteniţi ca stăpânul casei. Cât despre doamna Grandet, aceasta dormea, mânca, bea, mergea după dorinţa soţului ei. Totuşi, în cele două ore acordate digestiei, dogarul, mai glumeţ decât fusese vreodată, rosti multe dintre aforismele proprii, dintre care unul singur era de-ajuns ca să-i arate starea de spirit. După ce goli paharul, se uită la el şi zise:

— Abia apuci să duci paharul la gură, că s-a şi golit! Asta-i viaţa! Nu poţi să fii şi totodată să fi fost. Paralele nu pot să circule, dar să şi stea în pungă, altfel viaţa ar fi prea frumoasă!

Se arătă jovial şi îngăduitor. Când Nanon veni cu vârtelniţa, Grandet îi spuse:

— Cred că eşti ostenită. Lasă încolo cânepa.

— Păi, m-aş plictisi!, răspunse slujnica.

— Biata Nanon! Vrei lichior?

— Ah! Lichiorul nu-l refuz! Doamna îl face mai bine decât spiţerii. Cu ăla de vânzare zici că bei doctorie.

— Pun prea mult zahăr, îi taie tot gustul, o lămuri podgoreanul.

A doua zi, familia, adunată la ora opt pentru micul dejun, întruchipa tabloul primei scene de o intimitate cât se poate de reală. Nenorocirea crease pe loc o legătură strânsă între doamna Grandet, Eugénie şi Charles; Nanon le împărtăşea şi ea sentimentele fără să ştie. Toţi patru începură să formeze o familie. Iar bătrânul podgorean, după ce-şi satisfăcuse setea de câştig şi având siguranţa că în curând îl va vedea pe filfizon plecând, fără să-i plătească altceva decât drumul până la Nantes, devenise aproape indiferent faţă de prezenţa lui în casă. Îi lăsa pe cei doi copii, cum îi numea pe Charles şi pe Eugénie, să se comporte cum găseau de cuviinţă, sub supravegherea doamnei Grandet, în care avea, de altfel, deplină încredere în ceea ce priveşte morala publică şi religioasă. El era ocupat cu alinierea păşunilor şi gropilor din vecinătatea drumului, cu plantarea plopilor la malul Loarei şi cu lucrările de iarnă la vii şi la Froidfond.

Din acel moment, începu pentru Eugénie primăvara iubirii. De la scena din noaptea trecută, când verişoara îi dăruise vărului comoara ei, inima însoţise comoara. Tăinuitori ai aceluiaşi secret, se priveau exprimând o complicitate reciprocă, care le aprofunda sentimentele, făcându-le comune, mai intime, împingându-i, ca să spunem aşa, pe

amândoi în afara vieţii obişnuite. Oare rudenia nu permite o anumită dulceaţă a tonului, o tandreţe în priviri? Astfel, Eugénie se strădui să ostoiască suferinţele vărului ei cu bucuria copilărească a unei iubiri care înmugurea. Oare nu există asemănări gingaşe între începuturile iubirii şi cele ale vieţii? Nu-i legănat copilul cu cântece suave şi cu priviri iubitoare? Nu-ţi sunt istorisite acele poveşti feerice care-i înfrumuseţează viitorul? Pentru el, speranţa nu-şi deschide neîntrerupt aripile ei strălucitoare? Nu plânge, rând pe rând, de bucurie şi de durere? Nu se ceartă, din nimic, pentru pietricelele din care încearcă să construiască un castel fragil, pentru buchetele de flori uitate pe dată? Nu-i dornic să stăpânească timpul, să înainteze în viaţă?

Iubirea e a doua transformare a noastră. Copilăria şi iubirea au fost unul şi acelaşi lucru pentru Eugénie şi Charles: a fost prima pasiune cu toate copilăriile ei, cu atât mai dezmierdătoare pentru inimile lor, cu cât erau învăluite în melancolie. Zbătându-se la naştere sub vălurile îndoliate, această iubire era într-o armonie perfectă cu simplitatea provincială a casei în ruină. Schimbând câteva cuvinte cu verişoara lui pe ghizdurile puţului, în curtea învăluită în tăcere, stând în acea grădiniţă, aşezaţi pe o bancă năpădită de muşchi până la ceasul la care scăpata soarele, ocupaţi să-şi spună mari nimicuri sau reculegându-se în liniştea care domnea între metereze şi casă, la fel ca sub arcadele unei biserici, Charles înţelese sfinţenia iubirii, deoarece marea lui doamnă, draga lui Annette, nu-l învăţase decât tulburările furtunoase. Părăsea în acel moment pasiunea pariziană, cochetă, vanitoasă, strălucitoare, pentru iubirea curată şi adevărată.

Începuse să-i placă acea casă, ale cărei obiceiuri nu i se mai păreau atât de ridicole. El cobora de dimineaţă ca să poată sta de vorbă cu Eugénie înainte ca Grandet să vină să scoată proviziile, iar când paşii unchiaşului răsunau pe scară, fugea în grădină. Crima inocentă a întâlnirii matinale, secretă chiar şi pentru mama tinerei Eugénie şi pe care Nanon se prefăcea că n-o vede, îi imprima celei mai nevinovate iubiri din lume vioiciunea plăcerilor interzise. Apoi, după masa de prânz, când moş Grandet pleca să-şi vadă proprietăţile şi fermele, Charles rămânea cu mama şi cu fiica, încercând plăceri necunoscute când le ajuta să depene un fir, când le vedea lucrând, când le auzea stând la taifas. Simplitatea acelei vieţi aproape monastice, care-i dezvăluia frumuseţea sufletelor ce nu cunoşteau lumea, îl impresiona mult. Crezuse acele obiceiuri imposibile în Franţa şi nu le admisese existenţa decât în Germania, dar, chiar şi aşa, doar în fabule şi în romanele lui Auguste La Fontaine.

Pentru el, Eugénie deveni modelul ideal al Margaretei, eroina lui

Goethe, mai puţin păcatul. În sfârşit, de la o zi la alta, privirile şi vorbele lui o fermecară pe biata fată, care se lăsa cu mare plăcere în voia iubirii; ea strângea cu putere fericirea asemenea unui înotător care strânge în mână ramura de salcie ca să iasă din fluviu şi să-şi tragă sufletul pe mal. Oare perspectiva unei absenţe apropiate nu întrista deja orele cele mai fericite ale acestor zile care treceau cu repeziciune? Zilnic, un eveniment neînsemnat le amintea viitoarea despărţire. Astfel, după trei zile de la plecarea lui des Grassins, Charles fusese dus de Grandet la Tribunalul de Primă Instanţă, cu solemnitatea pe care oamenii din provincie o acordă acestor acţiuni, ca să semneze o renunţare la succesiunea tatălui său. Repudiere cumplită! Un fel de apostazie familială. Merse la maestrul Cruchot să semneze două procuri, una pentru des Grassins, cealaltă pentru prietenul care avea sarcina să vândă mobila. Apoi, el se văzu nevoit să îndeplinească formalităţile necesare obţinerii unui paşaport pentru străinătate. În sfârşit, când sosiră hainele simple de doliu, pe care Charles le ceruse de la Paris, chemă un croitor din Saumur şi-i vându garderoba inutilă. Această faptă îi plăcu în mod deosebit lui moş Grandet.

— Ah! Te porţi ca un om care trebuie să se îmbarce şi vrea să se îmbogăţească, îi spuse el, văzându-l îmbrăcat cu o redingotă din postav negru gros. Bine, foarte bine!

— Te rog să fii convins, domnule, că voi şti întotdeauna să mă comport potrivit cu situaţia mea, îi răspunse Charles.

— Ce mai e şi asta?, întrebă unchiaşul, ai cărui ochi începură să lucească la vederea unui pumn de aur pe care i-l arăta Charles.

— Domnule, mi-am adunat butonii, inelele, toate fleacurile pe care le am şi care ar putea să aibă o oarecare valoare. Dar, necunoscând pe nimeni la Saumur, aş fi vrut să te rog în dimineaţa asta să…

— Să-ţi cumpăr toate astea?, întrebă Grandet, întrerupându-l.

— Nu, unchiule, să-mi recomanzi un om cinstit care…

— Dă-le la mine, nepoate! O să mă duc sus să ţi le preţuiesc şi să-ţi spun cât fac, până la o centimă. Aur de bijuterii, între optsprezece şi nouăsprezece carate, zise el, examinând un lănţişor lung.

Podgoreanul îşi întinse mâna lată şi luă tot acel aur.

— Verişoara, dă-mi voie să-ţi dăruiesc aceşti butoni, pe care-i vei putea folosi la prinderea panglicilor la încheietura mâinii, spuse Charles. Iese o brăţară foarte la modă în acest moment.

— Îi primesc cu dragă inimă, vere, răspunse ea, privindu-l cu subînţeles.

— Mătuşă, iată degetarul mamei mele. Îl păstram cu dragoste în trusa mea de toaletă, continuă Charles, arătându-i degetarul frumos de aur doamnei Grandet, care de zece ani dorea unul.

— Nu ştiu cum să-ţi mulţumesc, nepoate, spuse bătrâna mamă, căreia i se umeziră ochii. Seara şi dimineaţa, în rugăciunile mele, o voi adăuga pe cea mai stăruitoare dintre toate pentru dumneata, rugăciunea pentru cei plecaţi pe drumuri. Dacă voi muri, Eugénie va păstra această bijuterie.

— Toate astea fac nouă sute optzeci şi nouă de franci şi şaptezeci şi cinci de centime, nepoate, zise Grandet, deschizând uşa. Dar, ca să te scutesc de osteneala vânzării, îţi voi da eu banii… în livre.

„În livre" însemna, pe malurile Loarei, că scuzii de şase livre trebuie să fie acceptaţi în schimbul a şase franci, fără să se ţină cont de greutatea pierdută din pricina uzurii.

— Nu îndrăzneam să-ţi fac această rugăminte, răspunse Charles, dar nu-mi plăcea deloc să-mi scot la vânzare bijuteriile în oraşul unde locuieşti dumneata. Trebuie să ne spălăm rufele murdare în familie, spunea Napoleon. Aşa că-ţi mulţumesc pentru bunătatea dumitale.

Grandet se scarpină după ureche şi urmă un moment de tăcere.

— Dragul meu unchi, verişoara şi mătuşa mi-au îngăduit să le dăruiesc o mică amintire din partea mea, continuă Charles, privindu-l cu un aer nelinişţit, ca şi cum s-ar fi temut să nu-i rănească susceptibilitatea. Binevoieşte să primeşti şi dumneata nişte butoni de manşete care mie nu-mi mai sunt de niciun folos: îţi vor aminti de un biet tânăr care, departe de dumneata, se va gândi cu siguranţă la cei care, de acum înainte, vor fi singura lui familie.

— Dragă băiete! Dragă băiete, nu trebuie să te lipseşti aşa de toate…! Ce-ai primit, nevastă?, întrebă el, întorcându-se cu aviditate spre soţia lui. Ah, un degetar de aur! Şi tu, fetiţo? Ia te uită, butoni cu diamante! Haide, iau şi eu butonii, băiete, zise el în cele din urmă, strângându-i mâna lui Charles. Dar… o să-mi dai voie să… să-ţi plătesc… da… drumul până în Indii. Da, vreau să-ţi plătesc drumul. Mai ales că, preţuindu-ţi bijuteriile, am luat în calcul numai aurul brut şi poate că făcea mai mult cu lucrătură cu tot. Gata, am hotărât! Iţi voi da o mie cinci sute de franci… în livre, pe care mi-i va împrumuta Cruchot, pentru că n-am nicio leţcaie în casă, decât dacă Perrotet, care a întârziat cu arenda, va veni s-o plătească. Ia să mă duc să văd!

Îşi luă pălăria, îşi puse mănuşile şi ieşi.

— Aşadar, pleci, spuse Eugénie, aruncându-i o privire în care tristeţea se amesteca cu admiraţia.

— Trebuie, răspunse el, lăsând capul în jos.

De câteva zile, atitudinea, purtarea şi vorbele lui Charles deveniseră cele ale unui om profund îndurerat, dar care, conştient de imensele obligaţii care apăsau asupra lui, simţea că nenorocirea îi

insufla din ce în ce mai mult curaj. Nu mai ofta, devenise un adevărat bărbat. De aceea, niciodată Eugénie nu avu o părere mai bună despre caracterul vărului ei decât văzându-l coborând în hainele groase din postav negru, care se potriveau bine cu chipul palid şi cu înfăţişarea tristă. Din ziua aceea, cele două femei purtară doliu, asistând împreună cu Charles la un recviem celebrat la biserica parohiei pentru sufletul răposatului Guillaume Grandet.

La masa de prânz, Charles primi scrisori de la Paris şi le citi.

— Ei bine, vere, eşti mulţumit de cum îţi merg afacerile?, întrebă încet Eugénie.

— Nu pune niciodată întrebări de-astea, fiica mea, răspunse Grandet. Ce naiba! Dacă eu nu-ţi spun nimic de-ale mele, de ce ţi-ai băga nasul în cele ale vărului tău? Dă-i pace băiatului!

— Oh, n-am secrete!, spuse Charles.

— Bla, bla, bla! O să înveţi tu că în negustorie trebuie să-ţi ţii limba-n frâu!

După ce îndrăgostiţii rămaseră singuri în grădină, Charles îi spuse verişoarei sale, ducând-o spre vechea bancă, unde se aşezară sub nuc:

— Am avut dreptate în privinţa lui Alphonse, s-a purtat minunat. S-a ocupat de afacerile mele cu prudenţă şi cinstit. Nu datorez nimic celor de la Paris, toată mobila mea s-a vândut bine; el mă anunţă că, după sfaturile unui căpitan de cursă lungă, a folosit trei mii de franci, care-i mai rămăseseră, să cumpere ceva marfă, formată din curiozităţi europene, care se vând foarte bine în Indii. Mi-a trimis coletele la Nantes, unde se află o navă care pleacă spre Java. Peste cinci zile, Eugénie, va trebui să ne luă rămas-bun poate nu pentru totdeauna, dar cel puţin pentru mult timp de-aici înainte. Marfa mea şi cei zece mii de franci pe care mi-i trimit doi dintre prietenii mei constituie un început destul de modest. Nu mă pot gândi la întoarcere decât peste câţiva ani. Draga mea verişoara, nu pune în balanţă viaţa mea cu a ta, aş putea să pier, poate că ţi se va prezenta o partidă bună…

— Mă iubeşti?, întrebă ea.

— Oh, da, mult!, răspunse el, pe un ton profund, care dezvăluia un sentiment la fel de profund.

— Voi aştepta, Charles! Dumnezeule! Tata e la fereastră!, exclamă ea, respingându-şi vărul, care se apropia s-o sărute.

Şi fugi sub boltă, urmată de Charles. Văzându-l, tânăra se retrase la capătul de jos al scării şi deschise uşa; apoi, fără să ştie prea bine unde mergea, Eugénie se pomeni lângă cămăruţa lui Nanon, în locul cel mai întunecos al culoarului. Acolo, Charles, care o însoţise, o prinse de mână, o trase mai aproape, o apucă de mijloc şi o lipi

începetişor de el. Eugénie nu se mai împotrivi, primi şi dărui cea mai curată, cea mai suavă, dar şi cea mai deplină sărutare.

— Dragă Eugénie, un văr e într-o situaţie mai bună decât un frate, te poate lua de soţie, îi spuse Charles.

— Aşa să fie!, strigă Nanon, deschizând deodată uşa cămăruţei sale.

Speriaţi, cei doi îndrăgostiţi fugiră în sală, unde Eugénie îşi reluă lucrul, iar Charles se apucă să citească litaniile Fecioarei din cartea de rugăciuni a doamnei Grandet.

— Ce tăcere!, exclamă Nanon, văzând că nimeni nu vorbea. Ne facem cu toţii rugăciunile?

După ce Charles îşi anunţase plecarea, Grandet începuse să se agite, vrând să lase să se creadă că-i păsa mult de nepotul lui. Se arătă generos cu ce nu-l costa nimic, găsindu-i un ambalator şi zicând apoi că cerea prea mulţi bani pentru lăzile lui. Atunci, el vru cu încăpăţânare să se ocupe personal de asta şi folosi nişte scânduri vechi. Se trezi dis-de-dimineaţă ca să rindeluiască, să netezească lemnul cu cuţitoaia, să bată în cuie scândurile şi să confecţioneze cutii foarte frumoase, în care ambala toate lucrurile lui Charles; apoi, îşi luă sarcina să le coboare cu ambarcaţiunea pe Loara, să aibă grijă de ele şi să le expedieze în timp util la Nantes.

De la sărutul de pe culoar, orele zburau pentru Eugénie cu o iuţeală înspăimântătoare. Uneori, ea voia să-şi urmeze vărul. Cel care a cunoscut cea mai fermecătoare dintre pasiuni, aceea care e scurtată zilnic de vârstă, de timp, de o boală mortală, de vreo fatalitate umană, acela va înţelege chinurile tinerei Eugénie. Plângea deseori, plimbându-se prin grădină, acum prea mică pentru ea, ca şi curtea, casa, oraşul: se închipuia deja înfruntând întinderile nesfârşite ale mărilor. În sfârşit, veni şi ziua dinaintea plecării. Dimineaţa, în absenţa lui Grandet şi a lui Nanon, cutia preţioasă unde se aflau cele două portrete a fost aşezată cu solemnitate în singurul sertar al dulăpiorului care se încuia cu cheia şi unde se găsea punga acum goală. Depunerea acestei comori fu însoţită de multe sărutări şi lacrimi. După ce-şi puse cheia în sân, Eugénie nu mai avu curajul să-l împiedice pe Charles să sărute acel loc.

— Aici va sta mereu, dragul meu.

— Ca şi inima mea.

— Ah, Charles, asta nu e bine!, spuse ea, pe un ton puţin mustrător.

— Nu suntem logodiţi?, răspunse el. Am cuvântul tău, primeşte-l şi tu pe-al meu.

Apoi îşi jurară să fie unul al celuilalt pentru totdeauna.

Nicio făgăduială din această lume nu a fost mai curată: candoarea

tinerei Eugénie sfinţea momentan iubirea lui Charles. A doua zi dimineaţă, micul dejun a fost trist. În halatul lui de casă cusut cu fir de aur şi purtând o cruce atârnată de gât cu o panglică de catifea, ambele dăruite de Charles, Nanon, care nu se sfia să-şi exprime sentimentele, avea ochii înlăcrimaţi.

— Drăguţul domn pleacă pe mare! Domnul să-l călăuzească!

La zece şi jumătate, întreaga familie îl însoţi pe Charles la diligenta de Nantes. Nanon dăduse drumul câinelui, încuiase poarta şi vru să ducă bagajul lui Charles. Toţi negustorii de pe strada veche erau în pragul prăvăliilor ca să-i vadă trecând, micului cortegiu alăturându-i-se în piaţă şi notarul Cruchot.

— Să nu plângi, Eugénie, îi spuse mama ei.

— Nepoate, pleacă sărac, întoarce-te bogat, vei găsi salvată onoarea tatălui dumitale, îi spuse Grandet în uşa hanului, sărutându-l pe Charles pe amândoi obrajii. Garantez pentru asta eu, Grandet. Iar atunci nu va mai atârna decât de dumneata să…

— Ah, unchiule, îmi îndulceşti amărăciunea plecării! Oare nu-i cel mai frumos dar pe care mi-l puteai face?

Neînţelegând vorbele bătrânului dogar, pe care-l întrerupsese, Charles lăsă să cadă pe faţa tăbăcită de vânt şi de soare lacrimi de recunoştinţă, în timp ce Eugénie strângea cu toată puterea ei mâna vărului şi pe cea a tatălui. Numai notarul zâmbea, admirând subtilitatea lui Grandet, pentru că numai el îl înţelese pe unchiaş. Cei patru, înconjuraţi de alte câteva persoane, rămaseră în faţa diligentei până la plecare. Apoi, după ce ea dispăru pe pod şi zgomotul ei răsună numai în depărtare, podgoreanul mormăi:

— Cale bătută!

Din fericire, numai notarul Cruchot auzi această exclamaţie. Eugénie şi mama ei se duseseră într-un anumit loc de pe chei, de unde mai puteau zări diligenta, şi-şi agitau batistele albe, semn la care Charles răspundea fluturând-o pe a lui.

— Mamă, aş vrea să am un moment puterea Domnului, spuse Eugénie, în clipa în care nu mai zări batista lui Charles.

Ca să nu întrerupem cursul evenimentelor care s-au petrecut în familia Grandet, e necesar să aruncăm anticipat o privire asupra operaţiilor pe care unchiaşul le-a făcut la Paris prin intermediul lui des Grassins. La o lună după plecarea bancherului, Grandet deţinea un titlu de rentă de stat de o sută de mii de livre, cumpărat la optzeci de franci net. Inventarul rămas la moartea sa nu a furnizat nici cea mai mică lămurire asupra mijloacelor sugerate de neîncrederea lui pentru schimbarea preţului rentei cu renta însăşi. Notarul Cruchot a ajuns la concluzia că Nanon, fără ştirea ei, fusese instrumentul fidel al transferării fondurilor. Cam pe atunci, slujnica lipsise cinci zile,

trebuind, zice-se, să pună ordine în anumite lucruri la Froidfond, ca şi cum podgoreanul ar fi putut să lase ceva la voia întâmplării. În privinţa afacerilor casei Guillaume Grandet, toate previziunile dogarului se realizaseră.

La Banca Franţei se găsesc, după cum se ştie, informaţiile cele mai exacte despre marile averi din Paris şi din departamente. Numele lui des Grassins şi cel al lui Félix Grandet din Saumur erau bine cunoscute şi se bucurau de stima acordată celebrităţilor financiare care se sprijină pe proprietăţi funciare imense neipotecate. Sosirea bancherului de la Saumur, însărcinat, se spunea, cu lichidarea onorabilă a casei Grandet din Paris, a fost aşadar de ajuns ca negociatorul să evite ruşinea protestării poliţelor. Ridicarea sechestrului s-a făcut în prezenţa creditorilor şi notarul familiei a procedat în mod regulamentar la întocmirea inventarului succesiunii. Curând, des Grassins i-a adunat pe creditori, care, cu toţii, i-au ales ca lichidatori pe bancherul din Saumur şi pe François Keller, un bancher bogat, unul dintre principalii interesaţi, conferindu-le toate puterile necesare ca să salveze onoarea familiei şi creanţele. Creditul lui Grandet de la Saumur, speranţa pe care a stârnit-o în sufletul creditorilor prin intermediul lui des Grassins au facilitat tranzacţiile; niciun creditor nu s-a arătat recalcitrant. Nimeni nu se gândea să-şi treacă creanţa la pierderi şi fiecare îşi spunea: „Grandet de la Saumur va plăti!"

Au trecut şase luni. Parizienii răscumpăraseră poliţele aflate în circulaţie şi le păstrau în portofele. Primul rezultat pe care voia să-l obţină dogarul. După nouă luni de la prima adunare, cei doi lichidatori au distribuit patruzeci şi şapte la sută fiecărui creditor. Această sumă a fost obţinută prin vânzarea valorilor, posesiunilor, a bunurilor şi a altor lucruri care aparţinuseră răposatului Guillaume Grandet, totul fiind făcut cu o scrupulozitate riguroasă. Această lichidare era făptuită cu cea mai mare onestitate. Creditorii au recunoscut admirabila şi incontestabila onoare a fraţilor Grandet. După ce aceste laude au circulat îndeajuns, creditorii au cerut restul banilor. Pentru asta, au fost nevoiţi să-i trimită lui Grandet o scrisoare colectivă.

— Am ajuns şi-aici!, exclamase fostul dogar, aruncând scrisoarea în foc. Răbdare, drăguţilor!

Drept răspuns la propunerile din scrisoare, Grandet de la Saumur a cerut depunerea la un notar a tuturor titlurilor de creanţă existente contra succesiunii fratelui său, împreună cu o chitanţă a plăţilor deja făcute, sub pretextul încheierii după verificare a conturile şi al stabilirii corecte a stării succesiunii. Această depunere a stârnit nenumărate dificultăţi. În general, creditorul e un fel de maniac.

Astăzi, gata să încheie o înţelegere; mâine, gata să distrugă totul; mai târziu, devenind mai mult decât blajin. Astăzi, soţia lui e binedispusă, ultimului micuţ i-au dat dinţii, totul merge bine acasă şi el nu vrea să piardă nicio para; mâine, plouă, nu poate să iasă, e melancolic, spune „da" la toate propunerile care pot să ducă la bun sfârşit o afacere; peste două zile, cere garanţii; la sfârşitul lunii, vrea să te execute silit, călăul! Creditorul seamănă cu vrabia comună, pe coada căreia copilaşii sunt îndemnaţi să încerce să pună un bob de sare; dar creditorul întoarce totul împotriva creanţei sale, din care nu poate să încaseze nimic.

Grandet observase variaţia stărilor de spirit ale creditorilor, iar cei ai fratelui său s-au comportat cu toţii după calculele lui. Unii s-au supărat şi au refuzat *categoric* această depunere.

— Foarte bine!, zicea Grandet, frecându-şi mâinile, pe când citea scrisorile adresate în această privinţă de des Grassins.

Alţii nu au consimţit depunerea decât cu condiţia să li se constate aşa cum se cuvine drepturile, nerenunţând la niciunul, ba chiar rezervându-şi-l pe acela de declarare a falimentului. Au urmat alte scrisori, după care Grandet de la Saumur a acceptat toate condiţiile cerute. În schimbul acestei concesii, creditorii concilianţi i-au adus pe calea cea bună şi pe creditorii îndârjiţi. Depunerea a avut loc, nu fără unele plângeri.

— Individul ăsta îşi bate joc de dumneata şi de noi, i se spusese lui des Grassins.

După douăzeci şi trei de luni de la moartea lui Guillaume Grandet, mulţi negustori, prinşi în vârtejul afacerilor din Paris, au uitat de încasarea poliţelor Grandet sau se gândeau la ea doar ca să-şi spună: „încep să cred că cei patruzeci şi şapte la sută sunt tot ce pot să scot din asta". Dogarul se bazase pe puterea timpului, care, spunea el, e un diavol bun.

La sfârşitul celui de-al treilea an, des Grassins i-a scris lui Grandet că, în schimbul a zece la sută din două milioane patru sute de mii de franci datoraţi încă de casa Grandet, îi făcuse pe creditori să-i înapoieze poliţele. Grandet a răspuns că notarul şi agentul de schimb, ale căror falimente înspăimântătoare provocaseră moartea fratelui său, *trăiau* încă, probabil deveniseră solvabili şi că trebuia să fie acţionaţi în judecată, ca să se poată scoate ceva de la ei şi diminua astfel cifra deficitului.

La sfârşitul celui de-al patrulea an, deficitul s-a oprit categoric la suma de un milion două sute de mii de franci. Au urmat tratative care au durat şase luni, între lichidatori şi creditori, între Grandet şi lichidatori. Pe scurt, presat insistent să plătească, Grandet de la Saumur le-a răspuns celor doi lichidatori, prin luna a noua a acelui

an, că nepotul lui, care se îmbogăţise în Indii, îi adusese la cunoştinţă intenţia de a plăti integral datoriile tatălui său, aşa că nu putea să-i plătească el, fără să-l fi consultat. Prin urmare, aştepta un răspuns.

Pe la mijlocul celui de-al cincilea an, creditorii erau încă ţinuţi în şah cu cuvântul „integral", folosit din când în când de sublimul dogar, care râdea în barbă şi nu rostea niciodată, fără să zâmbească şi să trântească o înjurătură, cuvintele: „Parizienii ăştia!" Dar creditorii au avut o soartă nemaiîntâlnită în analele comerţului. Ei se vor pomeni în situaţia în care-i ţinuse Grandet în momentul în care evenimentele acestei povestiri îi vor obliga să reapară. Când rentele au atins 115, moş Grandet a vândut şi a obţinut în jur de două milioane patru sute de mii de franci de aur, care s-au alăturat, în butoiaşele lui, celor şase sute de mii de franci din dobânzile compuse din titluri. Des Grassins locuia la Paris. Iată de ce, întâi, a fost numit deputat; apoi, s-a amorezat, el, tată de familie, dar sătul de viaţa plictisitoare de la Saumur, de Florine, una dintre cele mai drăguţe actriţe de la Théâtre de Madame, şi în bancher s-a trezit fostul ofiţer napoleonian. E inutil să vorbim despre comportamentul lui; la Saumur a fost socotit profund imoral. Soţia a fost foarte fericită cu separarea bunurilor şi a avut destulă minte să conducă casa de la Saumur, ale cărei afaceri au continuat sub numele ei, ca să repare prejudiciile aduse averii de nebuniile domnului des Grassins. Cei din familia Cruchot au înveninat atât de mult situaţia nesigură a acestei cvasi văduve, încât şi-a măritat foarte prost fiica şi s-a văzut nevoită să renunţe la căsătoria fiului ei cu Eugénie Grandet. Adolphe a plecat la Paris la tatăl lui şi se spune că a devenit un tânăr cu deprinderi foarte rele. Familia Cruchot a triumfat.

— Soţul dumitale e lipsit de judecată, spunea Grandet, împrumutând-o cu o sumă de bani pe doamna des Grassins în schimbul unor garanţii. Vă plâng din toată inima, sunteţi o femeie de toată isprava.

— Ah, domnule!, răspundea biata femeie. Cine putea să creadă că, în ziua în care a plecat de la dumneata spre Paris, se ducea la pierzanie?

— Cerul mi-e martor, doamnă, că am făcut tot ce-am putut până în ultimul moment să-l împiedic să plece. Domnul preşedinte voia să se ducă în locul lui, iar acum ştim de ce a ţinut musai să plece el.

Astfel, Grandet nu avea nicio obligaţie faţă de des Grassins.

5
Necazuri de familie

În orice situaţie, femeile au mai multe motive de durere decât un bărbat şi suferă mai mult decât el. Bărbatul are forţa lui şi obişnuinţa de a-şi exercita puterea: acţionează, se agită, îşi face de lucru, gândeşte, priveşte în viitor şi găseşte în toate astea consolare. Aşa făcea şi Charles. Dar femeia rămâne faţă în faţă cu durerea, de la care nimic nu o abate, coboară până în străfundul prăpastiei pe care a deschis-o el, o măsoară şi o umple deseori cu dorinţele şi cu lacrimile ei. Aşa făcea Eugénie. Se iniţia în propriu-i destin. Simţirea, iubirea, suferinţa, devotamentul vor face întotdeauna parte din textul vieţii femeilor. Eugénie avea să fie o femeie pe de-a-ntregul, mai puţin în ceea ce o consolează pe femeie. Fericirea, adunată precum cuiele înfipte într-un zid, după splendida exprimare a lui Bossuet, nu avea să-i umple într-o zi căuşul palmei. Supărările nu se lasă niciodată aşteptate, iar, pentru ea, acestea sosiră curând.

A doua zi după plecarea lui Charles, casa Grandet îşi reluă înfăţişarea pentru toţi, mai puţin pentru Eugénie, căreia i se păru brusc foarte pustie. Fără ştiinţa tatălui, vru ca odaia vărului ei să rămână aşa cum o lăsase. Doamna Grandet şi Nanon încuviinţară cu dragă inimă acest *statu quo.*

— Cine ştie dacă nu se va întoarce mai repede decât credem?, spuse ea.

— Ah, tare aş vrea să-l văd aici!, răspunse Nanon. Mă obişnuisem cu el! Era un domn tare omenos şi tare drăguţ, buclat ca o fată.

Eugénie se uită la Nanon.

— Sfântă Fecioară! Domnişoară, ochii dumitale frumoşi îţi vor duce sufletul la pierzanie! Nu privi lumea în felul ăsta!

Din ziua aceea, frumuseţea domnişoarei Grandet căpătă un nou caracter. Gravele gânduri de iubire de care sufletu-i era invadat lent, demnitatea femeii iubite dădură trăsăturilor sale acel fel de strălucire pe care pictorii o reprezintă prin aureolă. Până să vină vărul ei, Eugénie putea fi comparată cu Fecioara înainte să conceapă; după plecarea lui, semăna cu Fecioara devenită mamă: concepuse iubirea. Aceste două Marii, atât de diferite şi atât de bine reprezentate de câţiva pictori spanioli, constituie una dintre cele mai strălucite figuri care abundă în creştinism.

Întorcându-se de la slujbă, unde se dusese a doua zi după plecarea lui Charles şi unde jurase că se va duce în fiecare zi, cumpără de la

un librar o hartă a lumii, pe care o prinse în cuie deasupra oglinzii, ca să poată urmări drumul vărului ei spre Indii, să se închipuie cât de cât, seara şi dimineaţa, în corabia care-l purta spre acele ţărmuri îndepărtate, să-l vadă, să-i pună mii de întrebări, să-l întrebe: „Eşti sănătos? Suferi? Te gândeşti la mine, văzând acea stea despre frumuseţea şi folosul căreia mi-ai vorbit chiar tu?" Apoi, dimineaţa, stătea cufundată în gânduri sub nuc, aşezată pe banca de lemn roasă de carii şi năpădită de muşchi cenuşiu, unde-şi spuseseră multe cuvinte dragi, copilării, unde-şi imaginaseră frumosul lor cămin. Se gândea la viitor privind cerul prin micul spaţiu îngăduit de ziduri, apoi, vechea porţiune de zid şi acoperişul sub care era camera lui Charles. În sfârşit, trăi iubirea singuratică, iubirea adevărată care persistă, se strecoară în toate gândurile şi devine substanţa sau, cum ar fi spus părinţii noştri, ţesătura vieţii.

Când aşa-zişii prieteni ai lui moş Grandet veneau să trăncănească seara, ea era veselă, se prefăcea; dar în toate dimineţile vorbea despre Charles cu mama ei şi cu Nanon. Slujnica înţelesese că putea să ia parte la suferinţele tinerei ei stăpâne fără să-şi încalce îndatoririle faţă de stăpânul casei şi-i spunea fetei:

— Eu, dacă aş fi avut un bărbat, l-aş fi… urmat şi-n iad! L-aş fi… ce mai!… În fine, aş fi murit pentru el! Dar… nimic. Voi muri fără să ştiu ce-i viaţa. Crezi, domnişoară, că bătrânul ăsta de Cornoiller, care-i totuşi un om cumsecade, se ţine de mine pentru renta mea, ca toţi cei care vin aici să adulmece bănetul domnului, făcându-vă curte? Zic asta pentru că sunt încă îndemânatică, deşi cât casa. Ei bine, don'şoară, să ştiţi, asta tot îmi face plăcere, chiar dacă nu-i iubire!

Trecură astfel două luni. Viaţa din casă, altădată atât de monotonă, era însufleţită de interesul imens stârnit de secretul care le lega şi mai intim pe cele trei femei. Pentru ele, Charles încă trăia şi se mişca de colo-colo sub tavanul cenuşiu al sălii. Seara şi dimineaţa, Eugénie deschidea trusa de toaletă şi privea portretul mătuşii sale. Într-o dimineaţă de duminică fu surprinsă de mama ei în momentul în care căuta trăsăturile lui Charles în cele ale portretului. Doamnei Grandet i-a fost astfel destăinuit secretul teribil al schimbului făcut între tânăr şi Eugénie.

— I-ai dat tot!, exclamă mama ei, înspăimântată. Ce-i vei spune tatălui tău, de Anul Nou, când o să vrea să-i arăţi aurul?

Privirea fetei deveni fixă şi cele două femei rămaseră stăpânite de o teamă mortală jumătate din dimineaţă. Se dovediră destul de tulburate ca să nu mai ajungă la liturghia mare şi se duseră doar la liturghia mică. Peste trei zile se sfârşea anul 1819. Peste trei zile avea să înceapă o acţiune cumplită, o tragedie burgheză fără otravă,

pumnal sau vărsare de sânge, dar, pentru actori, mai crudă decât toate dramele săvârşite în ilustra familie a Atrizilor.

— Ce o să ne facem?, îşi întrebă doamna Grandet fiica, lăsându-şi lucrul pe genunchi.

Biata mamă suferea de nişte tulburări aşa de grave de două luni, încât mânecuţele ei de lână, de care avea nevoie pentru iarnă, nu erau încă gata. Acest fapt divers casnic, neînsemnat în aparenţă, avu consecinţe triste pentru ea. Fără mânecuţe, răci rău pe când asuda din pricina unei furii înspăimântătoare a soţului ei.

— Mă gândeam, biata mea copilă, că, dacă mi-ai fi destăinuit secretul tău, am fi avut timp să-i scriem la Paris domnului des Grassins. Ar fi putut să ne trimită monede de aur asemănătoare cu ale tale. Şi, chiar dacă Grandet le cunoaşte bine, poate că…

— Dar de unde am fi luat atâţia bani?

— Mi-aş fi pus la bătaie bunurile mele. De altfel, domnul des Grassins ne-ar fi…

— Nu mai e timp, răspunse Eugénie cu voce înăbuşită şi tulburată, întrerupându-şi mama. Nu trebuie să ne ducem mâine-dimineaţă în camera lui să-i urăm la mulţi ani?

— Dar, fiica mea, m-aş putea duce la domnii Cruchot.

— Nu, nu, ar însemna să mă predau lor şi să depindem de ei. De altfel, hotărârea mea e luată. Am făcut bine, nu mă căiesc deloc. Dumnezeu mă va ocroti. Facă-se sfânta lui voinţă! Ah, dacă i-ai fi citit scrisoarea, nu te-ai mai fi gândit decât la el, mamă!

A doua zi dimineaţă, 1 ianuarie 1820, teroarea vădită care le stăpânea pe mamă şi pe fiică le sugeră cea mai naturală dintre scuze ca să nu vină, cu solemnitate, în camera lui Grandet. Iarna dintre anii 1819 şi 1820 a fost una dintre cele mai aspre din epocă. Zăpada se aşternuse în strat gros pe acoperiş.

Doamna Grandet îi spuse soţului ei îndată ce îl auzi mişcându-se prin cameră:

— Grandet, spune-i lui Nanon să facă puţin foc în camera mea. E atât de frig, încât am îngheţat sub plapumă. Am ajuns la o vârstă la care am nevoie să fiu menajată.

Şi, după o scurtă pauză, ea continuă:

— Să ştii că Eugénie va veni să se îmbrace aici. Biata fată ar putea să se îmbolnăvească dacă-şi face toaleta la ea în odaie pe o vreme ca asta. Apoi vom veni să-ţi urăm la mulţi ani lângă foc, în sală.

— Bla, bla, bla! Ce de vorbe! Cum începi anul, doamnă Grandet? N-ai vorbit niciodată aşa de mult. Cu toate astea, nu cred c-ai mâncat pâine înmuiată în vin!

Urmă un moment de tăcere.

— Ei bine, voi face precum doreşti, doamnă Grandet!, continuă să

vorbească podgoreanul, căruia probabil că-i convenea propunerea soţiei sale. Eşti într-adevăr o femeie cumsecade şi nu vreau să ţi se întâmple ceva rău la bătrâneţe, chiar dacă, în general, cei din familia La Bertellière sunt zdraveni, nu glumă! Nu-i aşa?, strigă el, după o clipă de pauză. În fine, i-am moştenit, aşa că-i iert! Şi tuşi.

— Eşti vesel în dimineaţa asta, domnule, spuse cu gravitate biata femeie.

— Aşa sunt eu, vesel…

Dogaru-i vesel, n-ai ce face,
Hai să dregem poloboace!

…adăugă el, intrând în odaia soţiei sale gata îmbrăcat. Da, fir-ar să fie, aici e frig, nu glumă! Vom mânca bine la masă, nevastă. Des Grassins mi-a trimis un pateu de ficat cu trufe! O să mă duc să-l iau de la diligentă. Probabil c-a adăugat şi un napoleon dublu pentru Eugénie, îi şopti dogarul la ureche. Am rămas fără aur, nevastă. Mai aveam nişte monede vechi, pot să-ţi spun asta ţie, dar a trebuit să le dau pentru afaceri.

Şi, ca să celebreze Anul Nou, o sărută pe frunte.

— Eugénie!, strigă mama ei. Nu ştiu pe ce parte a dormit tatăl tău, dar e în toane bune în dimineaţa asta. O să ne descurcăm!

— Da' ce-are stăpânul nostru?, întrebă Nanon, intrând în odaie să aprindă focul. Întâi, mi-a zis: „O zi bună, un an bun, nătântoalo! Du-te să faci focul în odaia neveste-mii, îi e frig!" Pe urmă, am rămas prostită când l-am văzut întinzând mâna să-mi dea un scud de şase franci, care aproape că nu-i deloc tocit! Ia uite-l, doamnă! Oh, ce om cumsecade! E totuşi tare de treabă! Unii, cu cât îmbătrânesc, cu atât sunt mai nesuferiţi, dar el e dulce ca lichiorul de coacăze şi se face şi mai bun! E un om tare minunat, tare bun…

Secretul acestei veselii consta în reuşita deplină a operaţiunii sale speculative. Domnul des Grassins, după ce reţinuse sumele pe care i le datora dogarul pentru scontarea celor o sută cincizeci de mii de franci de titluri olandeze şi Pentru adaosul pe care i-l dăduse ca să completeze banii necesari cumpărării de rente în valoare de o sută de mii de livre, îi trimitea cu diligenta treizeci de mii de franci în scuzi, dobândă restantă la semestru, anunţându-i creşterea valorii rentelor publice. Ajunseseră atunci la 89 şi afaceriştii cei mai bogaţi cumpărau, la sfârşitul lui ianuarie, cu 92. Grandet câştiga, de două luni, o dobândă de 12% la capitalurile sale, îşi încheiase conturile şi urma acum să câştige cincizeci de mii de franci la fiecare şase luni, fără să fie nevoit să plătească impozite sau compensări. Pricepea în sfârşit renta, plasament faţă de care oamenii din provincie aveau o

repulsie de neînvins, şi se vedea, după cinci ani, stăpânul unui capital de şase milioane, făcuţi fără mare bătaie de cap şi care, adăugându-se valorii proprietăţilor sale funciare, ar fi format o avere colosală. Cei şase franci ai lui Nanon erau poate răsplata pentru un imens serviciu pe care slujnica i-l făcuse fără să ştie stăpânului ei.

„Oho! încotro se duce moş Grandet de aleargă de dimineaţă ca la foc?", se întrebară negustorii care-şi deschideau prăvăliile.

Apoi, când îl văzură revenind de la diligentă, urmat de un angajat al mesageriei, care ducea câţiva saci plini cu roaba, unul zise:

— Apa se duce întotdeauna în râu, unchiaşul se ducea la bani!

— Îi vin de la Paris, de la Froidfond, din Olanda!, spuse altul.

— O să ajungă să cumpere tot Saumurul!, exclamă un al treilea.

— Nu-i pasă de frig, îşi vede de treaba lui, îi zise o femeie soţului ei.

— Ei! Domnule Grandet! Dacă vă stânjenesc, vă scap eu de ei!, îi spuse un negustor de postav, cel mai apropiat vecin al lui.

— Mda! Nişte bănişori amărâţi, răspunse podgoreanul.

— De argint, replică omul de la mesagerie, pe şoptite.

— Dacă vrei să nu pleci cu buza umflată, ţine-ţi clanţa!, îl repezi zgârcitul, deschizând uşa.

„Ah, vulpoiul bătrân! Credeam că-i surd!, îşi spuse omul de la mesagerie. Se pare că, atunci când e frig afară, aude."

— Ţine cinci gologani de saftea de Anul Nou şi gura! Şterge-o!, îi zise Grandet. Nanon o să-ţi aducă înapoi roaba.

Apoi:

— Nanon, cele două curci sunt la slujbă?, o întrebă el.

— Da, domnule.

— Hai, la treabă!, strigă el, încărcând-o cu sacii.

Scuzii fură transportaţi fuguţa în camera lui, unde se încuie.

— Când e gata masa, îmi baţi în perete. Du înapoi roaba la mesagerie!

Familia se aşeză la masă abia la ora zece.

— Aici, tatăl tău nu-ţi va cere să-i arăţi aurul, îi spuse doamna Grandet fiicei sale, întorcându-se de la biserică. De altfel, să te prefaci că ţi-e frig. Pe urmă vom avea timp să-ţi umplem la loc punga până la ziua ta de naştere…

Grandet cobora scara gândindu-se să-şi schimbe iute scuzii parizieni în aur curat şi la admirabila lui operaţiune speculativă cu rente de stat. Era hotărât să-şi plaseze astfel veniturile până când renta va atinge valoarea de o sută de franci. Intenţie funestă pentru Eugénie. Îndată ce intră, cele două femei îi urară un an bun, fiica sărindu-i de gât şi alintându-l, doamna Grandet, grav şi cu demnitate.

— Ah, copila mea!, exclamă el, sărutându-şi fiica pe obraji. Să ştii că mă străduiesc pentru tine! Vreau să fii fericită. Îţi trebuie bani ca să fii fericit. Fără bani, ioc! Ţine un napoleon nou-nouţ, cerut special de la Paris. La naiba! Nu mai e un grăunte de aur aici! Numai tu mai ai aur! Arată-mi aurul tău, fetiţo!

— Lasă! E prea frig, să ne aşezăm la masă, îi răspunse Eugénie.

— Bine. Pe urmă. Da? Asta ne va ajuta la digestie! Grăsanul de des Grassins a avut grijă să ne trimită asta, continuă el. Aşa că mâncaţi, copii, nu ne costă nimic. Face treabă bună des Grassins, sunt mulţumit de el. Descurcăreţul ăsta lucrează pentru Charles, şi încă gratis. Aranjează foarte bine afacerile bietului răposat Grandet.

După o pauză:

— Mm! Mm! Ce bun el, rosti el cu gura plină. Mănâncă, nevastă! Ăsta-ţi ţine de foame pentru cel puţin două zile!

— Nu mi-e foame. Şi ştii că nu prea mă simt bine.

— Aş! Poţi să bagi în tine fără teamă c-o să-ţi plesnească burta. Eşti o La Bertellière, o femeie zdravănă. Eşti puţintel gălbuie, dar mie-mi place galbenul.

Aşteptarea unei morţi dezonorante şi publice este poate mai puţin oribilă pentru un condamnat decât era pentru doamna Grandet şi pentru fiica ei aşteptarea evenimentelor cu care avea să se încheie acea masă de familie. Cu cât vorbea şi mânca mai vesel bătrânul podgorean, cu atât inima celor două femei se strângea mai tare. Totuşi, fiica avea un sprijin în această împrejurare: îşi lua forţa din iubire.

„Pentru el, pentru el, m-aş lăsa omorâtă de o mie de ori", îşi spunea ea.

Gândind astfel, îi arunca mamei sale priviri pline de încurajări.

— Strânge tot, îi zise Grandet lui Nanon pe la ora unsprezece, după ce sfârşiră de mâncat. Dar să laşi masa. Astfel, ne vom uita mai în voie la mica ta comoară, spuse el, privindu-şi fiica. Mică, zău că nu! Ai, valoare intrinsecă, cinci mii nouă sute cincizeci şi nouă de franci şi cu cei patruzeci de azi, fac şase mii de franci fără unu. Ei bine, o să-ţi dau eu francul ăsta, ca să completezi suma! Şi asta, fetiţo, pentru că… Hei! De ce tragi cu urechea? Ia, fă-te-ncolo, Nanon, şi vezi-ţi de treaba ta!, se răsti la ea unchiaşul.

Nanon dispăru.

— Ascultă, Eugenie, trebuie să-mi dai aurul tău. N-ai să-l refuzi pe tatăl tău, fetiţa mea, nu-i aşa?

Cele două femei nu scoteau o vorbă.

— Eu nu mai am aur. Aveam. Nu mai am. Îţi voi înapoia şase mii de franci în livre, iar tu-i vei plasa cum o să-ţi spun eu. Nu trebuie să te mai gândeşti la darul de nuntă. Când am să te mărit, ceea ce se va

întâmpla curând, îţi voi găsi un soţior care să-ţi poată oferi cel mai frumos dar de nuntă de care s-a auzit vreodată în provincie. Aşa că ascultă-mă, fetiţo. S-a ivit o ocazie bună: poţi să-ţi plasezi cei şase mii de franci în rente publice şi vei primi la fiecare şase luni o dobândă de aproape două sute de franci, ferită de impozite, de despăgubiri, de grindină, de îngheţ, de maree, de tot ce poate să ameninţe veniturile. Poate că nu te trage inima să te desparţi de aurul tău, ei, fetiţo? Adu-mi-l, totuşi. O sa strâng pentru tine monede de aur olandeze, portugheze, rupii de la Mogul, genoveze şi, împreună cu cele pe care ţi le voi dărui de ziua ta, în trei ani vei face la loc jumătate din mica ta comoară. Ce zici, fetiţo? Capul sus! Du-te să mi-o aduci, drăguţa de ea! Ar trebui să-mi săruţi ochii pentru că-ţi destăinuiesc astfel secretele şi misterele vieţii şi morţii scuzilor. Chiar aşa, scuzii trăiesc şi mişună ca oamenii, se duc, vin, asudă, produc!

Eugénie se ridică, dar, după ce făcu câţiva paşi spre uşă, se întoarse brusc, se uită în ochii tatălui ei şi-i spuse:

— Nu mai am aurul *meu*.

— Nu mai ai aurul!, strigă Grandet, sărind în sus ca un cal care aude bubuind tunul la zece paşi de el.

— Nu, nu-l mai am.

— Te înşeli, Eugénie.

— Nu.

— Pe cosorul tatălui meu!

Când dogarul înjura astfel, se cutremurau tavanele.

— Dumnezeule mare! Uite doamna cum se-ngălbeneşte la faţă!, strigă Nanon.

— Grandet, furia ta o să mă bage în mormânt, spuse biata femeie.

— Bla, bla, bla! Cei din familia ta nu mor cu una cu două! Eugénie, ce-ai făcut cu monedele tale?, strigă el, repezindu-se la ea.

— Domnule, mama suferă mult, îi zise fiica, lăsându-se în genunchi lângă ea. N-o ucide!

Grandet se sperie de chipul livid al soţiei sale, odinioară atât de galben.

— Nanon, hai să mă ajuţi să mă urc în pat, spuse doamna Grandet cu voce stinsă. Simt că mor.

Nanon îi dădu imediat braţul stăpânei sale, ca şi Eugénie, Şi se străduiră din greu s-o ducă în camera ei, pentru că leşina la fiecare treaptă. Grandet rămase singur. Totuşi, după câteva momente, urcă şapte-opt trepte şi strigă:

— Eugénie, să cobori după ce se culcă mama ta!

— Da, tată.

Şi ea coborî curând, după ce-şi liniştise mama.

— Fiica mea, să-mi spui unde ţi-e comoara, îi ceru Grandet.

— Tată, dacă-mi faci daruri pe care nu sunt stăpână, ia-le înapoi, răspunse cu răceală Eugénie, luând napoleonul de pe cămin şi înapoindu-i-l.

Grandet apucă imediat moneda şi o puse în buzunarul vestei.

— Cred că n-am să-ţi mai dau nimic. Nici măcar atât!, spuse el făcând să-i pocnească o unghie între dinţi. Îţi dispreţuieşti tatăl, n-ai încredere în el? Nu ştii ce înseamnă un tată? Dacă nu-i totul pentru tine, nu e nimic. Unde ţi-e aurul?

— Tată, te iubesc şi te respect, în pofida mâniei tale, dar îţi atrag atenţia cu toată umilinţa că am douăzeci şi trei de ani. Mi-ai spus de destul de multe ori că sunt majoră, din câte-mi amintesc. Am făcut ce-am vrut cu banii mei şi fii sigur că sunt bine plasaţi…

— Unde?

— E un secret ce nu poate fi destăinuit, răspunse ea. Dumneata n-ai secrete?

— Nu sunt eu capul familiei, nu sunt îndreptăţit să am afacerile mele?

— Şi asta e afacerea mea.

— Trebuie să fie o afacere proastă, dacă nu i-o poţi spune tatălui tău, domnişoară Grandet.

— E excelentă, dar nu-i pot spune nimic despre ea tatălui meu.

— Cel puţin, când ţi-ai dat aurul? Eugénie scutură din cap cu încăpăţânare.

— Îl mai aveai de ziua ta, nu?

Eugénie, devenită la fel de şireată din dragoste precum era tatăl ei din zgârcenie, îşi mişcă din nou capul în acelaşi fel.

— Oricum, nu s-a mai văzut o aşa încăpăţânare şi un aşa furt, spuse Grandet, cu o voce care creştea în intensitate, făcând să răsune gradat întreaga casă. Cum! Aici, în casa mea, la mine, cineva ţi-a luat aurul! Singurul aur care mai era! Şi eu să nu ştiu cine? Aurul e ceva scump. Cele mai cinstite fete pot să facă greşeli, să dea nu ştiu ce, e ceva ce se întâmplă la marii seniori şi chiar la burghezi, dar să dai aur… Pentru că l-ai dat cuiva, nu?

Eugénie nu se tulbură.

— S-a mai văzut aşa o fiică? Oare eu sunt tatăl tău? Dacă ai făcut un plasament, înseamnă că ai o chitanţă…

— Eram sau nu liberă să fac cu el ce credeam de cuviinţă? Era al meu?

— Dar eşti o copilă.

— Majoră.

Năucit de logica fiicei sale, Grandet păli, tropăi, înjură; apoi, găsindu-şi în sfârşit cuvintele, strigă:

— Viperă blestemată de fată! Ah! Sămânţă rea! Ştii că te iubesc şi

profiţi. Să-ţi sugrumi tatăl! Drace, ai aruncat cumva averea noastră la picioarele sărăntocului cu cizme de marochin… Pe cosorul tatălui meu! Nu pot să te dezmoştenesc, pe toţi dracii, dar te blestem, pe tine, pe vărul tău şi pe copiii tăi! N-o să iasă nimic bun din asta! Mă auzi ce-ţi spun? Dacă lui Charles i-ai… Nu, nu-i cu putinţă… Cum! Să mă fi jefuit filfizonul ăla păgubitor…

Se uita la fiica lui, care-l privea tăcută şi cu răceală.

— Va rămâne de neclintit, nici nu va clipi, e mai Grandet decât mine. Cel puţin, nu-i aşa că nu ţi-ai dat aurul degeaba? Haide, spune?

Eugénie îi aruncă o privire ironică, de care se simţi ofensat.

— Eugénie, eşti în casa mea, în casa tatălui tău. Ca să rămâi aici, trebuie să te supui poruncilor mele. Preoţii îţi cer să-mi dai ascultare.

Eugénie lăsă capul în jos.

— Mă răneşti în ce am mai drag, continuă el. Nu vreau decât să te văd supusă. Du-te în camera ta. O să stai acolo până când o să-ţi dau voie să ieşi. Nanon o să-ţi aducă pâine şi apă. M-ai auzit? Treci!

Eugénie izbucni în lacrimi şi fugi la mama ei. După ce dădu de câteva ori ocol grădinii acoperite de zăpadă, fără să-i pese de frig, Grandet bănui că fiica lui se dusese la mama ei. Aşa că, încântat s-o prindă încălcându-i porunca, urcă scara cu agilitatea unei pisici şi-şi făcu apariţia în camera doamnei Grandet pe când bătrâna mângâia părul fetei, care stătea cu faţa lipită de pieptul mamei sale.

— Linişteşte-te, biata mea copilă, tatălui tău îi va trece supărarea.

— Nu mai are tată!, se răsti dogarul. Oare eu şi dumneata, doamnă Grandet, am făcut o fiică neascultătoare cum e asta? Frumoasă educaţie, mai cu seamă religioasă! De ce nu eşti în camera ta? Hai, la închisoare, la închisoare, domnişoară!

— Vrei să-mi ţii fiica departe de mine, domnule?, întreba doamna Grandet, arătându-şi faţa aprinsă de febră.

— Dacă vrei s-o păstrezi, ia-o cu dumneata şi plecaţi amândouă din casă! Mii de tunete, unde-i aurul, ce s-a întâmplat cu aurul?

Eugénie se ridică, îi aruncă o privire plină de mândrie şi se duse în camera ei, iar unchiaşul răsuci cheia în broască.

— Nanon, stinge focul în sală!, strigă el.

Apoi se aşeză într-un fotoliu de la colţul căminului din odaia soţiei sale şi-i zise:

— L-a dat mai mult ca sigur lui Charles, acelui mizerabil seducător, care nu voia decât să pună gheara pe banii noştri.

Doamna Grandet găsi, în primejdia care-i ameninţa fiica şi în simţămintele faţă de ea, destulă forţă ca să rămână în aparenţă rece, mută şi surdă.

— Nu ştiam nimic de toate astea, răspunse ea, întorcându-se spre

perete, ca să nu mai fie ţinta privirilor scăpărătoare ale soţului ei. Sufăr atât de mult din pricina violenţei dumitale încât, dacă ar fi să dau crezare presentimentelor mele, nu voi ieşi de-aici decât cu picioarele înainte. Ar fi trebuit să mă cruţi în momentul ăsta, domnule, pe mine, care nu ţi-am adus niciodată supărare, cel puţin aşa cred. Fiica dumitale te iubeşte, o cred la fel de nevinovată ca bebeluşul abia născut; aşa că n-o face să sufere, renunţă la pedeapsă. E foarte frig, i-ai pricinui o boală gravă.

— Nu vreau s-o văd şi nici să vorbesc cu ea. Va rămâne închisă cu pâine şi cu apă până când îşi va mulţumi tatăl. Ce naiba, capul familiei trebuie să ştie unde se duce aurul din casă! Ea avea poate singurele rupii din Franţa, şi genoveze, ducaţi de Olanda…

— Domnule, Eugénie e singurul nostru copil şi chiar dacă l-ar fi aruncat în apă…

— În apă!, strigă hapsânul. Eşti nebună, doamnă Grandet. Ce-am spus am spus, ştii prea bine. Dacă vrei să ai linişte în casă, stai de vorbă cu fiica dumitale, trage-o de limbă, femeile se pricep mai bine între ele la asta decât noi, bărbaţii. Orice ar fi putut să facă, n-am s-o mănânc. Îi e teamă de mine? Chiar dacă l-ar fi umplut cu aur pe vărul ei din cap şi până-n picioare, acum e în mijlocul mării, nu putem să alergăm după el!

— Ei bine, domnule!

Din pricina crizei nervoase sau a necazului fiicei sale, care-i sporea tandreţea şi înţelegerea, perspicacitatea o făcu pe doamna Grandet să zărească o mişcare cumplită a negului soţului ei în momentul în care răspundea. Aşa că schimbă subiectul, fără să schimbe şi tonul.

— Ei bine, domnule, am eu mai multă înrâurire asupra ei decât dumneata? Nu mi-a spus nimic, seamănă cu dumneata.

— Drace! Ce bine-ţi mai merge limba în dimineaţa asta! Bla, bla, bla! Mi se pare că mă înfrunţi. Poate că te-ai înţeles cu ea.

Zgârciobul se uită bănuitor la soţia lui.

— Zău, domnule Grandet, dacă vrei să mă bagi în mormânt, n-ai decât s-o ţii tot aşa. Ţi-am spus, domnule, şi chiar dacă asta m-ar costa viaţa, îţi repet: greşeşti faţă de fiica dumitale, e mai cu judecată decât dumneata. Banii ăia erau ai ei, n-a putut să-i folosească decât într-un scop nobil şi numai Dumnezeu are îndreptăţirea să ne cunoască faptele bune. Domnule, te implor, împacă-te cu Eugénie!… Vei mai slăbi durerea loviturii pe care mi-a dat-o mânia dumitale şi poate că-mi vei salva viaţa. Înapoiază-mi fiica, domnule…

— M-am cărăbănit de-aici!, zise el. Casa mea a devenit insuportabilă. Mama şi fiica gândesc şi vorbesc ca şi cum… Ptiu! Frumos cadou mi-aţi mai făcut! Eugénie!, strigă el. Da, da, plângi! O să-ţi pară rău pentru ceea ce faci! Auzi ce-ţi spun? La ce-ţi foloseşte

să te împărtăşeşti de şase ori la fiecare trei luni, dacă dai aurul tatălui tău, pe ascuns, unui trântor, care o să-ţi mănânce inima dacă n-o să mai ai ce să-i dai? O să vezi câte parale face Charles al tău cu cizmele lui de marochin şi cu aerul că nici usturoi n-a mâncat, nici gura nu-i miroase. N-are nici inimă, nici suflet, dacă îndrăzneşte să ia avutul unei biete fete fără voia părinţilor.

După ce auzi închizându-se uşa de la stradă, Eugénie ieşi din cameră şi veni la mama ei.

— Ai mult curaj pentru fiica dumitale, îi spuse ea.

— Vezi, copila mea, unde ne duc lucrurile neîngăduite? M-ai făcut să mint.

— Oh, îi voi cere Domnului să mă pedepsească numai pe mine!

— E adevărat că domnişoara va trăi numai cu pâine şi cu apă tot restul zilelor?, întrebă Nanon, făcându-şi apariţia înspăimântată.

— Ce dacă, Nanon?, răspunse liniştită Eugénie.

— Ah! Cum să mănânc eu *frippe,* când tânăra stăpână mănâncă pâine goală? Nu, nu!

— Nicio vorbă despre asta, Nanon, zise Eugénie.

— O să-mi ţin gura, dar veţi vedea.

Grandet luă masa de seară singur, pentru prima dată în douăzeci şi patru de ani.

— Iată-vă şi văduv, domnule!, îi zise Nanon. E tare neplăcut să fii văduv cu două femei în casă.

— Nu vorbesc cu tine. Ţine-ţi fleanca sau te gonesc! Ce-ai în cratiţa aia de sfârâie pe foc?

— Topesc grăsime…

— În seara asta o să vină lume, aprinde focul.

Cei din familia Cruchot, doamna des Grassins şi fiul ei sosiră la ora opt şi se mirară că nu le vedeau pe doamna Grandet şi pe fiica ei.

— Nevastă-mea e puţin bolnavă. Eugénie stă cu ea, răspunse bătrânul podgorean, fără să se tulbure.

După o oră de discutat fleacuri, doamna des Grassins, care urcase s-o vadă pe doamna Grandet, coborî şi toţi o întrebară cum se simţea doamna Grandet.

— Păi, nu-i deloc bine, deloc, răspunse ea. Starea sănătăţii sale mi se pare cu adevărat îngrijorătoare. La vârsta ei trebuie să ai mare grijă, moş Grandet.

— Om vedea, răspunse podgoreanul cu un aer distrat. Apoi, toţi îi urară seară bună. Când ajunseră în stradă, doamna des Grassins le spuse celor din familia Cruchot:

— E ceva nou în casă la Grandet. Soţia se simte foarte rău, fără măcar să-şi dea seama. Fiica are ochii roşii, ca şi cum ar fi plâns mult timp. Ori vrea cumva s-o mărite fără voia ei?

După ce podgoreanul se culcă, Nanon veni pâş-pâş în papuci la Eugénie şi-i aduse un pateu făcut de ea.

— Ia, domnişoară, zise ea. Cornoiller mi-a dat un iepure, pupă cât de puţin mănânci, o să-ţi ajungă opt zile. Iar pe frigul ăsta n-are cum să se strice. Cel puţin n-o să mănânci numai pâine goală. Asta nu-i deloc sănătos.

— Biata Nanon!, spuse Eugénie, strângându-i mâna.

— L-am făcut tare bun, tare fin, iar el n-a băgat de seamă nimic. Am luat slănină, dafin, totul din cei şase franci ai mei, că doar sunt stăpâna lor.

Apoi slujnica plecă în grabă, crezând că-l auzea pe Grandet.

Timp de câteva luni, podgoreanul veni constant la soţia lui, la ore diferite din zi, fără să rostească numele fiicei, fără s-o vadă sau să aducă în vreun fel vorba de Eugénie. Doamna Grandet nu mai ieşi din odaie şi starea ei se înrăutăţi de la o zi la alta. Nimic nu-l făcu pe dogar să cedeze. Rămânea de neclintit, aspru şi rece ca un stâlp de piatră. Continuă să umble de colo-colo, aşa cum îi era obiceiul, dar nu se mai bâlbâi, vorbi mai puţin şi se comportă în afaceri mai dur ca niciodată. Deseori, făcea greşeli la calcule.

— Se întâmplă ceva în casa lui Grandet, spuneau cei din familia Cruchot şi din familia des Grassins.

— Ce Dumnezeu se întâmplă în casa lui Grandet?, se întrebau toţi, seară de seară, la Saumur.

Eugénie se ducea la liturghie condusă de Nanon. La ieşirea din biserică, dacă doamna des Grassins îi adresa câteva cuvinte, fata răspundea vag şi fără să-i satisfacă în niciun fel curiozitatea. Totuşi, după două luni, se dovedi cu neputinţă ascunderea secretului în faţa celor trei Cruchot şi a doamnei des Grassins. La un moment dat n-au mai existat pretexte care să îndreptăţească veşnica absenţă a tinerei Eugénie. Apoi, fără să se poată afla cine trădase secretul, întreg oraşul află că, din prima zi a anului, domnişoara Grandet fusese, din porunca tatălui, închisă în odaia ei, cu pâine şi cu apă, fără foc; că Nanon îi făcea câte ceva bun şi-i ducea noaptea pe furiş; ba chiar se află că tânăra nu putea să-şi vadă şi să-şi îngrijească mama decât atunci când tatăl era plecat de acasă.

Comportamentul lui Grandet a fost judecat atunci cu mare severitate. Întregul oraş îl scoase, ca să zicem aşa, în afara legii, îşi aminti de trădările şi de duritățile lui şi-l excomunică. Când trecea, fiecare îl arăta cu degetul şuşotind. Când fiica lui cobora strada întortocheată ca să meargă la slujbă, însoţită de Nanon, toţi locuitorii ieşeau la fereastră să privească cu mare curiozitate înfăţişarea şi chipul bogatei moştenitoare, pe care se zugrăveau o tristeţe şi o blândeţe angelică. Izolarea în odaia ei şi persecuţia tatălui nu

însemnau nimic pentru ea. Nu vedea oare harta lumii, mica bancă, grădiniţa, zidul şi nu simţea din nou pe buze dulceaţa pe care o lăsaseră sărutările iubirii?

O vreme, Eugénie nu a ştiut că tot oraşul vorbea despre ea, şi nici tatăl ei. Credincioasă şi cu sufletul curat în faţa lui Dumnezeu, conştiinţa şi iubirea o ajutau să suporte cu răbdare mânia şi răzbunarea paternă. Dar o suferinţă profundă alunga toate celelalte dureri. Cu fiecare zi care trecea, mama ei, fiinţă blândă şi iubitoare, care devenea tot mai frumoasă graţie strălucirii revărsate de sufletul care se apropia de mormânt, se stingea puţin câte puţin. Deseori, Eugénie îşi reproşa că fusese cauza nevinovată a crudei, a lentei boli care o măcina. Părerile de rău, deşi domolite de mamă, o legau şi mai mult de iubirea ei.

În fiecare dimineaţă, îndată ce podgoreanul pleca, ea venea la căpătâiul mamei sale şi, acolo, Nanon îi aducea micul dejun. Dar biata Eugénie, tristă şi îndurerată de suferinţele mamei, îi arăta lui Nanon faţa ei cu un gest, plângea şi nu îndrăznea să vorbească despre Charles. Doamna Grandet era nevoită s-o întrebe ea: „Unde-i *el*? De ce *el* nu scrie?" Mama şi fiica nu se pricepeau să măsoare distanţele.

— Să ne gândim la el, mamă, dar să nu vorbim, răspundea Eugénie. Suferi: dumneata înainte de orice.

Orice însemna *el.*

— Dragele mele, nu regret viaţa, spunea doamna Grandet. Dumnezeu m-a ocrotit făcându-mă să văd cu bucurie capătul suferinţelor.

Vorbele acestei femei erau întotdeauna sfinte şi creştineşti. Când, înainte să ia masa alături de ea, soţul venea să se plimbe prin odaia ei, doamna Grandet îi spuse, în primele luni ale anului, aceleaşi vorbe, repetate cu blândeţe angelică, dar cu fermitatea unei femei căreia moartea apropiată îi dădea curajul pe care nu-l avusese întreaga viaţă.

— Domnule, îţi mulţumesc de grija pe care o ai pentru sănătatea mea, îi răspundea ea, când el o întreba cum îi mai era. Dar, dacă vrei să-mi faci ultimele clipe mai puţin amare şi să-mi uşurezi durerile, iart-o pe fiica noastră; arată-te creştin, soţ şi părinte.

Auzind aceste cuvinte, Grandet se aşeza lângă pat şi se comporta ca un om care, văzând venind o aversă, se punea liniştit la adăpost sub o streaşină: îşi asculta tăcut soţia, fără să răspundă. Când cele mai înduioşătoare, cele mai tandre, cele mai pioase implorări îi erau adresate, spunea: „Azi eşti puţin cam palidă, biata mea nevastă". Uitarea deplină părea întipărită pe fruntea lui de piatră, pe buzele strânse. Nu era impresionat nici măcar de lacrimile pe care

răspunsurile lui vagi, aproape aceleaşi cuvinte, le făceau să se prelingă pe chipul livid al soţiei.

— Dumnezeu să te ierte, domnule, aşa cum te iert şi eu, spunea ea. Într-o zi vei avea nevoie de mila lui.

De când cu boala soţiei sale, Grandet nu mai îndrăznise să exclame: „Bla, bla, bla!", dar despotismul lui nu fusese alungat de acel înger al blândeţii, a cărei urâţenie dispărea de la o zi la alta, făcând să-i înflorească în expresia feţei calităţile sufleteşti. Era numai suflet. Harul rugăciunii părea să purifice, să preschimbe în delicate trăsăturile cele mai grosolane ale chipului, făcându-l să strălucească. Cine nu a observat fenomenul acestei transfigurări pe feţele sfinte, unde însuşirile sufleteşti reuşesc să preschimbe trăsăturile cel mai neregulate, imprimându-le însufleţirea aparte izvorâtă din nobleţea şi din puritatea gândurilor elevate!

Spectacolul acestei transformări săvârşite de suferinţele care nimiceau rămăşiţele fiinţei omeneşti din acea femeie acţiona, deşi în mică măsură, asupra bătrânului dogar, al cărui caracter rămânea totuşi de neclintit. Chiar dacă nu mai arunca vorbe dispreţuitoare, comportarea îi era dominată de o tăcere imperturbabilă, care-i salva superioritatea de cap al familiei. Când credincioasa Nanon îşi făcea apariţia în piaţă, imediat îi treceau pe la urechi glume deşucheate sau acuzaţii la adresa stăpânului ei; dar, deşi opinia publică îl condamna răspicat pe moş Grandet, slujnica îl apăra din mândrie pentru familie.

— Oare nu ne facem toţi mai aprigi când îmbătrânim?, le răspundea ea celor care-l vorbeau de rău pe unchiaş. De ce n-aţi vrea ca omul ăsta să se înăsprească şi el puţin? Lăsaţi scornelile! Domnişoara trăieşte ca o regină. Stă singură fiindcă aşa-i place ei! Iar stăpânii mei au motive întemeiate.

În sfârşit, într-o seară, pe la sfârşitul primăverii, doamna Grandet, mistuită de durere mai mult decât de boală, nereuşind, în pofida rugăminţilor, să-l împace pe soţul ei cu Eugénie, îşi destăinui suferinţele secrete celor din familia Cruchot.

— Să ţii o fată de douăzeci şi trei de ani cu pâine şi cu apă! Şi fără motiv!, exclamă preşedintele de Bonfons. Dar asta se încadrează la *maltratări corporale.* Poate să depună plângere împotriva lui şi…

— Uşurel, nepoate!, îi zise notarul. Lasă expresiile astea la Palatul de Justiţie. Fiţi liniştită, doamnă. Voi face ca fata să nu mai stea închisă în odaia ei chiar de mâine.

Auzindu-i că vorbeau despre ea, Eugénie ieşi din cameră.

— Domnilor, vă rog să nu vă ocupaţi de povestea asta, li se adresă ea cu mândrie. Tatăl meu e stăpân la el în casă. Cât timp voi locui sub acoperişul său, trebuie să-i dau ascultare. Comportarea lui nu

poate fi supusă aprobării sau dezaprobării lumii, n-are de dat socoteală decât lui Dumnezeu. Cer prieteniei voastre cea mai profundă discreţie în această privinţă. A-l condamna pe tatăl meu ar însemna să ne atacaţi consideraţia de care ne bucurăm. Vă sunt îndatorată, domnilor, pentru grija pe care mi-o arătaţi, dar m-aţi îndatora şi mai mult dacă aţi vrea să faceţi să înceteze zvonurile jignitoare răspândite în oraş şi de care am aflat cu totul întâmplător.

— Are dreptate, spuse doamna Grandet.

— Domnişoară, cel mai bun mod de a împiedica lumea să vorbească este să vă ajut să vă recăpătaţi libertatea, îi răspunse respectuos bătrânul notar, frapat de frumuseţea pe care izolarea, tristeţea şi iubirea o imprimaseră pe chipul ei.

— Fiica mea, lasă-l pe domnul Cruchot să se ocupe de povestea asta, dacă-i sigur de reuşită. Îl cunoaşte pe tatăl tău şi ştie cum să-l ia. Dacă vrei să mă vezi fericită în puţinul timp care mi-a mai rămas de trăit, trebuie să te împaci cu orice preţ cu tatăl tău.

A doua zi, după un obicei căpătat de când o pedepsise pe Eugénie, Grandet ieşi să dea câteva ture prin grădină, îşi alesese pentru plimbare momentul în care Eugénie se pieptăna. Când ajungea sub nuc, podgoreanul se ascundea după trunchiul copacului, rămânea câteva clipe să privească părul lung al fiicei sale, şovăind probabil între gândurile care-l îndemnau să nu cedeze şi dorinţa de a-şi îmbrăţişa copila. Stătea deseori pe banca de lemn putrezit, unde Charles şi Eugénie îşi juraseră iubire veşnică, în timp ce şi ea îşi privea tatăl pe furiş sau în oglindă. Dacă bătrânul se ridica şi-şi continua plimbarea, tânăra se aşeza liniştită la fereastră şi începea să se uite la porţiunea de zid pe care atârnau cele mai frumoase flori, prin crăpăturile căruia ieşeau chica-voinicului, volbură şi o plantă cărnoasă, galbenă sau albă, un *sedum* foarte abundent în viile din Saumur şi Tours.

Notarul Cruchot veni devreme şi-l găsi pe bătrânul podgorean stând, într-o frumoasă zi de iunie, pe mica bancă, cu spatele sprijinit de zidul despărţitor, uitându-se la fiica lui.

— Cu ce vă pot fi de folos, domnule Cruchot?, întrebă el, zărindu-l pe notar.

— Am venit să vorbim afaceri.

— Aha! Ai să-mi dai ceva aur pe scuzi?

— Nu, nu, nu-i vorba de bani, ci de fiica dumitale. Toată lumea vorbeşte despre ea şi despre dumneata.

— De ce se amestecă? Fiecare e stăpân în casa lui.

— Da, fiecare e liber şi să-şi ia viaţa sau, şi mai rău, să-şi arunce banii pe fereastră.

— Cum aşa?

— Ei! Nevasta dumitale e foarte bolnavă, prietene. Chiar ar trebui s-o consulte domnul Bergerin, pentru că-i în pericol de moarte. Şi, dacă ar muri fără să fi fost îngrijită aşa cum trebuie, cred că asta nu ţi-ar mai da pace.

— Bla, bla, bla! Ştiu ce are nevasta mea. Doctorii ăştia, dacă ţi-au pus piciorul în casă, vin pe urmă de cinci-şase ori pe zi.

— În fine, Grandet, faci după cum crezi de cuviinţă. Suntem vechi prieteni şi nu există în Saumur un om care să se gândească cu mai multă grijă decât mine la tot ce te priveşte; aşa că a trebuit să-ţi spun asta. Acum, întâmplă-se orice, eşti om în toată firea, ştii cum să te porţi. De altfel, nu pentru asta am venit. E vorba de ceva, poate, mult mai grav pentru dumneata. La urma urmelor, nu vrei să-ţi omori nevasta, prea ţi-e de folos. Gândeşte-te la situaţia în care ai fi, faţă de Eugénie, dacă doamna Grandet ar muri. Ar trebui să-i dai socoteală fiicei, pentru că ai bunurile în comun cu nevasta dumitale. Eugénie ar avea dreptul să ceară partajul averii şi să pună în vânzare Froidfond. În sfârşit, o moşteneşte pe mama ei, de la care nu poate să-ţi rămână nimic.

Aceste cuvinte căzură ca un trăsnet pe capul unchiaşului, care nu era la fel de priceput la legislaţie pe cât era în ale negustoriei. Nu se gândise niciodată la licitaţie.

— De aceea, te sfătuiesc s-o tratezi cu blândeţe, conchise Cruchot.

— Dar ştii ce-a făcut, Cruchot?

— Ce?, întrebă notarul, curios să afle de la moş Grandet cauza vrajbei.

— Şi-a dat aurul.

— Păi, nu era al ei?, întrebă notarul.

— Toţi îmi zic asta!, izbucni zgârciobul lăsând să-i cadă braţele cu o mişcare dramatică.

— Haide, pentru o nimica toată!, replică Cruchot. Doar pentru asta vrei să pui piedici concesiilor pe care i le vei cere după moartea mamei ei?

— Ah! Şase mii de franci sunt pentru dumneata o nimica toată?

— Ei, prietene! Ştii cât vor costa inventarul şi partajul succesiunii nevestei dumitale dacă Eugénie le va cere?

— Cât?

— Poate două, trei sau patru sute de mii de franci! Nu va trebui să se liciteze şi să se vândă ca să se cunoască valoarea adevărată? Dacă v-aţi înţelege însă…

— Pe cosorul tatălui meu!, exclamă podgoreanul, care se aşează, pălind. O să vedem noi asta, Cruchot!

După un moment de tăcere sau de agonie, unchiaşul se uită la notar şi-i zise:

— Viaţa-i tare grea! E plină de dureri! Apoi continuă solemn:

— Cruchot, nu cumva vrei să mă înşeli? Jură-mi pe onoarea dumitale că tot ce mi-ai îndrugat acum e conform legii! Arată-mi Codul, vreau să văd Codul!

— Dragă prietene, crezi că nu-mi cunosc meseria?, răspunse notarul.

— Aşadar, e adevărat. O să fiu despuiat, trădat, ucis, devorat de fiica mea.

— Îşi moşteneşte mama.

— La ce mai sunt buni copiii! Ah! îmi iubesc nevasta! Noroc că-i o femeie solidă! E o Bertellière.

— Nu mai apucă o lună.

Dogarul se lovi cu palma peste frunte, porni într-o direcţie, se întoarse şi, aruncând o privire înspăimântătoare spre Cruchot, îl întrebă:

— Cum să facem?

— Eugénie ar putea să renunţe pur şi simplu la moştenirea mamei. Dumneata nu vrei s-o dezmoşteneşti, nu-i aşa? Dar, ca să obţii un partaj de acest fel, poartă-te frumos cu ea. Ceea ce-ţi spun acum, prietene, e împotriva interesului meu. Cu ce mă ocup eu? Cu lichidări, inventare, vânzări, partaje…

— O să vedem, o să vedem. Să nu mai vorbim despre asta. Îmi chinuieşti măruntaiele. Ai primit aur?

— Nu, dar am câţiva ludovici vechi, vreo zece, o să ţi-i dau. Bunul meu prieten, împacă-te cu Eugénie. Să ştii că tot Saumurul e împotriva ta.

— Secăturile!

— Haide, rentele au ajuns la 99! Fii mulţumit măcar o dată în viaţă!

— La 99, Cruchot?

— Da.

— Ehe! 99!, exclamă unchiaşul, conducându-l pe notar până la poarta de la stradă.

Apoi, prea agitat de ceea ce auzise ca să stea în casă, urcă la soţia lui şi-i zise:

— Hai, măicuţă, poţi să-ţi petreci ziua cu fiica dumitale, mă duc la Froidfond. Să fiţi cuminţi amândouă. E ziua căsătoriei noastre, dragă nevestică: ţine zece scuzi pentru altarul tău de Ziua Domnului. De mult timp vrei să faci unul, fă-l după pofta inimii! Distraţi-vă, fiţi vesele şi sănătoase! Trăiască veselia!

El aruncă zece scuzi de şase franci pe patul soţiei sale şi-i luă capul între mâini s-o sărute pe frunte.

— Te simţi mai bine, nevestică, nu-i aşa?

— Cum te poţi gândi să-l primeşti în casa dumitale pe Dumnezeu cel iertător când ţi-ai alungat fiica din inimă?, întrebă ea, emoţionată.

— Bla, bla, bla!, replică Grandet cu o voce afectuoasă. O să mai vedem noi asta!

— Bunătate cerească! Eugénie!, strigă biata femeie, roşind de bucurie. Vino să-ţi săruţi tatăl! Te-a iertat!

Dar podgoreanul dispăruse. O luase la sănătoasa spre micile sale ferme, încercând să-şi limpezească gândurile tulburate.

Grandet intrase în al şaptezeci şi şaselea an al vieţii sale. De doi ani, mai ales, se făcuse şi mai zgârcit, patima lui devenind tot mai puternică, asemenea tuturor pasiunilor persistente ale omului. Conform observaţiilor făcute asupra avarilor, a ambiţioşilor, a tuturor celor a căror viaţă a fost consacrată unei idei dominante, afecţiunea i se îndreptase spre un simbol al pasiunii sale. Dorinţa de a vedea şi de a poseda aur devenise ideea lui fixă. Despotismul sporise proporţional cu zgârcenia, iar cedarea dirijării celei mai mici părţi din bunuri după moartea soţiei îi părea un lucru *contra firii.* Să recunoască faptul că el şi fiica lui aveau aceeaşi avere, să inventarieze totalitatea bunurilor mobile şi imobile ca să le liciteze…?

— Ar însemna să-mi tai beregata!, zise el cu glas tare, în mijlocul unei vii, cercetându-i butucii.

În sfârşit, el luă o hotărâre, se întoarse la Saumur la ora mesei de seară, decis să cedeze în faţa fiicei sale, să se dea bine pe lângă ea, s-o îmbuneze ca să poată muri regeşte, stăpân până la ultima suflare peste milioanele sale. În momentul în care podgoreanul, care-şi luase din întâmplare cheia la el, urcă scara în vârful picioarelor să-şi viziteze soţia, Eugénie adusese pe patul mamei trusa încredinţată de Charles. În absenţa lui Grandet, amândouă îşi închipuiau cu plăcere portretul lui Charles, privindu-l pe cel al mamei sale.

— Are exact fruntea şi gura ei!, spunea Eugénie, în momentul în care podgoreanul deschise uşa.

Văzând privirea aruncată de soţul ei asupra aurului, doamna Grandet strigă:

— Dumnezeule mare, ai milă de noi!

Unchiaşul se năpusti la trusă aşa cum sare un tigru asupra unui copil adormit.

— Ce mai e şi asta?, întrebă el, luând comoara şi ducând-o la fereastră. Aur curat! Aur!, exclamă el. Mult aur! Cântăreşte două livre. Aha! Charles ţi-a dat asta în schimbul frumoaselor tale monede. Da? De ce nu mi-ai spus? E o afacere bună, fetiţo! Eşti fata mea, te recunosc.

Eugénie tremura toată.

— Nu-i aşa că e a lui Charles?, vru să ştie zgârciobul.

— Da, tată, nu este a mea. În această cutie este păstrat ceva sfânt.

— Bla, bla, bla!, se repezi el. Ţi-a luat avutul, trebuie să-ţi recuperezi mica ta comoară.

— Tată!

Unchiaşul, vrând să-şi scoată briceagul şi să desfacă o placă de aur, se văzu nevoit să aşeze trusa pe un scaun. Eugénie se repezi s-o ia înapoi, dar dogarul, care se uita la sipet fără s-o scape pe fată din ochi, o îmbrânci atât de tare întinzând braţul, încât ea căzu pe patul mamei sale.

— Domnule, domnule!, strigă mama, ridicându-se în capul oaselor.

Grandet scosese briceagul şi se pregătea să îndepărteze aurul.

— Tată!, strigă Eugénie, căzând în genunchi şi apropiindu-se astfel de tatăl ei, cu mâinile ridicate spre el. Tată, pe toţi sfinţii şi pe Sfânta Fecioară, pe Hristos, care a murit pe cruce, pe mântuirea sufletului dumitale şi pe viaţa mea, nu te atinge de ea! Trusa asta nu e nici a dumitale, nici a mea; e a unei rude nefericite care mi-a încredinţat-o şi trebuie sa i-o înapoiez neatinsă.

— De ce te uitai la ea, dacă ţi-a încredinţat-o doar spre păstrare? Să vezi e mai rău decât să atingi.

— Tată, n-o strica, fiindcă mă dezonorezi. Tată, înţelegi?

— Domnule, îndură-te!, îi ceru mama.

— Tată!, strigă Eugénie cu o voce răsunătoare, care o făcu pe Nanon să urce speriată.

Eugénie apucă brusc un cuţit aflat la îndemână.

— Ei, ce?, îi zise cu răceală Grandet, rânjind.

— Domnule, domnule, mă ucizi!, izbucni biata mamă.

— Tată, dacă cuţitul tău ştirbeşte măcar o frântură din acel aur, mă străpung cu ăsta. Pe mama ai adus-o în pragul morţii, acum îţi vei ucide şi fiica. Haide, rană pentru rană!

Grandet ţinu briceagul deasupra trusei şi se uită la fiica lui, şovăind.

— Chiar ai fi în stare, Eugénie?, întrebă el.

— Da, domnule, răspunse soţia lui.

— O să facă cum a spus!, strigă şi Nanon. Fiţi înţelegător, domnule, măcar o dată în viaţă.

Un moment, dogarul se uită pe rând la aur şi la fiica lui. Doamna Grandet îşi pierdu cunoştinţa.

— Aţi văzut, dragă domnule? Moare doamna!, strigă Nanon.

— Ţine, fiica mea, să nu ne sfădim pentru un sipet. Aşa că ia-l!, exclamă dogarul, aruncând trusa pe pat. Tu, Nanon, du-te repede după domnul Bergerin.

Apoi, către soţia lui:

— Hai, măicuţo, hai, că nu-i nimic, ne-am împăcat, spuse el, sărutându-i mâna. Nu-i aşa, fetiţo? Gata cu pâinea goală, vei mânca tot ce pofteşti. Ah, deschide ochii! Hai, măicuţo, mămico, bătrânico, haide! Uite, vezi, o îmbrăţişez pe Eugénie. Îl iubeşte pe vărul ei, se va căsători cu el dacă vrea, îi va păstra sipetul. Dar să trăieşti cât mai mult, biata mea nevastă. Haide, fă o mişcare! Să ştii că vei avea cel mai frumos altar care s-a făcut vreodată la Saumur!

— Dumnezeule, cum poţi să te porţi aşa cu nevasta şi cu copila ta!, spuse cu o voce stinsă doamna Grandet.

— N-am să mai fac!, strigă dogarul. O să vezi, nevastă.

Se duse în biroul lui şi se întoarse cu o mână plină de ludovici, pe care-i răspândi pe pat.

— Ţine, Eugénie, ţine, nevastă, ăştia sunt pentru voi, spuse el, vânturând banii. Haide, înveseleşte-te, nevastă! Fii sănătoasă, nu vei duce lipsă de nimic, nici Eugénie. Uite o sută de ludovici de aur pentru ea. Pe ăştia n-ai să-i mai dai, Eugénie, nu?

Doamna Grandet şi Eugénie se priviră uluite.

— Ia-i înapoi, tată. Nu avem nevoie decât de dragostea dumitale.

— Foarte bine!, zise el, punând banii în buzunar. Să trăim ca buni prieteni. Să coborâm la masă şi să jucăm loto pe doi bănuţi în fiecare seară. Distraţi-vă! Da, nevastă?

— Aş vrea eu, dacă asta-ţi face plăcere, răspunse muribunda. Din păcate, n-aş putea să mă ridic.

— Biată măicuţă, nici nu ştii cât te iubesc!, spuse dogarul. Şi pe tine, fiica mea!

O strânse în braţe şi o sărută.

— Oh! Ce bine-i să-ţi săruţi fata după o ceartă! Fetiţa mea! Uite, vezi, măicuţă, ce uniţi suntem! Hai, ia asta de-aici, îi spuse el lui Eugénie, arătându-i trusa. Hai, nu te teme. N-am să mai pomenesc de ea niciodată.

Domnul Bergerin, cel mai vestit medic din Saumur, sosi curând. După consultaţie, îi spuse lui Grandet că soţia lui se simţea foarte rău, dar că o mare linişte sufletească, blândeţe şi îngrijiri atente ar putea să amâne clipa fatală până pe la sfârşitul toamnei.

— O să coste mult?, întrebă hapsânul. Are nevoie de leacuri?

— Puţine leacuri, dar multe îngrijiri, răspunse doctorul, care nu-şi putu reţine zâmbetul.

— În fine, domnule Bergerin, eşti un om de onoare, nu-i aşa?, spuse Grandet. Mă încred în dumneata, vino să-mi vezi nevasta de câte ori socoteşti că trebuie. Ţine-mi în viaţă nevestica, o iubesc mult, înţelegi dumneata, fără să pară, pentru că ţin totul în mine şi-mi răscoleşte sufletul. Am o mare supărare. Supărarea a intrat în casa

mea odată cu moartea fratelui meu, pentru care prăpădesc bani la Paris, sume mari… ochii din cap, de nu se mai sfârşeşte! La revedere, domnule. Dacă poţi să-mi salvezi nevasta, salveaz-o, chiar dacă ar trebui să cheltuiesc pentru asta o sută sau două sute de franci. În pofida dorinţei arzătoare a lui Grandet de a-şi vedea soţia însănătoşindu-se, căci moştenirea ei era o primă moarte pentru el; în pofida atitudinii îngăduitoare pe care o arăta faţă de cele mai mici dorinţe ale mamei şi ale fiicei, uimite de comportarea lui; în pofida îngrijirilor afectuoase ale tinerei Eugénie, doamna Grandet se îndreptă cu iuţeală spre moarte. Cu fiecare zi, era tot mai slăbită şi se stingea aşa cum se sting cele mai multe femei care se îmbolnăvesc la această vârstă. Era fragilă ca frunzele copacilor toamna. Soarele o făcea să strălucească asemenea frunzelor prin care razele lui trec, aurindu-le. A fost o moarte demnă de viaţa ei, cât se poate de creştinească. N-ar trebui să spunem sublimă?

În luna octombrie a anului 1822, doamna Grandet îşi dovedi în mod strălucit virtuţile, răbdarea de înger şi iubirea faţă de fiică; se stinse fără cea mai mică tânguire. Miel imaculat, urca la cer, regretând din viaţa ei tristă doar despărţirea de dulcea-i copilă, spre care-şi îndreptă ultimele priviri ce păreau să-i prevestească un noian de amărăciuni. Tremura de durere că o lăsa pe acea oiţă, inocentă ca ea, singură în mijlocul unei lumi egoiste, care voia s-o jefuiască de tot ce avea.

— Copila mea, fericirea nu-i decât în Cer, vei afla asta într-o zi, îi spuse ea, înainte să-şi dea ultima suflare.

A doua zi după moartea mamei sale, Eugénie găsi noi motive să fie ataşată de acea casă unde se născuse, unde suferise atât de mult, unde mama ei tocmai murise. Nu putea să se uite la fereastră şi la scaunul cu tălpici din sală fără să izbucnească în plâns. Ea-şi spuse că poate se înşelase în privinţa tatălui ei, văzându-l cât de atent se purta: îi dădea braţul să coboare la masă, se uita ore întregi la ea cu o privire aproape plină de bunătate, în sfârşit, o cocoloşea ca şi cum ar fi fost din aur. Fostul dogar semăna atât de puţin cu el însuşi, tremura atât de tare în faţa fiicei, încât Nanon şi cei din familia Cruchot, martori ai slăbiciunii sale, o puseră pe seama vârstei foarte înaintate, temându-se şi de o şubrezire a propriei judecăţi. Dar, în ziua în care familia îşi puse doliu, după masa la care fusese invitat notarul Cruchot, singurul care cunoştea secretul clientului său, comportamentul unchiaşului îşi găsi explicaţia.

Draga mea copilă, iată-te moştenitoarea mamei tale şi avem de rezolvat unele lucruri, îi spusese fiicei sale, după ce Nanon strânsese masa şi închisese uşile cu grijă. Nu-i aşa, Cruchot?

— Da.

— Chiar trebuie să ne ocupăm de ele azi, tată?

— Da, da, fetiţo. N-aş putea să mai suport nesiguranţa în care trăiesc. Nu cred că vrei să mă faci să sufăr.

— Oh, tată!

— Atunci, trebuie să aranjăm treburile în seara asta.

— Ce vrei să fac?

— Păi, fetiţo, nu ştiu ce să-ţi spun. Explică-i dumneata, Cruchot.

— Domnişoară, tatăl dumitale n-ar vrea nici partaj, nici să-şi vândă bunurile, nici să plătească drepturi enorme pentru banii peşin pe care poate să-i posede. Prin urmare, pentru asta, ar trebui să se evite întocmirea inventarului întregii averi, care azi se află nedivizată între dumneata şi tatăl dumitale…

— Cruchot, eşti sigur de asta, de vorbeşti astfel în faţa unei copile?

— Lasă-mă să explic, Grandet.

— Da, da, prietene. Nici dumneata, nici fiica mea nu vreţi să-mi luaţi avutul. Nu-i aşa, fetiţo?

— Domnule Cruchot, ce trebuie să fac?, întrebă Eugénie nerăbdătoare.

— Ar trebui să semnezi acest act, prin care renunţi la succesiunea mamei şi-i laşi tatălui dumitale, fără partaj între voi, uzufructul tuturor bunurilor, a căror proprietate îţi va fi asigurată de el…

— Nu înţeleg nimic din ce-mi spuneţi, răspunse Eugénie. Daţi-mi actul şi arătaţi-mi unde să semnez.

Moş Grandet se uita pe rând la act şi la fiica lui, la fiica lui Şi la act, stăpânit de emoţii atât de violente, încât îşi şterse câteva picături de sudoare apărute pe frunte.

— Fetiţo, în loc să semnezi actul ăsta, care va costa mult să-l înregistrăm, aş fi mai mulţumit dacă ai vrea să renunţi pur şi simplu la moştenirea bietei tale mame defuncte şi să am eu grijă de tine pe viitor. Ţi-aş da atunci în fiecare lună o rentă bunişoară de o sută de franci. Aşa, vei putea să plăteşti multe slujbe de pomenire pentru cine doreşti tu… Vrei? O sută de franci pe lună, în livre?

— Voi face tot ce doreşti, tată.

— Domnişoară, este de datoria mea să-ţi atrag atenţia că renunţi la averea… începu notarul.

— Oh, Doamne! Ce dacă?, răspunse ea.

— Taci, Cruchot! Dacă a zis, a zis!, izbucni Grandet, luând mâna fiicei sale şi lovind-o cu palma lui. Eugénie, n-ai să-ţi iei vorba înapoi, eşti o fată de cuvânt, nu-i aşa?

— Vai, tată!

El o sărută drăgăstos şi o strânse în braţe gata s-o sufoce.

— Îi redai viaţa tatălui tău, copila mea! Numai că-i dai ceea ce ţi-a dat şi el ţie, deci suntem chit. Aşa trebuie să se facă afacerile. Viaţa e

o afacere. Te binecuvântez! Eşti o fată virtuoasă, care-şi iubeşte mult tatăl. Acum poţi să faci ce vrei. Aşadar, pe mâine, Cruchot, spuse el, privindu-l pe notarul înspăimântat. Ai grijă să pregăteşti actul de renunţare la grefa tribunalului.

A doua zi, pe la amiază, a fost semnată declaraţia prin care Eugénie renunţa de bunăvoie la averea ei. Totuşi, în pofida cuvântului dat, la sfârşitul primului an, bătrânul dogar nu-i dăduse încă nicio para din cei o sută de franci pe lună promişi atât de solemn fiicei sale. De aceea, când Eugénie aduse vorba în glumă despre ei, podgoreanul roşi. Urcă degrabă în birou şi-i aduse aproape o treime dintre bijuteriile luate de la nepotul său.

— Uite, drăguţo!, îi spuse el, pe un ton plin de ironie. Le vrei pentru cei o mie două sute de franci ai tăi?

— Oh, tată! Chiar mi le dai?

— O să-ţi mai dau tot pe-atâta la anul, răspunse el, aruncându-i-le în şorţ. În felul ăsta, peste puţin timp, vei avea toate giuvaericalele *lui,* adăugă el, frecându-şi mâinile, fericit că putea să speculeze sentimentele fiicei.

Totuşi, bătrânul, deşi viguros încă, simţi necesitatea să-şi iniţieze fiica în secretele gospodăriei. Timp de doi ani consecutivi o puse să rostuiască, în prezenţa lui, meniul casei şi să primească redevenţele. O învăţă fără grabă şi succesiv numele şi suprafaţa proprietăţilor. În al treilea an, o obişnuise atât de bine cu apucăturile lui de om zgârcit şi i le insuflase atât de vădit, încât îi lăsă fără grijă cheile cămării şi o puse să conducă singură casa. Trecură astfel cinci ani, fără niciun eveniment deosebit în existenţa monotonă a celor doi: aceleaşi lucruri, înfăptuite în mod constant, cu regularitatea de cronometru a mişcărilor vechii pendule. Melancolia profundă a domnişoarei Grandet nu era un secret pentru nimeni; dar, chiar dacă oricine putea să intuiască motivul, niciun cuvânt rostit vreodată de ea nu a justificat bănuielile pe care întreaga societate din Saumur le avea în privinţa stării sufleteşti a bogatei moştenitoare. Drept companie, ea îi avea doar pe cei trei Cruchot şi pe câţiva dintre prietenii lor, pe care aceştia îi aduseseră discret în casă. O învăţaseră să joace whist şi veneau în fiecare seară să facă o partidă.

În anul 1827, tatăl ei, începând să simtă povara infirmităţilor, se văzu nevoit să-i dezvăluie secretele averii sale funciare, povăţuind-o ca, în cazul unor dificultăţi, să ceară ajutorul notarului Cruchot, a cărui cinste îi era bine cunoscută. Apoi, pe la sfârşitul acestui an, unchiaşul, la vârsta de optzeci şi doi de ani, a fost lovit de o paralizie care a progresat cu iuţeală. Verdictul domnului Bergerin se dovedi fără drept de apel. Gândindu-se că va rămâne curând singură pe lume, Eugénie se ţinu, ca să spunem aşa, mai aproape de tatăl ei,

strângând mai cu putere această ultimă verigă de afecţiune. Credea, ca toate femeile care iubesc, că lucrul cel mai important pe lume este iubirea, iar Charles nu era acolo. Se îngriji de tatăl ei cu o atenţie de-a dreptul sublimă. Podgoreanul, din ce în ce mai neputincios, persista în zgârcenia lui în mod instinctiv. De aceea, moartea acestui om nu a contrastat deloc cu viaţa pe care o dusese.

De cum se făcea dimineaţă, punea să fie dus cu scaunul între căminul odăii sale şi uşa biroului, probabil plin de aur. Stătea acolo fără să se mişte, dar se uita rând pe rând cu mare nelinişte la cei care veneau să-l vadă şi la uşa întărită cu fier. Cerea să i se spună ce înseamnă cele mai mici zgomote Şi, spre marea mirare a notarului, auzea şi căscatul câinelui în curte. Se trezea din amorţirea lui aparentă în ziua şi la ora când trebuia să primească arenzile, să facă socotelile cu fermierii sau să dea chitanţe. Îşi agita atunci scaunul cu rotile până când ajungea în faţa uşii biroului. Îşi punea fiica s-o descuie şi avea grijă să aşeze în secret chiar ea săculeţii cu bani unul peste altul şi să încuie la loc. Apoi, el se întorcea la locul lui în tăcere, îndată ce primea înapoi cheia preţioasă, ţinută tot timpul în buzunarul vestei, pe care îl pipăia din când în când. De altfel, vechiul lui prieten, notarul, intuind că bogata moştenitoare se va căsători fără doar şi poate cu nepotul lui, preşedintele, dacă Charles Grandet nu se mai întorcea, arăta din ce în ce mai multă solicitudine: venea în fiecare zi să primească ordinele lui Grandet, se ducea la porunca lui la Froidfond, la ferme, la fâneţe, la vii, vindea recoltele şi transforma totul în bani de aur şi de argint, care se alăturau tainic sacilor puşi grămadă în birou.

În sfârşit, veniră şi zilele agoniei, în care osatura solidă a unchiaşului începu să se lupte cu distrugerea. El vru să stea lângă foc, în faţa uşii biroului. Trăgea la el şi împăturea toate cuverturile cu care era acoperit, zicându-i lui Nanon:

— Strânge-le, strânge-le, să nu mi le fure!

Când putea să deschidă ochii, unde i se refugiase acum viaţa, îi îndrepta imediat spre uşa biroului, unde se aflau grămezile de bani şi, pe un ton care vădea un fel de panică, îşi întreba fiica:

— Sunt acolo? Sunt acolo?

— Da, tată.

— Păzeşte aurul! Adu-mi să-l văd!

Eugénie îi aşeza ludovici pe o masă şi avarul rămânea ore în şir cu ochii aţintiţi asupra monedelor, ca un copil care, în momentul în care începe să vadă, se uită prosteşte la acelaşi obiect; şi, ca un copil, schiţa anevoie un zâmbet.

— Asta mă încălzeşte!, spunea el uneori, în timp ce pe chip îi apărea o expresie de beatitudine.

Când preotul parohiei veni să-l împărtăşească, ochii lui, morţi în aparenţă de câteva ore, se însufleţiră la vederea crucifixului, a sfeşnicelor, a agheasmatarului de argint la care se uită fix, iar negul i se agită pentru ultima oară. Când preotul îi apropie de buze crucifixul din argint aurit, ca să-l sărute pe Hristos, muribundul făcu un gest înspăimântător să-l apuce, iar acest ultim efort îl costă viaţa. El o strigă pe Eugénie, pe care nu o vedea, deşi ea stătea în genunchi în faţa lui, udându-i cu lacrimi o mână deja rece.

— Tată, binecuvântează-mă!, îi ceru ea.

— Ai mare grijă de toate! O să-mi dai socoteală pe lumea cealaltă, bolborosi el, dovedind prin aceste ultime cuvinte că religia creştină aparţine avarilor.

Eugénie Grandet rămase aşadar singură pe lume în acea casă, numai cu Nanon, la care se putea uita cu convingerea că era înţeleasă; Nanon, singura fiinţă care ţinea la ea dezinteresat şi cu care putea să vorbească despre durerile-i sufleteşti. Lungana Nanon era o adevărată Providenţă pentru Eugénie. De aceea, nu a mai fost slujnică, ci prietenă umilă.

După moartea tatălui, Eugénie află de la notarul Cruchot că avea un venit anual de trei sute de mii de livre în bunuri imobile din regiunea Saumurului, deţinea şase milioane plasaţi cu trei la sută în rente publice, achiziţionate la şaizeci de franci, care acum valorau şaptezeci şi şapte de franci; plus două milioane în aur şi o sută de mii de franci în scuzi, fără a mai pune la socoteală arenzile. Estimarea totală a bunurilor sale se ridica la şaptesprezece milioane.

„Dar unde-i vărul meu?", se întrebă ea.

În ziua în care notarul Cruchot îi înfăţişă clientei sale situaţia moştenirii, devenită acum cât se poate de clară, Eugénie rămase singură cu Nanon, aşezate amândouă de o parte şi de alta a căminului în acea sală pustie, unde totul era numai amintire, de la scaunul cu tălpici pe care se aşeza mama ei până la paharul din care băuse Charles.

— Nanon, suntem singure…

— Da, domnişoară! Dacă aş şti unde-i, drăgălaşul, aş pleca pe jos după el!

— E dus departe, peste mări.

În timp ce biata moştenitoare plângea astfel alături de bătrâna slujnică, în acea casă rece şi întunecoasă, care constituia pentru ea întregul univers, la Nantes şi la Orléans se vorbea numai despre cele şaptesprezece milioane ale domnişoarei Grandet. În primul rând, Eugénie îi făcu lui Nanon o rentă viageră de o mie două sute de franci, care se adăugară la cele şase sute de franci ai ei, slujnica devenind astfel o partidă bună. În mai puţin de o lună, ea trecu din

starea de fată bătrână în aceea de femeie măritată, sub aripa ocrotitoare a lui Antoine Cornoiller, numit supraveghetor general al terenurilor şi al proprietăţilor domnişoarei Grandet. Doamna Cornoiller fusese mult avantajată faţă de cele de seama ei. Deşi avea cincizeci şi nouă de ani, nu părea să aibă mai mult de patruzeci. Trăsăturile lipsite de finețe rezistaseră trecerii timpului. Graţie regimului de viaţă monastic, alunga îmbătrânirea cu tenul ei rozaliu şi cu sănătatea de fier. Poate că nu arătase niciodată atât de bine ca în ziua căsătoriei. Nanon se bucură de avantajele urâţeniei şi apăru mare, grasă, solidă, având pe chipul neatins de vreme o expresie de fericire care-i făcu pe unii să-l invidieze pe Cornoiller.

— Arată bine, spuse postăvarul.

— E în stare să facă plozi, zise negustorul de sare. S-a păstrat ca la saramură, nu vă fie cu supărare.

— E bogată, iar flăcăul ăsta de Cornoiller a dat lovitura, spuse alt vecin.

Ieşind din vechea casă, Nanon, care era iubită de toţi vecinii, primi numai complimente în timp ce cobora strada întortocheată ca să ajungă la biserică. Ca dar de nuntă, Eugénie îi dădu trei duzini de tacâmuri. Cornoiller, surprins de atâta dărnicie, vorbea despre stăpâna lui cu lacrimi în ochi: s-ar fi lăsat hăcuit pentru ea. Devenind femeia de încredere a lui Eugénie, doamna Cornoiller se bucura în aceeaşi măsură că poseda un soţ. În sfârşit, avea o cămară de descuiat, de încuiat, provizii de dat dimineaţa, aşa cum făcea defunctul ei stăpân. Apoi avu de condus doi servitori, o bucătăreasă şi o cameristă însărcinată să cârpească lenjeria casei şi să facă rochiile domnişoarei. Cornoiller era şi supraveghetor, şi administrator. E de prisos să spunem că bucătăreasa şi camerista alese de Nanon erau adevărate *perle.* Domnişoara Grandet avu astfel patru servitori nespus de devotaţi. Iar fermierii nici nu simţiră moartea unchiaşului, căci regulile de administrare, stabilite de el cu severitate, au fost respectate întocmai prin grija domnului şi doamnei Cornoiller.

6
Aşa-i lumea

La treizeci de ani, Eugénie nu cunoscuse încă niciuna dintre marile bucurii ale vieţii. Îşi petrecuse copilăria ternă şi tristă lângă o mamă al cărei suflet, ignorat, călcat în picioare, suferise întotdeauna. Părăsind cu bucurie viaţa, această mamă îşi plânsese fiica fiindcă trebuia să trăiască şi-i lăsase în inimă uşoare remuşcări şi regrete veşnice. Prima, singura iubire a tinerei Eugénie era pentru ea motiv de tristeţe. După ce-şi întrezărise iubitul câteva zile, îi dăruise inima între două sărutări acceptate şi primite pe furiş, apoi el plecase, aşezând o întreagă lume între el şi ea. Această iubire, blestemată de tatăl ei, aproape că o costase viaţa mamei ei şi-i pricinuia numai dureri amestecate cu speranţe firave. Astfel, până acum, ea se avântase spre fericire vlăguindu-şi puterile, fără să primească din puterile celuilalt. În viaţa sufletească, ca şi în cea fizică, există o inspiraţie şi o expiraţie: sufletul are nevoie să absoarbă sentimentele altui suflet, să le asimileze ca să i le dăruiască înapoi înzecit. Fără acest frumos fenomen uman, inima nu are viaţă; îi lipseşte aerul, suferă şi se stinge.

Eugénie începea să sufere. Pentru ea, averea nu însemna nici putere, nici consolare: ea nu putea să existe decât prin iubire, prin religie, prin credinţa ei în viitor. Iubirea îi explica veşnicia. Inima şi Evanghelia îi indicau două lumi care aveau să vină. Zi şi noapte, era cufundată în două gânduri infinite, care pentru ea erau poate unul singur. Se retrăgea în ea, iubind şi crezându-se iubită. De şapte ani, pasiunea invadase totul. Comorile ei nu erau milioanele care produceau bani, ci sipetul lui Charles, cele două portrete agăţate deasupra patului, bijuteriile răscumpărate de la tatăl ei, întinse cu mândrie pe un strat de vată într-un sertar al dulăpiorului din camera ei, precum şi degetarul mătuşii, folosit de mama ei şi pe care-l lua în fiecare zi cu sfinţenie să lucreze la o broderie, asemenea Penelopei, numai ca să poată pune în deget acel odor plin de amintiri.

Nu se putea crede că domnişoara Grandet ar fi dorit să se căsătorească în perioada doliului. Era cunoscută pioşenia ei adevărată. De aceea, familia Cruchot, a cărei tactică era condusă cu abilitate de bătrânul abate, se mulţumi să stea în preajma moştenitoarei, acordându-i atenţiile lor afectuoase, în fiecare seară, sala se umplea de o societate formată din cei mai prietenoşi şi mai devotaţi membri ai familiei Cruchot din ţinut, care se străduiau s-o

laude pe stăpâna casei pe toate tonurile. Ajunsese să aibă medic personal, duhovnic, şambelan, damă de companie, prim-ministru şi mai ales cancelar, un cancelar care voia să-i spună totul. Dacă moştenitoarea ar fi dorit un valet care să-i ducă trena, i-ar fi găsit unul. Era o regină, cel mai iscusit linguşită dintre regine.

Linguşeala nu se împacă deloc cu spiritele superioare, ea este apanajul oamenilor mediocri, care reuşesc să se coboare şi mai mult ca să intre în sfera vitală a persoanei în jurul căreia gravitează. Linguşeala lasă să se subînţeleagă un interes. De aceea, persoanele care veneau în fiecare seară în sala domnişoarei Grandet, pe care o numeau acum domnişoara de Froidfond, reuşeau cum nu se poate mai bine s-o copleşească cu laude. Acest concert de elogii, nou pentru Eugénie, o făcu întâi să roşească, dar, pe nesimţite, şi oricât de gogonate erau complimentele, urechea i se obişnui atât de bine să audă laude la adresa frumuseţii ei, încât, dacă cineva nou-venit ar fi găsit-o urâtă, acest reproş ar fi afectat-o mai mult atunci decât cu opt ani în urmă. Apoi, ajunsese să-i placă dulcegăriile, pe care le aşeza în taină la picioarele idolului său. Aşadar, ea se obişnui treptat să se lase tratată ca o regină şi să aibă o curte plină în fiecare seară.

Domnul preşedinte de Bonfons era eroul acestui mic cerc, unde spiritul, persoana, instruirea şi amabilitatea lui erau lăudate necontenit. Unii atrăgeau atenţia că, de şapte ani, îşi sporise mult averea, că Bonfons aducea o rentă de cel puţin zece mii de franci şi se afla cuprins, ca toate bunurile celor din familia Cruchot, între vastele domenii ale moştenitoarei.

— Ştiţi, domnişoară, că familia Cruchot are un venit anual de patruzeci de mii de livre?, o întrebă un obişnuit al casei.

— Fără a mai pune la socoteală economiile lor, continuă o bătrână susţinătoare a clanului Cruchot, domnişoara de Gribencourt. Un domn de la Paris a venit de curând să-i ofere domnului Cruchot două sute de mii de franci pentru biroul de notar. Trebuie să-l vândă, dacă o să fie numit judecător de pace.

— Vrea să-i urmeze domnului de Bonfons la preşedinţia tribunalului şi-şi ia măsuri de precauţie, răspunse doamna d'Orsonval. Pentru că domnul preşedinte va deveni consilier, apoi preşedinte al Curţii. Are toate atuurile să reuşească.

— Da, e un bărbat foarte distins, spuse un altul. Nu vi se pare, domnişoară?

Domnul preşedinte se străduise să intre în rolul pe care voia să-l joace. Deşi avea patruzeci de ani, era oacheş la faţă şi respingător, cu chipul ofilit, aşa cum sunt toate fizionomiile judecătorilor, se îmbrăca precum un tinerel, răsucea între degete un baston subţirel, nu priza tutun la domnişoara de Froidfond, venea aici întotdeauna cu o

cravată albă şi cu o cămaşă al cărei jabou cu cute mari îl făcea să semene cu indivizii din genul curcan! Îi vorbea cu familiaritate frumoasei moştenitoare şi-i spunea: „Draga noastră Eugénie!”

În sfârşit, în afară de numărul de personaje, înlocuind jocul de loto cu cel de whist şi înlăturând prezenţa domnului şi a doamnei Grandet, scena cu care începe această parte a povestirii este aproape aceeaşi ca în trecut. Haita se ţinea şi acum după Eugénie şi după milioanele ei, dar, mai numeroasă, lătra mai bine şi o împresura la unison. Dacă Charles ar fi venit atunci din îndepărtatele Indii, ar fi regăsit aceleaşi personaje şi aceleaşi interese. Doamna des Grassins, pentru care Eugénie era graţia şi bunătatea întruchipate, îi necăjea şi acum pe cei din familia Cruchot. Dar, la fel ca altădată, chipul frumoasei Eugénie ar fi dominat tabloul şi, tot ca altădată, Charles ar fi fost din nou suveran acolo.

Totuşi, se schimbase ceva. Buchetul oferit de preşedinte pe vremuri tinerei Eugénie, de ziua ei de naştere, devenise periodic. În fiecare seară îi aducea gazdei un buchet mare şi splendid, pe care doamna Cornoiller îl punea în văzul tuturor într-o vază, ca apoi să-l arunce pe ascuns într-un colţ al curţii, imediat după plecarea vizitatorilor.

Pe la începutul toamnei, doamna des Grassins încercă să le tulbure fericirea celor din familia Cruchot, vorbindu-i bogatei moştenitoare despre marchizul de Froidfond, a cărui familie ruinată s-ar fi putut redresa dacă Eugénie ar fi vrut să-i înapoieze domeniul printr-un contract de căsătorie. Doamna des Grassins pomenea cu insistenţă de titlurile de pair şi de marchiz, luând zâmbetul dispreţuitor al fetei drept încuviinţare şi, plecând de acolo, spunea că aranjamentul de căsătorie al preşedintelui Cruchot nu era chiar atât de avansat pe cât se credea.

— Chiar dacă domnul de Froidfond are cincizeci de ani, nu pare mai în vârstă decât domnul Cruchot, spunea ea. E văduv, are copii, asta-i adevărat, dar e marchiz, va fi pair al Franţei şi pe vremurile astea e greu să mai găseşti o partidă ca asta. Ştiu din sursă sigură că moş Grandet, unindu-şi toate bunurile cu domeniul Froidfond, avea intenţia să se înrudească cu familia Froidfond. Mi-a spus deseori asta. Era viclean unchiaşul.

— Cum, Nanon, să nu-mi scrie el măcar o dată în şapte ani?, întrebă Eugénie într-o seară, pe când se culca.

În timp ce toate aceste lucruri se petreceau la Saumur, Charles se îmbogăţea în Indii. Întâi, micul lui stoc de marfă se vânduse foarte bine. Intrase iute în posesia unei sume de şase mii de dolari. Botezul trecerii Ecuatorului îl făcuse să piardă multe prejudecăţi. Băgase de seamă că cel mai bun mijloc de a face avere era, în regiunile

intertropicale, ca şi în Europa, să cumperi şi să vinzi oameni. Aşadar, se deplasase pe coastele Africii şi făcuse comerţ cu negri, îmbinând negustoria de oameni cu aceea a mărfurilor care se vindeau cel mai avantajos pe diferitele pieţe unde-l purtau afacerile, îşi conduse treburile cu o râvnă care nu-i lăsa niciun moment liber. Era obsedat de gândul să-şi facă din nou apariţia la Paris în toată strălucirea marii sale averi şi să ocupe o poziţie şi mai strălucită decât cea din care decăzuse.

Având de-a face cu tot felul de oameni şi trecând prin multe ţări, observând obiceiuri contrare, felul de a gândi i se schimbase şi devenise sceptic. Nu mai ştia clar ce-i drept şi ce-i nedrept, văzând că ceea ce era considerat o crimă într-o ţară în alta era o virtute. Preocupat permanent de propriile interese, inima i se răci, i se strânse şi i se uscă. Se dovedi un demn vlăstar al familiei Grandet. Charles deveni dur, hrăpăreţ. Vindea chinezi, negri, cuiburi de rândunele, copii, artişti; el practică şi camătă pe scară mare. Obiceiul de a încălca drepturile de vamă îl făcu să devină mai puţin scrupulos în privinţa drepturilor omului. Cumpăra din insula Saint-Thomas la preţ mic mărfuri furate de piraţi şi le ducea acolo unde lipseau.

Chiar dacă înfăţişarea nobilă şi curată a frumoasei Eugénie îl însoţise în prima călătorie, precum acea imagine a Fecioarei pe care marinarii spanioli o pun în partea din faţă a corăbiei, iar el atribuise primele succese influenţei magice a rugăciunilor acelei blânde fete, mai târziu, negresele, mulatrele, albele, javanezele, cântăreţele şi dansatoarele orientale, orgiile de tot felul şi aventurile avute în diferite ţări şterseseră complet amintirea verişoarei, a Saumurului, a casei, a băncii, a sărutării din culoar. Îşi amintea numai mica grădină străjuită de ziduri vechi, pentru că acolo începuse destinul lui aventuros, dar îşi renega familia: unchiul lui era un câine bătrân care-i şterpelise bijuteriile, Eugénie nu-i mai stăruia nici în inimă, nici în gând, ci ocupa în afacerile lui locul creditoarei unei sume de şase mii de franci. Toate acestea explicau tăcerea lui Charles Grandet.

În Indii, în Saint-Thomas, pe coasta Africii, la Lisabona şi în Statele Unite, speculantul, ca să nu-şi compromită numele, îşi spunea Sepherd. Cari Sepherd putea să se arate fără frică peste tot, neobosit, îndrăzneţ, lacom, ca un om care, hotărât să facă avere *quibuscumque viis*[17], se grăbeşte să sfârşească cu infamia ca să devină om cinstit pentru tot restul vieţii.

Folosind acest sistem, el se îmbogăţi repede şi fabulos. Aşadar, în anul 1827, se întorcea la Bordeaux, la bordul frumosului bric *Marie-Caroline*, aparţinând unei companii comerciale regaliste. Poseda un milion nouă sute de mii de franci în trei butoaie cu praf de aur bine

cercuite, din care socotea să obţină un profit de şapte-opt la sută, vânzându-le la Paris. La bordul acelui bric se afla şi un gentilom onorific al Maiestăţii Sale regele Carol al X-lea, domnul d'Aubrion, un bătrân blajin, care făcuse nebunia să se căsătorească cu o femeie la modă şi a cărui avere se afla în insule. Ca să repare risipa făcută de doamna d'Aubrion, el se dusese să-şi transforme în bani lichizi proprietăţile. Domnul şi doamna d'Aubrion, din casa d'Aubrion de Buch, al cărei ultim senior murise înainte de 1789, rămaşi doar cu un venit de vreo douăzeci de mii de livre, aveau o fiică destul de urâtă, pe care mama voia s-o mărite fără dotă, averea abia ajungându-i să trăiască la Paris. Era o încercare al cărei succes ar fi părut problematic tuturor oamenilor din lume, în pofida abilităţii cu care par să fie înzestrate femeile la modă. De aceea, doamna d'Aubrion, văzându-şi fiica, îşi pierdea ea însăşi speranţa că va găsi pe cineva care să se încurce cu ea, fie şi un om ahtiat după un titlu de nobleţe.

Domnişoara d'Aubrion era o tânără lungă ca o insectă, slabă, firavă, cu gura dispreţuitoare, spre care cobora un nas prea lung, gros la capăt, bătând în galben în stare normală, dar complet roşu după mese, un fel de fenomen vegetal mai neplăcut în mijlocul unei feţe palide şi plictisite decât al oricărei alteia. În sfârşit, era aşa cum putea să şi-o dorească o mamă de treizeci şi opt de ani, încă tânără şi cu pretenţii. Dar, ca să compenseze astfel de dezavantaje, marchiza d'Aubrion îi dăruise fiicei sale un aer foarte distins, o supusese unei igiene care îi menţinea provizoriu nasul la o nuanţă de piele acceptabilă, o învăţase arta de a se îmbrăca cu gust şi bunele maniere, o instruise în privinţa acelor priviri melancolice care stârnesc interesul unui bărbat şi-l fac să creadă că va întâlni îngerul căutat zadarnic; îi arătase mişcarea piciorului, pe care să-l întindă la momentul potrivit, făcând astfel să-i fie admirată forma delicată, atunci când nasul avea impertinenţa să roşească; în sfârşit, era mulţumită de ce reuşise să scoată din fata ei. Cu mâneci largi, cu corsaje mincinoase, cu rochii bufante şi îngrijit împodobite, cu un corset foarte strâns, obţinuse nişte rezultate feminine atât de curioase încât, spre instruirea mamelor, ar fi trebuit să le doneze unui muzeu.

Charles se împrieteni la cataramă cu doamna d'Aubrion, care voia să-l facă ginere. Ba câteva persoane pretind că, în cursul călătoriei pe mare, frumoasa doamnă d'Aubiron nu neglijase niciun mijloc pentru capturarea unui ginere atât de bogat. Debarcând la Bordeaux, în luna iunie 1827, domnul, doamna, domnişoara d'Aubrion şi Charles au tras la acelaşi hotel şi au plecat împreună spre Paris. Reşedinţa familiei d'Aubrion era grevată de ipoteci; Charles avea s-o elibereze. Mama pomenise deja de fericirea cu care ar ceda parterul ginerelui şi fiicei sale. Neîmpărtăşind prejudecăţile domnului d'Aubrion în

privinţa nobleţei, ea îi promisese lui Charles Grandet să obţină de la bunul rege Carol al X-lea o ordonanţă regală care să-i permită lui, Grandet, să poarte numele d'Aubrion, să poarte blazonul şi să moştenească, în schimbul constituirii unui majorat[18] cu un venit de treizeci şi şase de mii de livre anual, la Aubrion, titlul de senior de Buch şi de marchiz d'Aubrion. Unindu-şi averile, vieţuind în bună înţelegere şi cu ajutorul unor sinecuri, ar fi putut să ajungă la un venit anual de o sută şi câteva mii de livre.

— Şi când ai un venit de o sută de mii de livre, un nume, o familie, eşti primit la Curte – pentru că voi avea grijă să fii numit gentilom al regelui –, devii tot ce-ţi poţi dori, îi spunea ea lui Charles. Astfel, vei fi, după dorinţă, raportor la Consiliul de Stat, secretar de ambasadă, ambasador. Carol al X-lea ţine mult la familia d'Aubrion, se cunosc din copilărie.

Îmbătat de ambiţie de această femeie, Charles nutrise, în cursul călătoriei de întoarcere, toate acele speranţe prezentate cu abilitate şi sub forma unor confidenţe făcute de la inimă la inimă. Crezând că moş Grandet rezolvase afacerile tatălui său, el se vedea deja stabilit în foburgul Saint-Germain, unde toată lumea voia atunci să ajungă şi unde, la umbra nasului vânăt al domnişoarei Mathilde, avea să apară în postura de conte d'Aubrion, aşa cum familia Dreux a reapărut într-o zi purtând numele de Brézé. Sedus de prosperitatea Restauraţiei, pe care o lăsase clătinându-se, impresionat de strălucirea ideilor aristocratice, exaltarea lui, începută pe corabie, se menţinu şi la Paris, unde hotărî să facă tot ce-i stătea în putinţă ca să ajungă la poziţia înaltă pe care i-o fluturase pe dinaintea ochilor egoista lui soacră.

Aşadar, verişoara nu mai era pentru el decât un punct neînsemnat în spaţiul acestei perspective strălucite. O reîntâlni pe Annette. Ca femeie de lume, ea-l sfătui insistent pe fostul ei iubit să facă această căsătorie şi-i promise sprijinul pentru toate încercările lui ambiţioase. Annette era încântată să-l împingă pe Charles să-şi ia o soţie urâtă şi plictisitoare, pentru că şederea în Indii îl făcuse pe tânăr foarte seducător: avea un ten bronzat, purtări ferme, îndrăzneţe, cum sunt cele ale unui om obişnuit să ia hotărâri, să domine, să reuşească. Charles se simţea acum mult mai în largul lui la Paris, văzând că putea să joace un rol. Des Grassins, aflând că se întorsese, că urma să se căsătorească şi că se îmbogăţise, veni la el să-i vorbească despre cele trei sute de mii de franci cu care putea să achite datoriile tatălui său. Îl găsi pe Charles discutând cu bijutierul, căruia îi comandase giuvaerele pentru darul de nuntă al domnişoarei d'Aubrion şi care-i arăta desenele. În afara diamantelor splendide aduse de Charles din Indii, lucrătura artistică a metalului,

argintăriile şi bijuteriile viitorului cuplu se ridicau la peste două sute de mii de franci. Charles îl primi pe des Grassins, pe care nu-l recunoscu, cu impertinenţa unui tânăr la modă care, în Indii, omorâse patru oameni în duel. Domnul des Grassins mai venise deja de trei ori. Charles îl ascultă cu răceală, apoi îi răspunse, fără să-l fi înţeles foarte bine:

— Afacerile tatălui meu nu sunt ale mele. Vă sunt îndatorat, domnule, de grija pe care aţi binevoit s-o aveţi, dar n-aş putea să profit de ea. N-am adunat aproape două milioane cu sudoarea frunţii ca să le aduc plocon creditorilor tatălui meu.

— Şi dacă tatăl dumneavoastră va fi, peste câteva zile, declarat falit?

— Domnule, peste câteva zile mă voi numi contele d'Aubrion. Înţelegi bine că povestea asta îmi va fi complet indiferentă. De altfel, ştii mai bine decât mine că, atunci când un om are un venit de o sută de mii de livre, tatăl lui n-a dat niciodată faliment, adăugă el, împingându-l politicos spre uşă pe domnul des Grassins.

La începutul lunii august a aceluiaşi an, Eugénie stătea pe banca de lemn, unde vărul ei îi jurase iubire veşnică şi unde venea să ia masa când era timp frumos. În acea dimineaţă plăcută, biata fată revedea în memorie marile şi micile evenimente ale iubirii sale şi catastrofele care urmaseră. Soarele lumina porţiunea de zid plină de crăpături, aproape în ruină, de care nimeni nu se putea atinge din porunca neobişnuitei moştenitoare, deşi Cornoiller îi repeta deseori soţiei că într-o zi va cădea peste cineva. În acel moment, poştaşul bătu la uşă, îi dădu o scrisoare doamnei Cornoiller, iar aceasta veni în grădină, strigând:

— Domnişoară, o scrisoare!

Ea i-o dădu stăpânei sale, spunându-i:

— E cea pe care o aşteptai?

Aceste cuvinte răsunară în inima bietei Eugénie la fel de puternic ca între zidurile curţii şi grădinii.

— De la Paris. E de la el. S-a întors.

Eugénie păli şi pentru un moment se uită ţintă la scrisoare. Inima îi bătea prea puternic ca s-o poată desface şi citi. Lungana Nanon rămase în picioare, cu mâinile în şolduri, iar bucuria părea să iasă precum fumul din încreţiturile feţei măslinii.

— Citeşte, domnişoară!

— Ah, Nanon! De ce se întoarce prin Paris dacă a plecat prin Saumur?

— Citeşte şi o să afli!

Eugénie desfăcu scrisoarea tremurând. Din ea căzu un mandat pe numele casei de comerţ des Grassins şi Corret din Saumur.

Dragă verişoara…

„Nu mai sunt Eugénie", îşi spuse ea. Şi simţi cum i se strânge inima.

Dumneata…

„Îmi zicea *tu!"*

Îşi încrucişa mâinile, nu mai îndrăzni să citească şi ochii i se umplură de lacrimi.

— A murit?, întrebă Nanon.

— N-ar mai fi scris, îi răspunse Eugénie. Apoi citi scrisoarea:

Dragă verişoara,

Vei afla dumneata, cred, cu plăcere, că am reuşit. Mi-ai purtat noroc, m-am întors bogat şi am urmat sfaturile unchiului meu, a cărui moarte, precum şi cea a mătuşii mele, mi-au fost anunţate de domnul des Grassins. Moartea părinţilor noştri e ceva natural şi noi trebuie să le urmăm. Cred că te-ai consolat. Nimic nu rezistă timpului, simt asta. Da, dragă verişoara, din nefericire pentru mine, momentul iluziilor a trecut. Asta e! Călătorind prin nenumărate ţări, m-am gândit ce-i viaţa. Dintr-un copil la plecare, am devenit bărbat la întoarcere. Astăzi mă gândesc la multe lucruri la care nu mă gândeam altădată. Eşti liberă, verişoara, şi eu la fel, încă; nimic nu împiedică, în aparenţă, realizarea micilor noastre planuri, dar am un caracter mult prea sincer ca să-ţi ascund situaţia afacerilor mele. N-am uitat că nu-mi aparţin; mi-am amintit întotdeauna în lungile mele călătorii mica bancă de lemn…

Eugénie se ridică de parcă ar fi stat pe cărbuni încinşi şi se aşeză pe o treaptă din curte.

…mica bancă de lemn unde ne-am jurat să ne iubim întotdeauna, de culoar, de sala cenuşie, de camera mea de la mansardă şi de noaptea în care mi-ai făcut, prin delicata dumitale bunăvoinţă, viitorul mai uşor. Da, aceste amintiri mi-au susţinut curajul şi mi-am spus că te gândeai mereu la mine, aşa cum şi eu mă gândeam la dumneata, la ora stabilită între noi. Te-ai uitat cu atenţie la nori la ora nouă? Da, nu-i aşa? De aceea, nu vreau să trădez o prietenie sfântă pentru mine; nu, nu trebuie să te înşel. În acest moment, mă gândesc la o alianţă care satisface toate gândurile pe care mi le făcusem despre căsătorie. Iubirea în căsnicie este o himeră. Azi, experienţa îmi spune că trebuie să te supui tuturor legilor sociale şi să îndeplineşti

toate convenienţele cerute în lume când te căsătoreşti. Or, între noi găsesc deja o diferenţă de vârstă care, poate, ar influenţa mai mult viitorul dumitale, dragă verişoara, decât al meu. N-am să-ţi vorbesc nici de moravurile, nici de educaţia, nici de obiceiurile dumitale, care nu seamănă deloc cu viaţa de la Paris şi nu se potrivesc în niciun fel cu planurile mele viitoare. Vreau să am o casă deschisă, să primesc multă lume şi, după câtemi amintesc, cred că dumitale îţi place o viaţă liniştită. Nu, voi fi mai sincer şi vreau să te fac judecătorul situaţiei mele; trebuie s-o cunoşti şi ai dreptul s-o judeci. Astăzi am un venit de douăzeci de mii de livre. Această avere îmi permite să intru în familia D'Aubrion, a cărei moştenitoare, o tânără de nouăsprezece ani, îmi aduce prin căsătorie numele ei, un titlu, slujba de gentilom onorific al Maiestăţii Sale şi o poziţie dintre cele mai strălucite. Îţi mărturisesc, dragă verişoara, că nu o iubesc deloc pe domnişoara D'Aubrion, dar, căsătorindu-mă cu ea, le asigur copiilor mei o situaţie socială ale cărei avantaje vor fi într-o zi incalculabile: ideile monarhice recâştigă teren pe zi ce trece. Aşadar, după câţiva ani, fiul meu, devenit marchiz D'Aubrion, având un majorat cu un venit de patruzeci de mii de livre, va putea să ocupe în stat orice poziţie pe care va dori s-o aleagă. Trebuie să avem grijă de copiii noştri. Vezi bine, verişoara, cu câtă bunăcredinţă îţi înfăţişez starea inimii mele, a speranţelor şi a averii mele. E posibil ca, la rândul dumitale, să fi uitat copilăriile noastre după şapte ani de absenţă, dar eu nu ţi-am uitat generozitatea şi n-am uitat nici vorbele mele; îmi amintesc de toate, chiar şi de cele rostite cu uşurinţă şi la care un tânăr mai puţin conştiincios decât sunt eu, cu o inimă nesinceră, nici măcar nu s-ar mai gândi. Spunându-ţi că mă gândesc să fac o căsătorie de convenienţă şi că-mi amintesc încă iubirea noastră de copii nu înseamnă oare să mă las în întregime în voia dumitale, să te fac stăpână peste soarta mea şi să-ţi spun că, dacă ar trebui să renunţ la ambiţiile mele sociale, m-aş mulţumi cu dragă inimă cu fericirea simplă şi pură pe care mi-ai înfăţişat-o într-un chip atât de tulburător…

— Tan, ta, ta! Tan, ta, ti! Tinn, ta, ta! Tun, ta ti… etc., fredonase Charles Grandet, pe aria *Non più andrai*[19], semnând:

Al tău văr devotat,
Charles

„Măi! Ce de politeţuri!", îşi spusese el. Apoi căutase mandatul şi adăugase:

P.S. Alătur scrisorii mele un mandat de opt mii de franci către casa de comerţ des Grassins, pe numele dumitale şi plătibil în aur, însemnând dobânda şi suma iniţială pe care ai avut bunătatea să mi-o împrumuţi.

Aştept de la Bordeaux o ladă unde se află câteva obiecte pe care-mi vei îngădui să ţi le ofer ca mărturie a veşnicei mele recunoştinţe. Poţi să-mi trimiţi cu diligenta trusa de toaletă la palatul D'Aubrion, strada Hillerin-Bertin.

— Cu diligenta!, exclamă Eugénie. Un lucru pentru care mi-aş fi dat viaţa de o mie de ori!

Dezastru complet şi înspăimântător! Corabia se scufunda fără să lase nici măcar o parâmă, nici măcar o scândură pe întinsul ocean al speranţelor. Văzându-se părăsite, unele femei se duc să-şi smulgă iubitul din braţele unei rivale,

O ucid şi fug la capătul lumii, pe eşafod sau în mormânt. Asta, desigur, e ceva frumos; mobilul crimei este o pasiune sublimă, care impresionează justiţia umană. Alte femei lasă capul în jos şi suferă în tăcere: trăiesc cu moartea în suflet şi resemnate, plângând şi iertând, rugându-se şi amintindu-şi până la ultima suflare. Aceasta e iubirea, iubirea adevărată, iubirea îngerilor, iubirea mândră, care trăieşte cu durerea şi moare cu ea.

Acesta a fost şi sentimentul bietei Eugénie după ce a citit oribila scrisoare. Ea-şi ridică privirile spre cer, gândindu-se la ultimele cuvinte ale mamei sale, care, asemenea unor muribunzi, aruncase asupra viitorului o privire pătrunzătoare, lucidă; apoi, amintindu-şi de moartea şi de viaţa profetică a doamnei Grandet, Eugénie cuprinse într-o privire întregu-i destin. Nu-i mai rămăsese decât să-şi deschidă aripile, să năzuiască spre cer şi să trăiască în rugăciuni până în ziua eliberării.

— Mama avea dreptate, spuse ea, lăcrimând. Să suferi şi să mori…

Ea părăsi agale grădina şi intră în sală. Contrar obiceiului, nu trecu prin culoar, ci regăsi amintirea vărului ei în vechiul salon cenuşiu, pe cămin, unde se afla întotdeauna farfurioara de care se servea în fiecare dimineaţă la micul dejun, precum şi zaharniţa din porţelan vechi de Sèvres.

Acea dimineaţă avea să fie solemnă şi plină de evenimente pentru ea. Nanon îi anunţă vizita preotului parohiei. Acest preot, rudă cu familia Cruchot, susţinea interesele preşedintelui Bonfons. De câteva zile, bătrânul abate îl convinsese să stea de vorbă cu domnişoara Grandet, în sens pur religios, despre obligaţia pe care o avea de a se căsători. Văzându-şi preotul, Eugénie crezu că venise după dania de o mie de franci pe care o făcea lunar săracilor şi-i ceru lui Nanon să-i aducă, dar preotul zâmbi şi-i spuse:

— Astăzi, domnişoară, am venit să-ţi vorbesc despre o biată fată de care se interesează întreg oraşul Saumur şi care, nefiindu-i milă de ea însăşi, nu trăieşte creştineşte.

— Dumnezeule mare! Părinte, m-aţi găsit într-un moment în care mi-e cu neputinţă să mă gândesc la aproapele meu, sunt foarte ocupată cu mine. Sunt foarte nefericită, n-am alt refugiu decât Biserica; sânul ei este îndeajuns de mare ca să primească toate durerile noastre şi sentimente destul de rodnice ca să ne putem împărtăşi din acest izvor fără teama de a-l seca.

— Ei bine, domnişoară, ocupându-ne de această fată, ne vom ocupa de dumneata! Ascultă-mă. Dacă doreşti mântuirea sufletului, ai numai două căi de urmat: ori să părăseşti lumea, ori să-i respecţi legile. Să te supui destinului pământesc sau destinului ceresc.

— Ah! îmi vorbiţi într-un moment în care voiam să aud o voce. Da, Dumnezeu te-a călăuzit aici, părinte. Voi spune adio lumii şi voi trăi numai pentru Dumnezeu, în tăcere şi în singurătate.

— E nevoie să te gândeşti îndelung, fiica mea, înainte de a lua o astfel de hotărâre drastică. Căsătoria înseamnă viaţă, călugăria înseamnă moarte.

— Ei bine, moarte, moarte fără zăbavă, părinte!, replică ea, cu o promptitudine înspăimântătoare.

— Moartea! Dar ai obligaţii mari de îndeplinit faţă de societate, domnişoară. Nu eşti mama săracilor cărora le dai haine, lemne iarna şi de muncă vara? Ţi s-a dat averea ca s-o dăruieşti mai departe şi ai primit să faci asta cu sfinţenie. Să te îngropi într-o mănăstire ar însemna egoism şi nici nu poţi să rămâi fată bătrână. Întâi, nu cred că ai putea avea singură grijă de imensa dumitale avere. Poate că o vei pierde! Curând vei avea de înfruntat mii de procese şi ai să faci afaceri proaste. Ai încredere în preotul dumitale: îţi trebuie un soţ, ca să păstrezi ce ţi-a dăruit Domnul. Îţi vorbesc ca unei enoriaşe dragi. Îl iubeşti mult prea sincer pe Dumnezeu ca să nu-ţi mântuieşti sufletul în mijlocul lumii, unde eşti una dintre cele mai frumoase podoabe şi căreia îi dai exemple pline de sfinţenie.

În acel moment, fu anunţată doamna des Grassins. Venea adusă de răzbunare şi de o mare disperare.

— Domnişoară… începu ea. Ah! E şi domnul paroh aici! Nu mai spun nimic. Venisem să vorbim despre afaceri şi văd că discutaţi despre cele sfinte.

— Doamnă, plec, puteţi vorbi neîngrădit, spuse preotul.

— Oh, părinte!, exclamă Eugénie. Te rog să te întorci repede. Sprijinul dumitale îmi e în acest moment de mare folos.

— Chiar aşa, biata mea copilă, zise doamna des Grassins.

— Adică?, întrebară într-un glas domnişoara Grandet şi preotul.

— Crezi că nu ştiu de întoarcerea vărului dumitale, de căsătoria lui cu domnişoara d'Aubrion? O femeie are întotdeauna mintea ageră.

Eugénie roşi şi nu zise nimic. Ea luă hotărârea ca, pe viitor, să afişeze acea reţinere nepăsătoare a tatălui ei.

— Doamnă, probabil că n-am deloc mintea ageră, pentru că nu înţeleg, răspunse ea cu ironie. Poţi vorbi în faţa domnului paroh, ştii că-i duhovnicul meu.

— Atunci, domnişoară, iată ce mi-a scris des Grassins. Citeşte!

Eugénie citi scrisoarea:

Draga mea soţie,

Charles Grandet s-a întors din Indii şi se află de o lună la Paris…

„O lună!", îşi zise Eugénie, lăsând să-i cadă mâna.

Apoi, după o scurtă pauză, ea continuă să citească:

…Am fost nevoit să fac de două ori anticameră ca să pot vorbi cu acest viitor viconte D'Aubrion. Deşi tot Parisul vorbeşte despre căsătoria lui şi ea a şi fost anunţată public…

„Mi-a scris chiar în momentul în care…", îşi spuse Eugénie.

Nu-şi duse fraza până la capăt, nu strigă ca o pariziancă: „Infamul!" Dispreţul ei era complet, chiar dacă nu şi-l exprima.

…Această căsătorie e departe de a se face; marchizul D'Aubrion nu-şi va da fata fiului unui falit. M-am dus să-i aduc la cunoştinţă felul în care unchiul lui şi cu mine ne-am îngrijit de afacerile tatălui său şi de manevrele abile cu care am ştiut să-i facem pe creditori să stea liniştiţi până azi. Acest mic impertinent a avut obrăznicia să-mi răspundă mie, care, timp de cinci ani, m-am devotat zi şi noapte intereselor şi onoarei lui, că afacerile tatălui său nu sunt ale lui. Un avocat de la tribunalul de comerţ ar fi îndreptăţit să-i ceară un onorariu de treizeci-patruzeci de mii de franci, la unu la sută din suma creanţelor. Dar, răbdare, datorează creditorilor, conform legii, un milion două sute de franci şi voi face astfel încât tatăl lui să fie declarat în stare de faliment M-am înhămat la treaba asta în urma cuvântului dat de acel bătrân hrăpăreţ de Grandet şi am făcut promisiuni în numele familiei. Dacă domnului viconte d'Aubrion nu-i pasă de onoarea lui, mie îmi pasă foarte mult de a mea. De aceea, le voi explica creditorilor poziţia mea. Totuşi, am prea mult respect faţă de domnişoara Eugénie, pe care, în timpuri mai fericite, ne-o dorisem noră, ca să acţionez fără ca tu să-i fi vorbit despre toată povestea asta…

Eugénie înapoie cu răceală scrisoarea, fără s-o citească până la capăt.

— Mulţumesc, îi spuse ea doamnei des Grassins. *O să mai vedem…*

— În momentul ăsta, parcă l-am auzit vorbind pe defunctul dumitale tată, zise doamna des Grassins.

— Doamnă, aveţi să ne plătiţi opt mii o sută de franci de aur, îi spuse Nanon.

— Foarte adevărat. Fă-mi onoarea să vii cu mine, doamnă Cornoiller.

— Părinte, ar fi un păcat să rămâi fecioară şi după căsătorie?, întrebă Eugénie cu o stăpânire de sine nobilă, insuflată de gândul pe care îl exprimase.

— Acesta e un caz de conştiinţă căruia nu-i cunosc dezlegarea. Dacă vrei să ştii ce scrie în *De Matrimoniu* vestitul Sânchez[20], aş putea să-ţi spun mâine.

După plecarea preotului, domnişoara Grandet urcă în biroul tatălui ei şi-şi petrecu acolo ziua singură, fără să coboare la ora mesei, în pofida insistenţelor lui Nanon. Ea-şi făcu apariţia seara, la ora la care soseau obişnuiţii casei. Niciodată salonul familiei Grandet nu fusese atât de plin ca în seara aceea. Vestea întoarcerii şi a prosteştii trădări a lui Charles se răspândise în tot oraşul. Totuşi, curiozitatea vizitatorilor nu fu deloc satisfăcută. Eugénie, care se aşteptase la asta, nu lăsă să se zugrăvească pe chipul ei calm niciuna dintre puternicele emoţii care o chinuiau. Ea ştiu să se arate surâzătoare celor care-şi manifestară grija faţă de ea prin priviri şi prin cuvinte melancolice. În sfârşit, ştiu să-şi ascundă nefericirea sub voalurile politeţii.

Pe la ora nouă, partidele se sfârşeau, iar jucătorii îşi părăseau mesele, achitau şi discutau ultimele combinaţii de whist, alăturându-se celor care flecăreau. În momentul în care toţi se ridicară ca să părăsească salonul, se petrecu o lovitură de teatru care avu răsunet în Saumur, iar de acolo în ţinut şi în cele patru prefecturi din jur.

— Rămâneţi, domnule preşedinte, îi spuse Eugénie domnului de Bonfons, văzând că-şi lua bastonul.

La aceste cuvinte, toţi se simţiră emoţionaţi. Preşedintele păli şi se văzu nevoit să se aşeze.

— La preşedinte se duc milioanele, zise domnişoara de Gribencourt.

— E clar, preşedintele de Bonfons se căsătoreşte cu domnişoara Grandet!, exclamă doamna d'Orsonval.

— Asta-i cea mai tare combinaţie a partidei, spuse abatele.

— E cel mai frumos *schleem,* zise notarul.

Fiecare îşi spuse părerea, fiecare rosti un calambur, toţi o vedeau pe moştenitoare cocoţată pe milioanele ei ca pe un piedestal. Drama începută în urmă cu nouă ani ajunsese la deznodământ. Dacă-i

ceruse preşedintelui să rămână, în faţa întregului Saumur, nu însemna că-şi anunţa dorinţa să-l facă soţul ei? În micile oraşe, convenienţele sunt respectate atât de riguros, încât o încălcare de acest fel constituie cea mai solemnă dintre promisiuni.

— Domnule preşedinte, ştiu ce-ţi place la mine, îi spuse Eugénie, cu o voce emoţionată, după ce rămaseră singuri. Jură că mă vei lăsa liberă toată viaţa, că nu-mi vei aminti niciunul dintre drepturile pe care ţi le dă căsătoria asupra mea şi-ţi acord mâna. Oh! N-am terminat încă!, continuă ea, văzându-l că vrea să se aşeze în genunchi în faţa ei. Nu vreau să te înşel, domnule. Am în inimă un sentiment statornic. Prietenia va fi singurul sentiment pe care-l pot acorda soţului meu: nu vreau nici să-l ofensez, nici să-mi încalc legile inimii. Vei primi mâna şi averea mea în schimbul unui imens serviciu.

— Sunt gata la orice, răspunse preşedintele.

— Iată un milion cinci sute de mii de franci, domnule preşedinte, îi spuse ea, scoţând din sân un înscris de recunoaştere a o sută de acţiuni de la Banca Franţei. Pleacă la Paris, dar nu mâine, nu în noaptea asta, ci chiar acum. Du-te la domnul des Grassins, află de la el numele tuturor creditorilor unchiului meu, adună-i pe toţi, achită tot ce li se datorează, capital şi dobânzi de cinci la sută din ziua datoriei până în cea a rambursării, în fine, ai grijă să se facă o chitanţă generală, înscrisă la notariat, conform legii. Eşti magistrat, mă încred doar în dumneata în privinţa asta. Eşti un om loial, un om galant; mă voi bizui pe cuvântul dat ca să înfrunt primejdiile vieţii la adăpostul numelui dumitale. Vom avea unul pentru celălalt o îngăduinţă reciprocă. Ne cunoaştem de prea mult timp, suntem aproape rude, n-ai vrea să mă faci nefericită.

Preşedintele căzu în genunchi la picioarele bogatei moştenitoare, palpitând de bucurie şi de spaimă.

— Voi fi sclavul dumitale!, îi zise el.

— După ce vei primi chitanţa, domnule, o vei duce, împreună cu toate titlurile, vărului meu Grandet şi-i vei înmâna această scrisoare, continuă ea, aruncându-i o privire plină de răceală. După ce te vei întoarce, îmi voi ţine făgăduiala.

Preşedintele înţelese că domnişoara Grandet îi acorda mâna ei în urma unei decepţii sentimentale, de aceea se grăbi să-i execute ordinele cu cea mai mare promptitudine, astfel încât cei doi iubiţi să nu aibă timp să se împace.

După plecarea domnului de Bonfons, Eugénie căzu într-un fotoliu şi izbucni în lacrimi. Totul se sfârşise.

Preşedintele luă trăsura poştei şi ajunse la Paris a doua zi seara. În cursul dimineţii zilei care urmase sosirii sale, se duse la des Grassins.

Magistratul îi convocă pe creditori în biroul de notar unde erau depuse titlurile şi nimeni nu lipsi de la apel. Deşi creditori, trebuie să fim drepţi cu ei: nu cerură mai mult decât li se datora. Preşedintele Bonfons, în numele domnişoarei Grandet, le-a plătit capitalul şi dobânzile datorate. Plata dobânzilor a fost pentru comerţul parizian unul dintre evenimentele cele mai uimitoare din epocă. După ce chitanţa a fost înregistrată şi des Grassins plătit pentru osteneală cu suma de cincizeci de mii de franci, alocaţi lui de Eugénie, preşedintele se duse la palatul d'Aubrion. Acolo îl găsi pe Charles în momentul în care intra în apartamentul lui, umilit de viitorul socru. Bătrânul marchiz îi spusese că nu-i va da mâna fiicei sale decât după ce toţi creditorii lui Guillaume Grandet îşi vor primi banii înapoi. Preşedintele îi dădu întâi scrisoarea următoare:

Vere,

Domnul preşedinte de Bonfons s-a angajat să-ţi înmâneze chitanţa tuturor sumelor datorate de unchiul meu şi aceea prin care recunosc că le-am primit de la dumneata. Mi s-a vorbit de faliment!… Mi-am spus că fiul unui falit nu va putea să se căsătorească cu domnişoara d'Aubrion. Da, vere, mi-ai cântărit bine felul de a gândi şi purtările: probabil că nu am nimic comun cu acea lume, îmi sunt străine calculele şi moravurile ei şi n-aş putea să-ţi ofer plăcerile pe care vrei să le găseşti acolo. Fii fericit potrivit convenienţelor sociale cărora le-ai sacrificat întâia noastră iubire. Ca fericirea să-ţi fie completă, nu pot să-ţi ofer mai mult decât onoarea tatălui dumitale. Adio, vei avea întotdeauna o prietenă credincioasă în verişoara dumitale.

Eugénie

Preşedintele zâmbi când auzi exclamaţia pe care nu şi-o putuse reţine acel bărbat ambiţios în momentul în care primise actul oficial.

— Ne anunţăm reciproc căsătoriile, îi spuse el.

— Ah! Te căsătoreşti cu Eugénie? Să ştii că-mi pare bine, e o fată bună! Dar înseamnă că-i bogată?, întrebă el deodată, la gândul care-i fulgerase prin minte.

— Acum patru zile avea aproape nouăsprezece milioane, răspunse preşedintele cu un aer batjocoritor. Acum a mai rămas doar cu şaptesprezece.

Charles se uită la preşedinte cu un aer năuc.

— Şaptesprezece mil…

— Da, şaptesprezece milioane, domnule. Eu şi domnişoara Grandet, după ce ne vom căsători, vom avea împreună un venit de

şapte sute cincizeci de mii de livre.

— Dragă vere, ne vom putea ajuta între noi, spuse Charles, recăpătându-şi cât de cât stăpânirea de sine.

— De acord!, răspunse preşedintele. Iată şi caseta pe care trebuie să ţi-o înmânez personal, adăugă el, aşezând pe o masă sipetul în care se afla trusa de toaletă.

— Dragă prietene, nu-ţi face nicio grijă pentru ce ţi-a spus bietul domn d'Aubrion, căruia i-a sucit mintea ducesa de Chaulieu, zise doamna marchiză d'Aubrion intrând, fără să-i acorde vreo atenţie lui Cruchot. Repet, nimic nu va sta împotriva căsătoriei dumitale…

— Nimic, doamnă, răspunse Charles. Cele trei milioane datorate cândva de tatăl meu au fost achitate ieri.

— În bani?, întrebă ea.

— În întregime, dobânzi şi capital, aşa că-i voi reabilita memoria.

— Ce prostie!, exclamă soacra.

Apoi, la urechea ginerelui, zărindu-l pe Cruchot:

— Cine-i acest domn?

— Omul meu de afaceri, îi răspunse el cu glas şoptit. Marchiza îl salută cu nasul pe sus pe domnul de Bonfons şi ieşi.

— Ne ajutăm deja, spuse preşedintele, luându-şi pălăria. Adio, vere!

„Îşi bate joc de mine papagalul ăsta de la Saumur, îşi spuse el. Îmi vine să-i trag un glonţ în burtă!"

Preşedintele plecase. După trei zile, domnul de Bonfons, reîntors la Saumur, şi-a anunţat public căsătoria cu Eugénie. După şase luni era numit consilier la Curtea Regală din Angers.

Înainte de a părăsi Saumurul, Eugénie puse să fie topit aurul bijuteriilor atât de mult timp dragi inimii sale, împreună cu cei opt mii de franci ai vărului ei, pentru un ostensoriu din aur, şi-l dărui bisericii parohiale, unde se rugase atât de mult Domnului pentru *el!* Îşi împărţea timpul între Angers şi Saumur. Soţul ei, care a dovedit devotament într-o împrejurare politică, a devenit preşedinte de secţie şi prim-preşedinte, după câţiva ani. Aştepta cu nerăbdare viitoarele alegeri generale ca să obţină un loc în Cameră. Râvnea deja să ajungă pair şi atunci…

— Atunci, regele va fi văr cu el, spunea Nanon, lungana Nanon, doamna Cornoiller, burgheză din Saumur, căreia stăpâna sa îi aducea la cunoştinţă poziţiile importante pe care avea să le ocupe.

Totuşi, domnul preşedinte de Bonfons (în sfârşit, renunţase definitiv la numele de Cruchot) nu reuşi să-şi realizeze niciuna dintre aceste dorinţe ambiţioase. El muri la opt zile după ce fusese numit deputat de Saumur. Dumnezeu, care vede totul şi nu loveşte niciodată la întâmplare, îl pedepsea probabil pentru calculele şi

pentru abilitatea juridică cu care redactase actul original, *accurante Cruchot*[21], al contractului său de căsătorie, unde se stipula că viitorii soţi îşi donau unul celuilalt, în cazul în care nu vor avea copii, totalitatea bunurilor lor, mobile şi imobile, fără nicio excepţie sau rezervă, în deplină proprietate, dispensându-se chiar de formalitatea inventarului, fără ca omisiunea respectivului inventar să poată fi opusă moştenitorilor lor sau celor având dreptul, înţelegând ca respectiva donaţie să fie… Această clauză poate să explice respectul profund avut constant de preşedinte faţă de dorinţa de singurătate a doamnei de Bonfons.

Femeile vorbeau despre domnul prim-preşedinte ca despre unul dintre bărbaţii cei mai delicaţi, îi deplângeau situaţia ingrată şi chiar ajungeau deseori să acuze durerea, pasiunea soţiei sale, dar aşa cum ştiu ele să acuze o femeie, cu menajamentele cele mai pline de cruzime.

— Probabil că doamna preşedintă de Bonfons suferă mult dacă-şi lasă soţul singur. Biata femeie! Oare se va vindeca curând? Ce să aibă, gastrită, cancer? De ce nu se caută la doctor? E palidă de la o vreme; ar trebui să consulte medici celebri de la Paris. Cum poate să nu-şi dorească un copil? Se spune că-şi iubeşte mult soţul… Cum să nu-i dăruiască un moştenitor, la poziţia lui? Să ştiţi că-i oribil; şi dacă ar face asta din capriciu ar fi chiar de condamnat! Bietul preşedinte!

Înzestrată cu acel tact fin pe care-l dobândeşti în singurătate, exersat prin meditaţii permanente şi prin discernământul perfect cu care vezi lucrurile din propriul mediu, obişnuită cu nenorocirile şi în urma ultimelor evenimente nefericite, Eugénie ghicise, ştia că preşedintele îi dorea moartea ca să intre în posesia averii imense, sporită prin moştenirea unchiului său, notarul, şi a unchiului său, abatele, pe care Dumnezeu hotărâse să-i cheme la el. Providenţa o răzbună pentru calculele şi pentru indiferenţa infamă a unui soţ care respecta, ca pe cea mai puternică dintre garanţii, pasiunea fără speranţă cu care se hrănea Eugénie. Dând viaţă unui copil, n-ar fi însemnat să ucidă speranţele egoiste, bucuriile ambiţiei pe care le nutrea prim-preşedintele? Aşadar, Dumnezeu i-a aruncat grămezi de aur prizonierei sale, care nu preţuia aurul şi care-şi dorea să ajungă în Cer, trăia în evlavie şi în bunătate, cu gânduri curate, ajutându-i necontenit şi discret pe cei aflaţi în suferinţă.

Doamna de Bonfons a ajuns văduvă la treizeci şi trei de ani, având un venit de opt sute de mii de livre, fiind încă frumoasă, dar aşa cum e frumoasă o femeie la aproape patruzeci de ani. Avea faţa albă, odihnită, calmă. Vocea era blândă şi reţinută, purtările, simple. Avea întreaga noblеţe a durerii, sfinţenia unei persoane care nu şi-a pătat sufletul în contact cu lumea, dar şi inflexibilitatea fetei bătrâne şi

apucăturile meschine pe care ţi le insuflă viaţa mărginită de provincie.

În pofida venitului de opt sute de mii de livre, trăia aşa cum trăise săraca Eugénie Grandet, aprinzând focul din odaie doar în zilele în care, pe vremuri, unchiaşul îi permitea să aprindă focul în sală, respectând programul din tinereţea ei. Era tot timpul îmbrăcată cum fusese doamna Grandet. Locuinţa de la Saumur, casă fără soare, fără căldură, necontenit întunecoasă, tristă, era imaginea vieţii ei. Strângea cu grijă veniturile şi poate că ar fi părut zgârcită dacă nu ar fi dezminţit bârfa prin întrebuinţarea nobilă pe care o dădea averii sale. Fundaţii pioase şi caritabile, un azil pentru bătrâni şi şcoli creştine pentru copii, o bibliotecă publică înzestrată cu multe cărţi contraziceau an de an avariţia reproşată de unele persoane. Ea contribuise la înfrumuseţarea tuturor bisericilor din Saumur.

Doamna de Bonfons, *domnişoara,* cum i se spunea în glumă, inspira în general un respect religios. Inima ei nobilă, care era animată doar de sentimente tandre, trebuia totuşi să se supună calculelor interesului omenesc. Banii aveau să-şi arunce răceala asupra acestei vieţi cereşti şi să stârnească neîncredere sentimentelor unei femei care era numai sentiment.

— Numai tu mă iubeşti, îi spunea ea lui Nanon.

Mâna acestei femei pansa rănile tainice ale tuturor familiilor. Eugénie avea să urce la Cer însoţită de un cortegiu de fapte bune. Măreţia sufletului a făcut să pălească meschinăriile educaţiei şi ale obiceiurilor din tinereţe.

Aceasta este povestea femeii care nu făcea parte din lume, deşi trăia în mijlocul ei, care, hărăzită să fie o splendoare de soţie şi de mamă, nu avea nici soţ, nici copii, nici familie.

De câteva zile se zvonea că ea se va căsători din nou. Oamenii din Saumur vorbeau despre ea şi despre marchizul de Froidfond, a cărui familie începea s-o împresoare pe văduva bogată, cum făcuse pe vremuri familia Cruchot. Se spunea că Nanon şi Cornoiller susţineau interesele marchizului, dar nimic nu era mai neadevărat. Nici lungana Nanon, nici Cornoiller nu aveau destulă inteligenţă ca să înţeleagă corupţia lumii.

Paris, septembrie 1833

Sfârşit

[1] Dedicaţia îi este adresată tinerei Maria du Fresnay, amanta lui Balzac în 1883, al cărei

portret a apărut în ediţia din 1839 a cărţii.
[2] Ca să nu plătească impozitul pe uşi şi pe ferestre, instituit în timpul Revoluţiei.
[3] Monede cu efigia regelui Emanuel I al Portugaliei.
[4] Alterarea proverbului „Fiecare e stăpân în casa lui".
[5] Bancher celebru din *Comedia umană.*
[6] Croitor celebru din Paris pe vremea lui Balzac.
[7] Aluzie la romanul libertin *Les Amours du chevalier de Faublas,* de Louvet de Couvray.
[8] Vechiul Testament, David, 5, „Numărat, numărat, cântărit şi împărţit".
[9] Prin orice mijloace, licite sau ilicite.
[10] Jérémy Bentham (1748-1832), filosof şi economist englez, care a publicat in 1787 lucrarea *Defence of Usury.*
[11] Giulgiul lui Marat fusese găsit la intrarea unui canal de scurgere, după ce rămăşiţele lui pământeşti fuseseră mutate de la Panteon la cimitirul Sainte-Geneviève.
[12] Emblema lui Francisc I (1494-1547).
[13] Termen folosit la inventare.
[14] Pictoriţă la modă, celebră pentru miniaturile sale.
[15] Vers dintr-un cântec popular din secolul al XVIII-lea, schimbat aici de Grandet, care ar fi trebuit să spună: „Aveam un iubiţel".
[16] Vers al regelui Frederic al II-lea al Prusiei, care se referea la Frederic August, elector de Saxa şi rege al Poloniei.
[17] Prin orice mijloace (lb. latină).
[18] Bun inalienabil, ataşat la un titlu de nobleţe şi transmisibil fiului cel mare.
[19] Aria contelui Almaviva, din opera *Nunta lui Figaro,* de Mozart.
[20] Iezuit spaniol, autorul unui tratat despre căsătorie.
[21] Prin grija lui Cruchot.

Cuprins

1 Chipuri de burghezi
2 Vărul de la Paris
3 Iubiri de provincie
4 Promisiuni de avar, jurăminte de iubire
5 Necazuri de familie
6 Aşa-i lumea